

Rikosprosessin mediajulkisuus rangaistuksen kohtuullistamisperusteena

Elli Myllymäki
OTM-tutkielma
Helsingin yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
Rikosoikeus
Ohjaajat: Kimmo Nuotio
ja Tapio Lappi-Seppälä
Huhtikuu 2021

Tiivistelmä

Tiedekunta: Oikeustieteellinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Oikeustieteen maisterin koulutusohjelma

Opintosuunta: Rikosoikeus

Tekijä: Elli Myllymäki

Työn nimi: Rikosprosessin mediajulkisuus rangaistuksen kohtuullistamisperusteena

Työn laji: Maisterin tutkielma

Kuukausi ja vuosi: Huhtikuu 2020

Sivumäärä: XX + 75

Avainsanat: rikosoikeus, rangaistuksen määrääminen, rangaistuksen kohtuullistaminen, oikeudenkäynnin julkisuus, rikosprosessin julkisuus, mediajulkisuus, rikosuutisointi

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto

Muita tietoja:

Tiivistelmä: Rikoslain (39/1889) 6 luvun 7 §:n 1 kohdan (515/2003) mukaan rangaistusta lieventävänä seikkana on otettava huomioon tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Rangaistusta kohtuullistavana muuna seurauksena voitiin jo alkuperäisen säännöksen (466/1976) esitöiden mukaan poikkeuksellisesti huomioida myös rikosasian saama julkisuus. Samanaikaisesti oikeudenkäynnin julkisuusperiaate on yhtenä keskeisimmistä prosessiperiaatteista välttämätön osa länsimaista, demokraattista oikeusvaltiota. Julkisuusperiaatteen edellyttämä oikeudenkäynnin yleisöjulkisuus toteutuu käytännössä välillisesti nimenomaan median kautta mediajulkisuutena.

Kohtuullistamisperusteen tarkoitus on tulla sovellettavaksi ainoastaan poikkeuksellisesti, mutta rangaistuksen kohtuullistaminen poikkeuksellisen julkisuuden perusteella on jäänyt hyvin harvinaiseksi. Julkisuuden huomioimiselle rangaistusta kohtuullistavana tekijänä ei ole vahvistettu yleisiä sääntöjä, vaan kyse on tapauskohtaisesta harkinnasta. Oikeuskirjallisuudessa on hahmotettu joitain poikkeuksellisuusarvioinnissa huomioitavia seikkoja, mutta lain esitöistä, oikeuskirjallisuudesta tai oikeuskäytännöstä ei ole löydettävissä kattavaa, kokoavaa analyysiä soveltamisedellytyksistä.

Yleisten oppien uudistuksen ja etenkin 1970-luvun jälkeen mediassa ja rikosprosessin mediajulkisuudessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Rikosuutisointi on uutisoinnin sähköistymisen seurauksena nopeutunut ja aikaistunut, mikä yhtenä suurimpana tekijänä on johtanut rikosuutisoinnin merkittävään lisääntymiseen. Rikosuutisoinnin määrällisen kasvun lisäksi rikosjournalismi on kokenut laadullisia muutoksia ennen muuta sosiaalisen median, valtamedian ulkopuolisten toimijoiden ja rikosuutisoinnin viihteellistymisen seurauksena. RL 6:7:n 1 kohdan tarkoittama julkisuuden poikkeuksellisuus ei siten tarkoita saman laatuista tai laajuista julkisuutta kuin kaksikymmentä, saati viisikymmentä vuotta sitten. Vaikka mediajulkisuuden muutokset on havaittu, ei niitä ole kyetty oikeuskirjallisuudessa tai oikeuskäytännössä vielä konkreettisesti huomioimaan.

Tutkielman keskeisenä johtopäätöksenä havaitaan mediajulkisuuden ja yhteiskunnan muutosten huomioimiseksi tarve rikosasian mediajulkisuuden poikkeuksellisuuden vaatimuksen arvioinnin saattamiseksi nykyaikaan. Tutkielmassa hahmotetaan ensiksi rikosprosessin mediajulkisuuden asema yhtäältä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takaajana ja toisaalta rangaistusta kohtuullistavana tekijänä. Tutkielmassa myös perehdytään rikosprosessin mediajulkisuuteen median näkökulmasta. Varsinaisena tutkimuskysymyksenä tutkielmassa tunnistetaan ja systematisoidaan viimeaikaisessa oikeuskäytännössä rangaistuksen julkisuusperusteisen kohtuullistamisperusteen soveltamisharkinnassa vaikuttaneet tekijät. Vielä varsinaisena tutkimuskysymyksenä tunnistetaan ne rikosasian mediajulkisuudessa tapahtuneet muutokset, jotka soveltamisharkinnassa tulisi ottaa huomioon sekä esitetään perusteltu esitys siitä, miten nämä olennaiset mediajulkisuuden muutokset tulisi ottaa huomioon arvioitaessa rangaistuksen kohtuullistamista.

Tutkielman tavoitteena on *de lege ferenda* -merkityksen lisäksi luoda kattava kokonaisesitys julkisuusperusteisen rangaistuksen kohtuullistamisen tämänhetkisistä soveltamisedellytyksistä.

Sisällysluettelo

Lähteet	V
Lyhenteet	XX
1. Johdanto	1
1.1 Johdatus aiheeseen	1
1.2 Aiheenrajaus, kysymyksenasettelu ja rakenne	3
1.3 Terminologiasta	4
1.4 Tutkimusmenetelmä ja tutkimusaineisto	5
2. Rikosprosessin mediajulkisuus osana oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja rangaistuksen määräämistä	8
2.1 Rikosprosessin julkisuus lähtökohtana	8
2.1.1 Oikeudenkäynnin julkisuus perus- ja ihmisoikeutena	8
2.1.2 Rikosoikeudenkäynnin julkisuus ja oikeudenkäyntiä edeltävä rikosasian julkisuus	9
2.2 Oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttaminen ja intressitahot	11
2.2.1 Oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttamistavat	11
2.2.2 Oikeudenkäynnin julkisuuden intressitahot – asianosaisjulkisuus ja yleisöjulkisuus	12
2.2.3 Media kolmantena intressitahona	13
2.3 Rikosprosessin mediajulkisuus ja sanktiokumulaatio	13
2.3.1 Rikoslain sanktiokumulaatiosäännös ja rikosprosessin mediajulkisuus osana kokonaisseuraamusta	13
2.3.2 Sanktiokumulaatio ja kokonaisseuraamuksen oikeudenmukaisuus	16
2.3.3 Sanktiokumulaatio ja kokonaisseuraamuksen kohtuullisuus	18
2.3.4 Kohtuullistamisperusteen soveltamisen lähtökohdat	20
3. Media ja rikosprosessin mediajulkisuus	22
3.1 Oikeudenkäynnin mediajulkisuuden funktiot	22
3.1.1 Oikeudenkäynnin julkisuuden funktiot	22
3.1.2 Mediajulkisuudelle ominaiset funktiot	24
3.2 Media rikosprosessin julkisuuden toteuttajana	25
3.2.1 Journalistiset intressit	25
3.2.2 Median kaupallinen intressi	26
3.2.3 Median tosiasiallinen asema yleisöjulkisuuden toteuttajana	27
3.3 Median ja rikosuutisoinnin kehykset	29
3.3.1 Julkinen ja julkaistava tieto	29
3.3.2 Journalistin sananvapaus	30
3.3.3 Hyvä journalistinen tapa	31
3.3.4 Rikos uutisena ja julkaistavan rikosuutisen kriteerit	32

3.4 Rangaistuksen kohtuullistamisperuste mediassa	35
4. Rangaistuksen kohtuullistamisperusteen soveltamisedellytykset oikeuskäytännössä	38
4.1 Yleisiä huomioita soveltamisesta ja tutkielman aineistosta	38
4.2 Julkisuuden poikkeuksellisuuden vaatimus.....	39
4.2.1 Rikostyyppin merkitys.....	39
4.2.2 Rikoksentehtäjän henkilön ja aseman merkitys	42
4.2.3 Rikoksen tapahtumaolosuhteiden merkitys	46
4.2.4 Rikoksentehtäjän aktiivisuus julkisuudessa	47
4.3 Julkisuuden haitallisuuden vaatimus	49
4.3.1 Julkisuuden haitallisuus	49
4.3.2 Poikkeuksellisesta julkisuudesta aiheutuva muu haitallinen seuraus	50
5. Rikosprosessin mediajulkisuuden muutokset.....	52
5.1 Rikosprosessin mediajulkisuus muuttuvassa yhteiskunnassa	52
5.1.1 Rikosuutisoinnin nopeutuminen ja aikaistuminen sähköistymisen seurauksena.....	52
5.1.2 Rikosprosessi sosiaalisessa mediassa	54
5.2 Muutokset median toimijoissa ja viranomaisissa	56
5.2.1 Valtamedian ulkopuoliset toimijat	56
5.2.2 Median ammattimaistuminen ja tiivistynyt viranomaisyhteistyö.....	57
5.2.3 Tutkiva rikosjournalismi	60
5.3 Rikosprosessin mediajulkisuuden viihteellistyminen	60
5.3.1 Infotainment-ilmiö.....	60
5.3.2 True crime -ilmiö ja rikosjournalismi ennen lainvoimaista ratkaisua	62
6. Rikosprosessin mediajulkisuuden muutosten huomioon ottaminen rangaistuksen kohtuullistamisperusteen soveltamisharkinnassa	65
6.1 Arvioinnin lähtökohdat.....	65
6.1.1 Miksi muutokset tulisi ottaa huomioon?	65
6.1.2 Mediajulkisuuden funktioiden merkitys.....	66
6.2 Mediajulkisuuden muutosten vaikutus julkisuuden poikkeuksellisuuteen	67
6.2.1 Rikokseen liittyvät tekijät.....	67
6.2.2 Rikoksentehtijään liittyvät tekijät	68
6.3 Mediajulkisuuden muutosten vaikutus julkisuuden haitallisuuteen.....	70
6.3.1 Mediajulkisuuden haitallisuus ja tosiasialliset seuraukset.....	70
6.3.2 Rikosasian epäasiallinen käsittely julkisuudessa.....	71
7. Yhteenveto ja loppupäätelmät	73

Lähteet

Virallislähteet

HE 84/1974 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi rikoslain 27 luvun, painovapauslain 18 ja 39 §:n sekä oikeudenkäytön julkisuudesta annetun lain 1 ja 2 §:n muuttamisesta 84/1974 vp.

HE 125/1975 II vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslain 6 luvun ja siihen liittyvien säännösten muuttamisesta 125/1975 II vp.

HE 56/1984 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta ja eräiksi siihen liittyviksi lainmuutoksiksi 56/1984 vp.

HE 309/1993 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta 309/1993 vp.

HE 44/2002 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi 44/2002 vp.

HE 54/2002 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 54/2002 vp.

HE 13/2006 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 13/2006 vp.

HE 222/2010 vp

Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi 222/2010 vp.

Helsingin HO 2016

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2016. Tuomioistuimet ja media. Helsinki 2016.

KM 2002:1

Oikeudenkäynnin julkisuus -toimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 2002:1. Oikeusministeriö 2002.

LaVM 24/2006 vp

Lakivaliokunnan mietintö Hallituksen esitys laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 24/2006 vp.

OMLS 2002:19

Lausunnot Oikeudenkäynnin julkisuus -toimikunnan mietinnöstä 2002:1, tiivistelmä. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2002:19. Oikeusministeriö 2002.

OMLS 2005:23

Lausunnot oikeudenkäynnin julkisuus yleisissä tuomioistuimissa -työryhmän mietinnöstä 2005:7 lausunnot. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2005:7. Oikeusministeriö 2005.

Rovaniemen HO 2018

Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja XIII. Rovaniemi 2018.

VN 14/2016

Avoimesti, rohkeasti ja yhdessä – Valtionhallinnon viestintäsuositus. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 14/2016.

Kirjallisuus

Aarnio 1986

Aarnio, Aulis. Lain ja kohtuuden tähden. Werner Söderström Lakitieto Oy. Juva 1986.

Aarnio 2011

Aarnio, Aulis. Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki 2011.

Alanen 1965

Alanen, Aatos. Yleinen oikeustiede ja kansainvälinen yksityisoikeus. Werner Söderström. Porvoo 1965.

Alvesalo – Korander 2000

Alvesalo, Anne – Korander, Timo. Rikosmedian pelko. Teoksessa Noppari, Elina – Torkkola, Sinikka (toim.). Journalismikritiikin vuosikirja 2000, s. 75–78. Vammala 2000.

Anttila 1964

Anttila, Inkeri. Rikosseuraamusten kumulatiivisuuden oikeussosiologista tarkastelua. Lakimies 1964, s. 671–679.

Anttila – Heinonen 1977

Anttila, Inkeri – Heinonen, Olavi. Rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka. KK Kirjapaino. Helsinki 1977.

Arolainen 2002

Arolainen, Teuvo. Oikeustoimittaja – tuomittu ilman näyttöä. Oikeus 3/2002, s. 265–280.

Ervasti 2004

Ervasti, Kaius. Oikeudenkäyntien televisiointi. Lakimies 4/2004, s. 699–705.

Ervo 2005a

Ervo, Laura. Oikeudenkäynnin kohtuuttoman keston huomioon ottaminen asiaa ratkaistessa – erityisesti pitkäkestoisuuden vaikutuksesta seuraamusharkinnassa. Edilex 2006. Julkaistu aiemmin teoksessa Nuutila, Ari-Matti – Pirjatanniemi, Elina (toim.), Rikos, rangaistus ja prosessi, Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005. Turun yliopisto 2005.

Ervo 2005b

Ervo, Laura. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti keskusteluna. *Lakimies* 3/2005, s. 452–455.

Forss 2015

Forss, Marko. Kotipoliisitoiminta – asianomistajan mahdollisuudet rikoksesta epäillyn tunnistamiseen sosiaalisen median avulla. *Edilex-sarja* 2015/47.

Fredman 2002

Fredman, Markku. Rikosasioiden julkisuus. *Oikeus* 3/2002, s. 303–309.

Fredman 2005

Fredman, Markku. Oikeusjournalismi asianajajan näkökulmasta. Teoksessa Rahkonen, Juho (toim.). *Journalismikritiikin vuosikirja 2005*, s. 88–96. Vammala 2005.

Fredman ym. 2020

Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko. *Esitutkinta ja pakkokeinot*. 6., uudistettu painos. Alma Talent 2020. (verkkojulkaisu, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Frände 2012

Frände, Dan. *Yleinen rikosoikeus*. 2. uudistettu painos. Edita. Porvoo 2012.

Haara ym. 2017

Haara, Paula – Reunanen, Esa – Näsi, Matti – Kivivuori, Janne. Väkivalta pirstaloituvassa mediamaisemassa. Fokusryhmätutkimus uhkan kokemuksesta ja rikostiedon lähteistä. *Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskus COMET*. Tampere 2017.

Hallberg 2011

Hallberg, Pekka. *Perusoikeusjärjestelmä*. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka. *Perusoikeudet*. Talentum 2011. (verkkojulkaisu, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Heinonen 1995

Heinonen, Ari. *Vahtikoiran omatunto: journalismin itsesääntely ja toimijat*. Tampereen yliopisto, Tiedotusopin laitos. Sarja A 84/1995. Tampere 1995.

Hemánus 1966

Hemánus, Pertti, Helsingin sanomalehtien rikosuutiset: tutkimus rikosuutisten funktionaalisesti merkitsevästä piirteistä ja niihin vaikuttavista tekijöistä. Tampereen yliopisto. Tampere 1966.

Huovinen 2008

Huovinen, Sakari. Medianvapaus sananvapauteen perustuvana oikeusperiaatteena. Lakimies 5/2008, s. 747–772.

Ikävalko 1997

Ikävalko, Elisa. Organisaatiot julkisuuden pelikentillä. Teoksessa Uimonen, Risto – Ikävalko, Elisa. Mielikuvien maailma. Inforviestintä. Tampere 1997.

Jokela 1986

Jokela, Antti. Oikeudenkäynnin julkisuus. Defensor Legis 1986, s. 38–60.

Jokela 2016

Jokela, Antti. Oikeudenkäynti I, Oikeudenkäynnin perusteet, periaatteet ja instituutiot. 3. uudistettu painos. Alma Talent 2016. (verkkojulkaisu, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Jokela 2018

Jokela, Antti. Rikosprosessioikeus. 5. uudistettu painos. Alma Talent 2018. (verkkojulkaisu, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Kadoch 2012

Kadoch, Rebekka. Oikeudenkäynnin julkisuus yleisissä tuomioistuimissa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2012.

Kemppi – Kivivuori 2004

Kemppi, Sari – Kivivuori, Janne. Rikosuutisoinnin määrä Yleisradion television pääuutislähetyksessä 1985–2003. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 63. Helsinki 2004.

Kivioja 2004

Kivioja, Pasi. Alaston lööppi. Millaiset uutiset myyvät tabloid-lehtiä – ja miksi? Lähitarkastelussa Ilta-Sanomien lööpit, etusivut ja myyntiluvut vuonna 2002. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere 2004.

Kivivuori 2002

Kivivuori, Janne. Kriminologin näkökulma rikosuutisointiin. Oikeus 2002, s. 310–316.

KKO:n ratkaisut kommentein

Timonen, Pekka (toim.). KKO:n ratkaisut kommentein. Helsinki, jatkuva painos. (verkkojulkaisu, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020

Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan. Yleinen rikosoikeus. 3. uudistettu painos. Edita. Keuruu 2020.

Lahti 1974

Lahti, Raimo. Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä erityisesti silmällä pitäen tuomitsematta jättämistä. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 106. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Vammala 1974.

Lahti 1976

Lahti, Raimo. Rikollisuus tutkimuksen ja päätöksenteon kohteena. Lakimies 1976, s. 507–546.

Lappi-Seppälä 1987

Lappi-Seppälä, Tapio. Rangaistuksen määräämisestä I – Teoria ja yleinen osa. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 1987.

Lappi-Seppälä 2000

Lappi-Seppälä, Tapio. Rikosten seuraamukset. Werner Söderström Lakitieto Oy. Porvoo 2000.

Lappi-Seppälä 2004

Lappi-Seppälä, Tapio. Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskeva uudistus III. Lakimies 3/2004, s. 422–450.

Lehtimaja 1996

Lehtimaja, Lauri. Julkisuuden sulot ja kirot. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.). Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa, s. 144–148. Yliopistopaino. Helsinki 1996.

Linna 2019

Linna, Tuula. Prosessioikeuden oppikirja. 2. uudistettu painos. Alma Talent 2019. (verkkojulkaisu, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Lång 1996

Lång, K.J. Sanktiokumulaation uusia ulottuvuuksia. Teoksessa Lahti, Raimo (toim.). Kohti rationaalista ja humaania kriminaalipolitiikkaa, s. 160–165. Yliopistopaino. Helsinki 1996.

Manninen 2011

Manninen, Sami. Sananvapaus ja julkisuus. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka. Perusoikeudet. Talentum 2011. (verkkojulkaisu, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Matikkala 2010

Matikkala, Jussi. Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Edita. Helsinki 2010.

Melander 2011

Melander, Sakari. Yhdenvertaisuus rikosoikeudessa. Oikeus 2/2011, s. 175–198.

Melander 2017a

Melander, Sakari. Crime, Media and Social Media. JFT 2–4/2017, s. 450–459.

Melander 2019

Melander, Sakari. Rikos, julkisuus ja yksityisyydensuoja. Lakimies 7–8/2019, s. 953–983.

Mäenpää 2003

Mäenpää, Olli. Julkisuuden tilat – mitä julkisuus on? Teoksessa Mäenpää, Olli ym. Mitä saa sanoa? Viestintäoikeuden vuosikirja 2003, s. 1–15. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki 2003.

Mäenpää 2020

Mäenpää, Olli. Julkisuusperiaate. 4. uudistettu painos. Alma Talent 2020. (verkkojulkaisu, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Männistö 2005

Männistö, Jarkko. Rikosprosessi ja oikeudenkäynnin julkisuuden monet kasvot. Teoksessa Nuutila, Ari-Matti – Pirjatanniemi, Elina (toim.), Rikos, rangaistus ja prosessi, Juhlajulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005, s. 203–213. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Turku 2005.

Neuvonen 2016

Neuvonen, Riku. Vastamedia sananvapauden ja journalismin rajoilla. Teoksessa Korpisaari, Päivi (toim.). Oikeus, tieto ja viesti – viestintäoikeuden vuosikirja 2015, s. 1–20. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja Helsinki 2016.

Nieminen 2002

Nieminen, Hannu. I Joukkoviestinnän ja sen julkisen sääntelyn perusteet. Teoksessa Kulla, Heikki ym. Viestintäoikeus. WSOY Lakitieto. Vantaa 2002.

Nuutila 1996

Nuutila, Ari-Matti. Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1996.

Nuutila 2006

Nuutila, Ari-Matti. Asiantuntijat ja ”asian tuntijat” Bodom-journalismissa. Teoksessa Ruusunoksa, Laura (toim.). Journalismikritiikin vuosikirja 2006, s. 63–75. Vammala 2006.

Parantainen 2005

Parantainen, Pekka. Lähteetön skuuppikilpailu. Rikostoimittajat ja Bodominjärven murhatutkinta. Teoksessa Rahkonen, Juho (toim.). Journalismikritiikin vuosikirja 2005, s. 79–85. Vammala 2005.

Saarenpää 2006

Saarenpää, Ahti. Oikeuden arvokkuus ja irvokkuus. Teoksessa Ruusunoksa, Laura (toim.). Journalismikritiikin vuosikirja 2006, s. 83–91. Vammala 2006.

Smolej 2011

Smolej, Mirka. News media, crime and fear of violence. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 257. Helsinki 2011.

Surette 2011

Surette, Ray. Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies. 5th Edition. Cengage Learning. Stamford, Connecticut 2011.

Tapani – Tolvanen 2016

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti. Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Talentum. Helsinki 2016.

Tapanila 2009

Tapanila, Antti. Oikeudenkäynnin julkisuus riita- ja rikosasioissa. Edita Prima Oy. Helsinki 2009.

Tiilikka 2007

Tiilikka, Päivi. Sananvapaus ja yksilönsuoja: lehtiartikkelin aiheuttaman kärsimyksen korvaaminen. Talentum 2007. (verkkojulkaisu, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Tiilikka 2008

Tiilikka, Päivi. Journalistin sananvapaus. Talentum 2008. (verkkojulkaisu, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Tolvanen 2016

Tolvanen, Matti. Rikosoikeus ja rikollisuuden tutkimus. Teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.). Oikeustieteellinen opinnäyte – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita. Helsinki 2016.

Tolvanen – Kukkonen 2011

Tolvanen, Matti – Kukkonen, Reima. Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Talentum 2011. (verkkojulkaisu, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Tuori 2002

Tuori, Kaarlo. Oikeuden julkisuus. Oikeus 3/2002, s. 243–251.

Uimonen 1997

Uimonen, Risto. Katkeria kyyneliä ja makeita voittoja. Imagot, mielikuvat ja julkisuuden hallinta mediayhteiskunnassa. Teoksessa Uimonen, Risto – Ikävalko, Elisa. Mielikuvien maailma. Inforviestintä. Tampere 1997.

Utriainen 1992

Utriainen, Terttu. Rikosten rangaistukset ja muut seuraamukset. 2. uudistettu painos. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1992.

Utriainen 1995

Utriainen, Terttu. Julkisuus haittaa – tuomio lievenee. Journalisti 5.10.1995, s. 8–9.

Utriainen 2003

Utriainen, Terttu. Rikosoikeus ja media. Teoksessa Lahti, Raimo – Lappi-Seppälä, Tapio (toim.). Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII, Pekka Koskiselle 1.1.2003 omistettu, s. 317–342. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 237. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 2003.

Virolainen – Pölönen 2003

Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi. Rikosprosessioikeus. I Rikosprosessin perusteet. Talentum Media. Helsinki 2003.

Virolainen – Vuorenpää 2016

Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko, Johdatus prosessioikeuteen. Teoksessa Frände, Dan – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko. Prosessioikeus. Alma Talent 2016. (verkkopainos, Alma Talent verkkokirjahylly, vierailtu 20.4.2021)

Virtapohja 2000

Virtapohja, Kalle. Rikoksen uhri ei paljon paina. Kakaramainen uutisjahti ajaa toimittajan epäeettisiin valintoihin. Teoksessa Noppari, Elina – Torkkola, Sinikka (toim.). Journalismin kritiikin vuosikirja 2000, s. 79–89. Vammala 2000.

Voutilainen 2016

Voutilainen, Tomi. Tiedonsaanti rikosoikeudenkäyntiin liittyvistä asiakirjoista. Teoksessa Micho, Altti (toim.). Oikeustieteiden moniottelija – Matti Tolvanen 60 vuotta, s. 505–524. Edita. Helsinki 2016.

Wilhelmsson 2002

Wilhelmsson, Thomas. (Media)julkinen oikeudenkäynti moraalikeskustelun tilana. Oikeus 3/2002, s. 252–264.

Internet-lähteet

Kaikilla sivustoilla vierailtu 20.4.2021

Advokaatti 26.9.2019

Hautamäki, Terhi. Tuomari median tukena. Advokaatti 26.9.2019.

(saatavilla <https://advokaatti.fi/article-6.28.16375.c61ae84fb0>)

Advokaatti 14.4.2021a

Hautamäki, Terhi. Kuka saa puhua mediassa? Advokaatti 14.4.2021.

(saatavilla <http://advokaatti.mediasemat.fi/article-6.28.24973.a07f52c7ca>)

Advokaatti 14.4.2021b

Ikäheimonen, Tero. Mika Lahtonen: "Rikoksissa ihmisiä kiinnostaa normaalista poikkeava käytös". Advokaatti 14.4.2021.

(saatavilla <http://advokaatti.mediasemat.fi/article-6.28.24969.141916e91b>)

Arolainen 1998

Arolainen, Teuvo. Rötös mediassa: Talousrikosten käsittely suomalaisissa tiedotusvälineissä. Tutkivan journalismin yhdistys 1998.

(saatavilla <http://www.kaapeli.fi/tutki/arolainen1.htm>)

Happonen 2020

Happonen, Päivi. Katiskan pääsyytetyn Niko Ranta-ahon ympärillä pyörii melkoinen ihmis-suhdesoppa – Tekikö media rosvosta sankarin? Yle Blogit 2.7.2020.

(saatavilla <https://yle.fi/uutiset/3-11418447>)

Honkonen 2020

Honkonen, Marja. True crime on journalismin periaatteilla tehtyä viihdettä, joka tuo media-yhtiöille yleisöjä ja rahaa. Tekeekö se roistoista ja murhaajista tähtiä uhrien kustannuksella? Journalisti 7/2020.

(saatavilla <https://www.journalisti.fi/artikkelit/2020/7/0.03491700-160075283933/>)

HS 22.8.1996

Vuortama, Timo. Julkisuushaitta kuuluu asiaan. Helsingin Sanomat 22.8.1996.

(saatavilla <https://naokoislehti.hs.fi/cfe274d4-3362-4c21-b66a-4818b12b0c22/2?q=julkisuus%2Brangaistus>)

HS 20.12.2009

Ahtiainen, Ilkka. Onko kielteinen julkisuus rangaistus? Helsingin Sanomat 20.12.2009.

(saatavilla <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000004700516.html>)

HS 8.7.2016

Rangaistuksena julkisuus. Pääkirjoitus, Helsingin Sanomat 8.7.2016.

(saatavilla <https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000002909833.html>)

HS 3.8.2019

True crime -tapahtuman sisältöä ja paikkaa muutettiin vihasen palautteen takia: ”Tuli väärä kuva, että mennään mässäilemään rikoksilla”. Helsingin Sanomat 3.8.2019.

(saatavilla <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000006193662.html>)

Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet

Asianajajaliiton valtuuskunnan vahvistamat hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet, muutettu viimeksi 8.6.2012.

(saatavilla <https://asianajajaliitto.fi/tapaohjeet/>)

Journalistin ohjeet

Julkisen sanan neuvoston kannatusyhdistyksen vahvistamat journalistin ohjeet, muutettu viimeksi 4.11.2013. (saatavilla http://www.jsn.fi/journalistin_ohjeet/)

JSN periaatelausuma 1981

Julkisen sanan neuvoston periaatelausuma. Nimi rikosuutisissa 1981

(saatavilla <https://www.jsn.fi/periaatelausumat/nimi-rikosuutisissa-1981>)

Järvinen 2017

Järvinen, Anssi. Jos haluat pedata rikolliselle mahdollisimman kevyen rangaistuksen, osallistu some-raivoon! Anzion mukaan, Image-blogi 15.10.2017.

(saatavilla <https://blogit.apu.fi/anzionmukaan/jos-haluat-pedata-rikolliselle-mahdollisimman-kevyen-rangaistuksen-osallistu-some-raivoon/>)

Karvonen 2018

Karvonen, Kyösti. Julkisuus heppoinen syy alentaa tuomiota. Kaleva 28.1.2018.

(saatavilla <https://www.kaleva.fi/julkisuus-heppoinen-syy-alentaa-tuomiota/1858406>)

Martelius 2016

Martelius, Juhani. Voiko poikkeuksellinen julkisuus lieventää tuomiota? Mielipidekirjoitus, Helsingin Sanomat 16.7.2016.

(saatavilla <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000002911101.html>)

Melander 2016

Melander, Sakari. Poikkeuksellisen julkisuuden tulee voida vaikuttaa tuomioon. Mielipidekirjoitus, Helsingin Sanomat 15.7.2016.

(saatavilla <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000002910931.html>)

Melander 2017b

Melander, Sakari. Julkisuuslennus tuomioon? Haaste 3/2017.

(saatavilla <https://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste32017/julkisuuslennus-tuomioon.html>)

Nieminen 2005

Nieminen, Hannu. Median vastuusta. Tiedotustutkimus 2/2005.

(saatavilla <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/62586>)

OM 9.2.2021

Julkisuuslaki ajantasaistetaan. Oikeusministeriön tiedote 9.2.2021.

(saatavilla <https://oikeusministerio.fi/-/julkisuuslaki-ajantasaistetaan>)

Tapani 2018

Tapani, Jussi. Julkisuus ja rangaistuksen mittaaminen. Turun yliopiston blogi 16.1.2018.

(saatavilla <https://blogit.utu.fi/utu/2018/01/16/julkisuus-ja-rangaistuksen-mittaaminen/>)

Tuomioistuinlaitos 22.8.2018

Tiedote: Tuomioistuinten mediaryhmä laajenee koko maahan. Julkaistu 22.8.2018.

(saatavilla https://oikeus.fi/karajaoikeudet/varsinais-suomenkarajaoikeus/material/attachments/oikeus_karajaoikeudet_varsinais-suomenkarajaoikeus/vsko/1hxe26Ttmp/22.8.2018_Lehdistotiedote_mediavastuutuomarit.pdf)

Oikeuskäytäntö

Kansallinen oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 1973 II 73

KKO 2005:82

KKO 2005:136

KKO 2006:44

KKO 2016:39

KKO 2017:31

KKO 2017:50

KKO 2017:69

KKO 2018:32

Hovioikeudet

Helsingin HO 28.6.2012 nro 1834

Helsingin HO 10.5.2013 nro 1358

Helsingin HO 5.7.2013 nro 1972

Helsingin HO 6.7.2016 nro 16/128905 (*asiassa annettu ratkaisu KKO 2018:32*)

Helsingin HO 8.3.2017 nro 17/109416 (*asiassa annettu ratkaisu KKO 2018:60*)

Helsingin HO 6.7.2017 nro 17/127257

Helsingin HO 6.7.2017 nro 17/127459

Helsingin HO 5.10.2017 nro 17/138801

Helsingin HO 10.11.2017 nro 17/145412

Helsingin HO 26.1.2018 nro 18/103510

Helsingin HO 6.3.2019 nro 19/107334

Helsingin HO 27.6.2019 nro 19/128376

Helsingin HO 20.12.2019 nro 19/156130

Helsingin HO 10.1.2020 nro 20/100372

Helsingin HO 26.3.2020 nro 20/112244

Helsingin HO 10.7.2020 nro 20/124592

Itä-Suomen HO 26.1.2017 nro 17/102973

Itä-Suomen HO 8.2.2021 nro 21/105575

Rovaniemen HO 22.3.2012 nro 237

Rovaniemen HO 15.5.2012 nro 396
Turun HO 8.4.2016 nro 16/115104
Turun HO 12.6.2018 nro 18/125542
Turun HO 31.10.2018 nro 18/147185
Turun HO 5.7.2019 nro 19/130512
Turun HO 24.11.2020 nro 20/145706
Vaasan HO 15.4.2011 nro 471

Käräjäoikeudet

Etelä-Pohjanmaan KO 29.1.2010 nro 10/1/718 (*asiassa lainvoimainen tuomio Vaasan HO 15.4.2011 nro 471*)
Etelä-Savon KO 12.09.2017 nro 17/134951 (*asiassa lainvoimainen tuomio Itä-Suomen HO 11.1.2018 nro 18/100937*)
Helsingin KO 14.6.2018 nro 18/124645 (*asiassa lainvoimainen tuomio Helsingin HO 28.2.2020 nro 20/108542*)
Oulun KO 13.2.2015 nro 15/106584 (*asiassa lainvoimainen tuomio Rovaniemen HO 8.4.2016 nro 16/115116*)
Oulun KO 13.4.2017 nro 17/115592 (*asiassa lainvoimainen tuomio Rovaniemen HO 17.8.2018 nro 18/133054*)

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö

Axen v. Saksa 8.12.1983
Prager ja Oberschlick v. Itävalta 26.4.1995
Gautrin ym. v. Ranska 20.5.1998
Riepan v. Itävalta 14.11.2000
Tønsbergs Blad A/S ja Haukom v. Norja 1.3.2007
Shagin v. Ukraina 10.12.2009
Saaristo ym. v. Suomi 12.10.2010

Lyhenteet

EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus 63/1999
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	Esitutkintalaki 805/2011
HE	Hallituksen esitys
HO	Hovioikeus
HS	Helsingin Sanomat
JSN	Julkisen sanan neuvosto
Julkisuuslaki	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999
KKO	Korkein oikeus
KM	Komiteanmietintö
KO	Käräjäoikeus
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 8/1976
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
OK	Oikeudenkäymiskaari 4/1734
OM	Oikeusministeriö
OMLS	Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä
PL	Suomen perustuslaki 731/1999
RL	Rikoslaki 39/1889
Sananvapauslaki	Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä 460/2003
VN	Valtioneuvosto
YTJulkL	Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa 370/2007

1. Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Oikeudenkäynnin julkisuusperiaate on yksi keskeisimmistä prosessiperiaatteista ja välttämätön osa länsimaista, demokraattista oikeusvaltiota.¹ Oikeudenkäynnin julkisuus on myös osa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusta, josta säädetään Suomen perustuslaissa (731/1999) ja Suomea sitovissa kansainvälisissä sopimuksissa, kuten Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksessa (63/1999) ja Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa (8/1976). Oikeudenkäynnin julkisuudella tarkoitetaan sekä asianosaisjulkisuutta että yleisöjulkisuutta, joista jälkimmäinen toteutuu käytännössä välillisesti median kautta mediajulkisuutena.²

Rikoksesta epäillyn, syytetyn tai tuomitun näkökulmasta rikosprosessin mediajulkisuus ei kuitenkaan ole ainoastaan yksilön oikeuksia turvaava oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takaaja, vaan se koetaan usein jopa varsinaista rangaistusta ankarampana seuraamuksena. Rikoslain (39/1889) sanktiokumulaation huomioon ottavan 6 luvun 7 §:n 1 kohdan (515/2003) mukaan rangaistusta lieventävänä seikkana on otettava huomioon tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Jo alkuperäisen, vuodelta 1976 peräisin olevan säännöksen (466/1976) esitöiden mukaan rangaistusta kohtuullistavana muuna seurauksena voitiin poikkeuksellisesti huomioida myös rikosasian saama julkisuus.³ Säännös on säilynyt asiallisesti samana rikoslain vuoden 2003 yleisten oppien uudistuksessa.⁴

Kohtuullistamisperusteen tarkoitus on tulla sovellettavaksi ainoastaan poikkeuksellisesti, mutta siihenkin nähden rangaistuksen kohtuullistaminen poikkeuksellisen julkisuuden perusteella on jäänyt hyvin harvinaiseksi. Julkisuuden huomioimiselle rangaistusta kohtuullis-

¹ Jokela 1986, s. 38; Männistö 2005, s. 206; Lehtimaja 1996, s. 144.

² Ks. yleisöjulkisuuden välillisestä toteutumisesta tiedotusvälineiden kautta mm. HE 13/2006 s. 4; Arolainen 2002, s. 269; Jokela 2018, s. 13–14, Kadoch 2012, s. 7, 99; Melander 2019, s. 954; Männistö 2005, s. 207; Tapanila 2009, s. 17.

³ HE 125/1975 vp, s. 16.

⁴ HE 44/2002 vp, s. 199.

tavana tekijänä ei ole vahvistettu yleisiä sääntöjä, vaan kyse on tapauskohtaisesta harkinnasta.⁵ Oikeuskirjallisuudessa on satunnaisesti hahmotettu joitain poikkeuksellisuusarvioinnissa huomioitavia seikkoja, mutta lain esitöistä, oikeuskirjallisuudesta tai oikeuskäytännöstä ei ole löydettävissä kattavaa, kokoavaa analyysiä soveltamisedellytyksistä, mikä osaltaan vaikuttanee myös soveltamisen harvinaisuuteen.⁶

Yhteiskunta ja sen myötä media ovat muuttuneet radikaalisti sitten 2000-luvun alun, mutta etenkin säännöksen syntymisen 1970-luvulla. Nykypäivänä suurin syy kohtuullistamisperusteen soveltamisen haasteellisuuteen ovat juuri oikeudenkäynnin mediajulkisuuden perustavanlaatuiset muutokset. Myös rikosuutisointi on uutisoinnin sähköistymisen seurauksena nopeutunut ja aikaistunut, mikä yhtenä suurimpana tekijänä on johtanut rikosuutisoinnin merkittävään lisääntymiseen. Rikosuutisoinnin määrällisen kasvun lisäksi rikosjournalismi on kokenut laadullisia muutoksia ennen kaikkea sosiaalisen median, valtamedian ulkopuolisten toimijoiden ja rikosuutisoinnin viihteellistymisen seurauksena. RL 6 luvun 7 §:n 1 kohdan tarkoittama julkisuuden poikkeuksellisuus ei siten tarkoita saman laajuista tai laatuista julkisuutta kuin kaksikymmentä, saati viisikymmentä vuotta sitten. Vaikka mediajulkisuuden muutokset on havaittu, ei niitä ole kyetty oikeuskirjallisuudessa tai oikeuskäytännössä vielä konkreettisesti huomioimaan.⁷

Mediajulkisuuden muutosten myötä rikosoikeudenkäynneissä vaatimus julkisuuden huomioimisesta rangaistusta määrättäessä esitetään entistä herkemmin,⁸ mutta tutkielman aineiston perusteella puolustuksen perustelut ovat pääosin jääneet ponnettomiksi. Soveltamisedellytysten suuntaviivojen puuttuminen hankaloittanee myös asianmukaista ja riittävästi perusteltua kohtuullistamisperusteeseen vetoamista. Toisaalta samaan aikaan korkein oikeus on peräänkuuluttanut vastaajan puolustuksen selkeää perustelujen esittämistä.⁹ Soveltamisedellytysten selkeyttäminen on siten tärkeää myös puolustuksen vetoamismahdollisuuksien parantamiseksi.

⁵ Lehtimaja 1996, s. 147.

⁶ Soveltamisharkinnassa huomioitavista kriteereistä ks. esim. Matikkala 2010, s. 143; Tapani – Tolvanen 2016 s. 121; Tapani 2018.

⁷ Esimerkiksi *Melanderin* mukaan selvää on, että rikosoikeuden pitää kyetä sopeutumaan tilanteeseen ja arvioimaan muuttunutta rikosuutisoinnin kenttää ottaen huomioon vakiintuneet rangaistuksen määräämistä koskevat lähtökohdat. Melander 2017b.

⁸ Tapani 2018.

⁹ KKO:n ratkaisut kommentein. KKO 2018:32, Heikki Kallio.

1.2 Aiheenrajaus, kysymyksenasettelu ja rakenne

Tutkielman tarkoitus on ensinnäkin tunnistaa ja systematisoida viimeaikaisessa oikeuskäytännössä rangaistuksen julkisuusperusteisen kohtuullistamisperusteen soveltamisarviointiin vaikuttaneet tekijät (luku 4). Toiseksi tarkoitus on tunnistaa ne rikosasian mediajulkisuudessa tapahtuneet muutokset, jotka soveltamisarvioinnissa tulisi ottaa huomioon (luku 5). Kolmanneksi tarkoituksena on arvioida miten nämä olennaiset mediajulkisuuden muutokset tulisi ottaa huomioon arvioitaessa rangaistuksen kohtuullistamista (luku 6).

Ennen soveltamisedellytysten arviointia on kuitenkin hahmotettava, miksi kyseessä oleva kohtuullistamisperuste on kiistanalainen. Siksi ennen varsinaisiin tutkimuskysymyksiin vastaamista tutkielmassa hahmotetaan mediajulkisuuden kaksoisrooli yhtäältä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takaajana ja toisaalta rangaistusta kohtuullistavana tekijänä (luku 2). Kohtuullistamisperustetta arvioidessa on ensin ymmärrettävä, kuinka perustavanlaatuisesta oikeusvaltion periaatteesta oikeudenkäynnin julkisuudessa on kyse. Toisaalta on myös ymmärrettävä kohtuullistamisperusteen taustalla vaikuttava *kohtuusajattelu*, joka etenkin julkisuudessa käytävässä keskustelussa jää helposti toisarvoiseksi.

Koska julkisuusperusteisessa rangaistuksen kohtuullistamisessa on tietyllä tavalla tuomioistuimen ja vastaajan lisäksi kolmas osapuoli, media, tutkielmassa perehdytään rikosprosessin mediajulkisuuteen myös median näkökulmasta sekä median näkemykseen kohtuullistamisperusteesta (luku 3).

Varsinaisia tutkimuskysymyksiä edeltävät esikysymykset:

1. Mikä on oikeudenkäynnin mediajulkisuuden asema oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takaajana?
2. Mikä on rikoslain rangaistuksen kohtuullistamisperusteen tausta ja tarkoitus?
3. Millä perusteilla media uutisoi rikosasiasta, eli mitkä ovat rikosasian mediajulkisuuden lähtökohdat?

Varsinaiset tutkimuskysymykset:

1. Mitkä tekijät ovat viimeaikaisessa oikeuskäytännössä vaikuttaneet rangaistuksen kohtuullistamisperusteen soveltamisarviointiin?
2. Mitä rikosasian mediajulkisuudessa tapahtuneita muutoksia soveltamisarvioinnissa tulisi ottaa huomioon?
3. Miten kyseiset muutokset tulisi ottaa huomioon?

Tutkielman tarkoituksena on täydentää rikos- ja prosessioikeudellisen oikeuskirjallisuuden ja tutkielmien jättämää aukkoa yhtäältä esittämällä rikosasian mediajulkisuudessa tapahtuneet muutokset ja toisaalta kytkemällä ne julkisuusperusteiseen rangaistuksen kohtuullistamisperusteen soveltamisarviointiin. Tutkielmassa esitetään myös jo käytössä olleiden soveltamisedellytysten systematisointi, joten *de lege ferenda* -merkityksen lisäksi tutkielman tarkoituksena on luoda kattava kokonaisesitys rangaistuksen kohtuullistamisen tämänhetkistä soveltamisedellytyksistä.

Selvennyksenä tehtäköön vielä muutamia täsmennyksiä aiheen rajaukseen. Tutkielma käsittelee nimenomaan rikoksesta *tuomituille* aiheutunutta julkisuutta, joka rangaistusta määrättäessä voidaan RL 6:7:n 1 kohdan nojalla ottaa huomioon. Mikäli asia pysähtyy esitutinnan lopettamiseen, syyttämättäjättämisspäätökseen tai syytteen hylkäämiseen, menettää RL 6:7:n 1 kohdan kohtuullistamisperuste epäillyn tai syytetyn kannalta merkityksensä. Tällöin poikkeukselliseen tai epäasialliseen julkisuuteen voidaan puuttua rikoslain kunniaa ja yksityiselämän loukkauksia koskevien säännösten nojalla. Kyseiset säännökset ja niihin liittyvät kysymykset on kuitenkin rajattu tämän tutkielman ulkopuolelle.¹⁰

Tutkielmassa keskitytään mediajulkisuuden vaikutuksiin rikoksesta tuomittavaan rangaistukseen nähden. Tutkielmassa ei siten käsitellä mediajulkisuutta menettelyllisen oikeuden mukaisuuden ja oikeusturvan kannalta. Tutkielmassa ei myöskään arvioida sitä, millainen rangaistus yksittäistapauksessa konkreettisesti mitataan kohtuullistamisperusteen soveltamisessa, tai rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä tässä suhteessa.

1.3 Terminologiasta

Julkisuus on vain yksi RL 6:7:n 1 kohdan tarkoittamista kohtuullistamisperusteina huomioitavista muista seurauksista. Tutkielmassa viitattaessa kyseiseen lainkohtaan, tarkoitetaan kuitenkin juuri julkisuutta. Samoin puhuttaessa *julkisuusperusteisesta rangaistuksen kohtuullistamisesta* tarkoitetaan RL 6:7:n 1 kohdan mukaista rangaistuksen kohtuullistamista.

Tutkielmassa termillä *media* tarkoitetaan paitsi perinteisiä joukkotiedotusvälineitä, kuten lehtiä, radiota ja televisiota, mutta käsitteen laajan merkityksen mukaisesti myös sosiaalista

¹⁰ Rikoslain 24 luvussa rangaistavaksi säädetyissä yksityiselämää ja kunniaa loukkaavissa teoissa on tiettyssä mielessä kyse samoista lähtökohdista kuin RL 6:7:n 1 kohdan mukaisessa julkisuusperusteisessa rangaistuksen kohtuullistamisessa, toki mediajulkisuudessa RL 24 luvun 8, 8a, 9 ja 10 §:n yhteydessä on kyse pidemmälle menevistä mediassa tapahtuvista loukkauksista. Perustelujen ja lähtökohtien yhteneväisyyksien johdosta tutkielmassa on kuitenkin viitattu myös kyseisiin säännöksiä käsittelevään oikeuskirjallisuuteen ja lain esitöihin.

mediaa ja niin kutsuttua vastamediaa. Vastamedialla taas tarkoitetaan valtamedian ulkopuolisia toimijoita.¹¹ Samasta syystä tiedotusvälineiden välityksellä toteutuvasta oikeudenkäynnin julkisuudesta käytetään termiä *mediajulkisuus*, jolla tarkoitetaan median rikosuutisoinnista seuraavaa rikosasian julkisuutta, mutta myös sitä julkisuutta, joka seuraa yleisön itsensä rikosasiasta tuottamasta ja välittämästä tiedosta esimerkiksi sosiaalisessa mediassa.¹²

Tutkielmassa puhuttaessa *oikeudenkäynnistä*, tarkoitetaan nimenomaan sitä oikeudenkäyntiä, jota annettava ratkaisu koskee, joko käräjäoikeudessa, hovioikeudessa tai korkeimmassa oikeudessa. Koska mediajulkisuus kohdistuu kuitenkin yhä useammin asian varhaisempaan vaiheeseen, keskitytään tutkielmassa koko *rikosprosessin* julkisuuteen tarkoittaen julkisuutta aina rikosilmoituksen tekemisestä poliisin suorittamaan esitutkintaan, syyttäjän syytteen nostamista koskevaan päätökseen, oikeudenkäyntiin tai oikeudenkäynteihin, sekä lopulta asiassa annettavaan lainvoimaiseen ratkaisuun asti.¹³ Luvussa 2.1.2 on selvennetty kuhunkin asian vaiheeseen soveltuva lainsäädäntö.

1.4 Tutkimusmenetelmä ja tutkimusaineisto

Tutkielma on lainopillinen eli oikeusdogmaattinen tutkimus, jonka tutkimuskohteena on voimassa oleva oikeus ja tehtävänä voimassa olevien oikeusnormien sisällön selvittäminen.¹⁴ Vakiintuneen näkemyksen mukaan lainoppi on määritelty siten, että se sisältää sekä oikeussäännösten systematisoinnin että tulkinnan.¹⁵ Oikeusnormeja systematisoiva lainoppi on teoreettista lainoppia ja oikeusnormeja tulkitseva lainoppi käytännöllistä lainoppia. *Aarnio* on kiteyttänyt teoreettisen ja käytännöllisen lainopin keskinäisen vuorovaikutuksen seuraavalla tavalla: ”—teoreettisen lainopin systematisointien kautta syntyvät yleiset opit testataan käytännöllisen lainopin tulkinnoilla, jotka ratkaisevat, mitä mahdollisia korjauksia yleisiin oppeihin tulee tehdä.”¹⁶

Rikoslainopillinen tutkimus voidaan yleisen lainopillisen tutkimuksen tavoin jakaa perinteseen, käytännön lainsoveltamista välittömästi palvelevaan tulkintajuridiikkaan tai kohtee-

¹¹ Vastamedian terminologiasta tarkemmin luvussa 5.2.1.

¹² Tapanila 2009, s. 17.

¹³ Ks. rikosprosessin käsitteestä Virolainen – Vuorenmaa 2016, I Johdatus prosessioikeuteen>2. Prosessin päälaajat ja tehtävät>Prosessin päälaajat>Rikosprosessi>Rikosprosessin määritelmä.

¹⁴ Aarnio 1986, s. 110.

¹⁵ Nuutila on muotoillut lainopin tehtäväksi myös lainopillisen ongelman uudelleen muotoilun sekä uudenaisten systemaattisten yhteyksien osoittamisen. Nuutila 1996, s. 129.

¹⁶ Aarnio 2011, s. 104–105.

seensa teoreettisemmin suuntautuvaan systematisointiin. Teoreettinen rikoslainoppi kohdistuu nimenomaan rikosoikeuden yleisiin oppeihin. Tolvasen mukaan rikoslainopin tehtävä voidaan tulkita kolmiosaiseksi 1) lainsoveltamisen tyyppitapausten määrittely ja ratkaisemisen tulkintasuositusten esittäminen; 2) eri oikeusasteiden tuomioiden analysointi sen selvittämiseksi, miten lakia on sovellettu ja miten laintulkintaratkaisut on perusteltu; ja 3) perustellun oikeuskäytännön ja lainsäädännön kritiikin esittäminen sekä oikeudellisista että kriminaalipoliittisista lähtökohdista käsin.¹⁷ Tutkielma pyrkii vastaamaan jokaiseen esitettyyn rikoslainopin osatehtävään. Tutkielman tehtävänä on voimassa olevien oikeusnormien sisällön selvittämisen lisäksi myös lainopillisen ongelman uudelleen muotoilu sekä uudenlaisten systemaattisten yhteyksien osoittaminen.¹⁸ Tutkielman tarkoituksena on analysoimalla oikeuskirjallisuutta ja lain esitöitä, mutta etenkin tuomioita ja niiden perusteluja, esittää tulkintasuosituksia sekä perusteltua kritiikkiä vakiintuneesta soveltamiskäytännöstä. Systematisoinnin tarkoituksena on helpottaa konkreettista lainsoveltamista ja edistää oikeusjärjestelmän ymmärrettävyyttä.¹⁹

Tolvasen mukaan tutkijan tulisi ymmärtääkseen tämän päivän rikosoikeutta perehtyä myös rikosoikeuden historiaan.²⁰ Oikeushistoriantuntemus on keskeistä myös *de lege ferenda* – tutkimuksen kannalta, sillä esityksiä soveltamisedellytysten uudelleen arvioimisesta on haastavaa, ellei mahdotonta, tehdä tuntematta rikoslain historiaa. Voimassa oleva oikeus, kuten myös voimassa oleva rangaistuksen kohtuullistamissäännös on historiallisesti kerrostunutta ja todellinen ymmärrys edellyttää myös tässä tutkielmassa säännöksen alkuperän ja historiallista taustan ymmärtämistä. Nuutila on todennut Lahden näkemykseen yhtyen, että rikosoikeudellisessa tulkintaopissa on perusteltua ottaa huomioon sekä yksittäisten lain säännösten kuin yleisemmät kriminaalipoliittiset tavoitteet.²¹ Tutkielmassa tarkastellaan myös kohtuullistamisperusteen taustalla vaikuttavia kriminaalipoliittisia tavoitteita, erityisesti kohtuusnäkökohtia, ja oikeushistorian tuntemus on myös tässä näkökulmassa välttämätön.²²

¹⁷ Tolvanen 2016, s. 276–277.

¹⁸ Nuutila 1996, s. 129.

¹⁹ Korkka-Knuta – Helenius – Frände 2020, s. 10.

²⁰ Tolvanen 2016, s. 277.

²¹ Lahti 1976, s. 515; Nuutila 1996, s. 122.

²² Kansalliseen rikosoikeuteen vaikuttavat väistämättä myös kansainväliset kytkökset, joten tutkielmassa on huomioitu esimerkiksi oikeudenkäynnin julkisuuden taustalla vaikuttavat kansainväliset, Suomea velvoittavat sopimukset. Tutkielman tutkimuskohteena on kuitenkin kotimainen oikeus myös lähdemateriaalin ollessa valtaosin kotimaista, eikä tutkielman tarkoituksena ole luoda oikeusvertailevaa esitystä.

Tutkielma on pääpainotukseltaan rikosoikeudellinen, mutta sillä on vahvoja liityntöjä myös rikosprosessioikeuteen ja toisaalta viestintäoikeuteen sekä viestinnän tutkimukseen. Lähdemateriaalina tutkielmassa on hyödynnetty kansallista lainsäädäntöä ja lain valmisteluaineistoa sekä kotimaista oikeuskirjallisuutta ja oikeuskäytäntöä. Tutkielmaa varten on perehdytty niin rikos-, prosessi- kuin viestintäoikeudelliseen oikeuskirjallisuuteen, mutta myös viestinnän tutkimuksen kirjallisuuteen.

Korkeimman oikeuden ratkaisujen lisäksi tutkielman aineistoon kuuluvat hovioikeuksien ratkaisut, joissa on käsitelty RL 6:7:n 1 kohdan mukaista julkisuusperusteista rangaistuksen kohtuullistamisperustetta. Aineisto on kerätty asiakirjapyyntöin kaikista Suomen hovioikeuksista. Kaikkiaan asiakirjapyyntöön mukaisia ratkaisuja toimitettiin hovioikeuksista seuraavasti: Helsingin hovioikeus (25 kpl), Turun hovioikeus (16 kpl, joista 7:ssä oli vähintään käräjäoikeudessa kyse julkisuusarvioinnista), Rovaniemen hovioikeus (9 kpl, joista 8:ssa oli vähintään käräjäoikeudessa kyse julkisuusarvioinnista), Itä-Suomen hovioikeus (5 kpl) ja Vaasan hovioikeus (2 kpl). Pyyntö tehtiin ajallisesti rajaamattomana, ja toimitetuista ratkaisuista on lähdeaineiston rajaamiseksi jätetty lähdeaineiston ulkopuolelle kaikki ennen vuotta 2010 annetut ratkaisut.²³ Kaikkien toimitettujen ratkaisujen perustelut eivät olleet tutkimuskysymysten kannalta riittäviä. Koska tällaiset ratkaisut eivät olisi tuoneet tutkielmaan lisäarvoa, ei näissä tilanteissa kyseisiä ratkaisuja ole sisällytetty lähdemateriaaliin. Lisäksi mikäli asiassa ei enää hovioikeusvaiheessa ollut kyse kohtuullistamisperusteen soveltamisesta, on tällaisten ratkaisujen sijaan viitattu hovioikeuden tuomion liitteenä toimitettuun käräjäoikeuden tuomioon.

²³ Turun hovioikeuden toimittamista ratkaisuksista yksi oli annettu vuonna 2007, Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisuista yksi vuonna 2008, ja Rovaniemen hovioikeuden ratkaisuista kaksi vuosina 2004 ja 2005.

2. Rikosprosessin mediajulkisuus osana oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja rangaistuksen määräämistä

2.1 Rikosprosessin julkisuus lähtökohtana

2.1.1 Oikeudenkäynnin julkisuus perus- ja ihmisoikeutena

Oikeudenkäynnin julkisuuden, ja siten myös rikosprosessin mediajulkisuuden perusta on julkisuusperiaatteessa, jolla tarkoitetaan sitä, että kenellä tahansa on oltava oikeus ja tosiasiallinen mahdollisuus saada tietoja lainkäyttöelinten toiminnasta ja ratkaisuksista.²⁴ Julkisuusperiaatteen juuret ulottuvat Ranskan vallankumouksen 1789–1799 taustalla vaikuttaneisiin ihmisoikeusvaatimuksiin.²⁵ Suomessa ensimmäiset yleiset säännökset oikeudenkäynnin julkisuudesta sisältyivät vuoden 1926 lakiin oikeudenkäytön julkisuudesta (26/1926), mutta etenkin rikosprosessin julkisuudella on pitkä, vuosisatojen historia.²⁶ Julkisen rikosoikeudenkäynnin nähtiin alun perin mahdollistavan syytetyn julkisen puolustautumisen häntä kohtaan esitettyä epäluuloa vastaan.²⁷ Sittenmin rikosoikeudenkäynnin julkisuus on vakiinnuttanut asemansa yhtenä keskeisimmistä prosessiperiaatteista välttämättömänä osana länsimaista, demokraattista oikeusvaltiota.²⁸

Oikeudenkäynnin julkisuus on myös osa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusta, josta säädetään Suomen perustuslaissa (731/1999, jäljempänä PL) ja Suomea sitovissa kansainvälisissä sopimuksissa, kuten Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksessa (63/1999, jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus tai EIS) ja Yhdistyneiden kansakuntien kansainvälisistä oikeuksista ja poliittisista oikeuksista koskevassa yleissopimuksessa (8/1976, jäljempänä KP-sopimus). Euroopan ihmisoikeussopimuksen voimaantulo vuonna 1990 kasvatti myös tietoisuutta jo vuonna 1976 voimaan tulleesta KP-sopimuksesta. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6.1 artiklan ja KP-sopimuksen 14.1 artiklan mukaan jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin (*fair and public hearing*) päätettäessä hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. EIS 6 artikla sisältää myös Suomea velvoittavat oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja samalla julkisuutta

²⁴ Virolainen – Vuorenperä 2016, 4. Periaatteet prosessioikeudessa>Julkisuusperiaate>Oikeudenkäynnin julkisuuden lähtökohtia>Julkisuuden toteuttamistavat>Julkisuuden käsite.

²⁵ Esim. Jokela 2016, s. 89.

²⁶ Jokela 2016, s. 93; Männistö 2005, s. 203.

²⁷ Lehtimaja 1996, s. 144.

²⁸ Jokela 1986, s. 38; Lehtimaja 1996, s. 144; Männistö 2005, s. 206.

koskevat vähimmäisedellytykset. Suomessa asianmukainen käsittely ja oikeudenmukainen oikeudenkäynti turvattiin vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen myötä silloisen hallitusmuodon 16 §:ssä (969/1995).²⁹ Nykyisin oikeudesta julkiseen oikeudenkäyntiin säädetään perusoikeutena PL 21 §:ssä, jonka mukaan käsittelyn julkisuus kuuluu lailla turvattuihin hyvän hallinnon ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin. Julkisuusperiaatteen mukainen tiedonsaantioikeus, asiakirjajulkisuus, puolestaan on taattu PL 12 §:ssä.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (jäljempänä EIT) on korostanut julkisuuden suojaavan yksittäisiä osapuolia salaiselta oikeudenkäytöltä, ja samalla julkisuus on tärkeä keino ylläpitää yleistä luottamusta tuomioistuimiin.³⁰ EIT on pitänyt oikeudenkäynnin julkisuutta erityisen tärkeänä rikosasioissa.³¹ Myös Suomessa erityisesti rikosoikeudenkäynnissä oikeudenkäynnin julkisuus on katsottu tärkeäksi koko menettelyn hyväksyttävyyden kannalta rikosprosessissa käytettävän huomattavan julkisen pakkovallan vuoksi.³²

2.1.2 Rikosoikeudenkäynnin julkisuus ja oikeudenkäyntiä edeltävä rikosasian julkisuus

Rikosprosessia koskeva julkisuussäntely voidaan jakaa esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä koskevaan lainsäädäntöön.³³ Rikosoikeudenkäynnin julkisuusperiaate toteutetaan tavallisen lain tasolla laissa oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa (370/2007, jäljempänä YTJulkL).³⁴ Lain säätämällä pyrittiin lisäämään oikeudenkäyntien julkisuutta yleisissä tuomioistuimissa ja tiedotusvälineiden tehtävän helpottamista oikeudenkäynnin tosiasiallisen julkisuuden toteuttajana.³⁵ Lainvalmisteluasiakirjoissa on huomioitu sekä oikeudenkäynnin julkisuuden edut että haitat ja pyritty antamaan tuomioistuimille riittävä harkintavalta niiden huomioon ottamiseksi yksittäistapauksessa.³⁶ Lakivaliokunnan mietinnössä todetusti laissa ei säädetä tiedotusvälineiden oikeudesta julkaista oikeudenkäyntiaineistoa,

²⁹ Ervo 2005b, s. 452.

³⁰ Ks. esim. ratkaisun Axen v. Saksa 8.12.1983, kohta 25, ratkaisun Gautrin ym. v. Ranska 20.5.1998, kohta 42 ja ratkaisun Riepan v. Itävalta, 14.11.2000, kohta 27.

³¹ Ks. ratkaisu Shagin v. Ukraina, 10.12.2009, kohta 58.

³² HE 13/2006 vp, s. 4.

³³ Tolvanen – Kukkonen 2011, s. 163.

³⁴ Tässä yhteydessä mainittakoon, että oikeusministeriö on 9.2.2021 asettanut työryhmän ajantasaistamaan julkisuuslakia tavoitteenaan julkisuuslain sääntelyn selkeyttäminen ja ajantasaistaminen siten, että julkisuusperiaatteen toteutuminen voidaan varmistaa myös jatkossa. Työryhmän puheenjohtajana toimii professori emeritus Olli Mäenpää. OM 9.2.2021. Ks. <https://oikeusministerio.fi/-/julkisuuslaki-ajantasaistetaan>.

³⁵ HE 13/2006 vp, s. 1.

³⁶ Ibid., s. 5.

vaan tämä on jätetty muussa lainsäädännössä ja tiedotusvälineiden itsesääntelynormistossa ratkaistavaksi.³⁷

YTJulkL:a sovelletaan oikeudenkäynnin ja oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuuteen valtakunnanoikeudessa, korkeimmassa oikeudessa, hovioikeudessa, käräjäoikeudessa, työtuomioistuimessa ja sota-oikeudessa (YTJulkL 2.1 §). Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettua yleislakia (621/1999, jäljempänä julkisuuslaki) sovelletaan oikeudenkäyntiin ja oikeudenkäyntiasiakirjoihin vain siltä osin kuin tuomioistuinta koskevassa erityislaissa ei toisin säädetä (YTJulkL 2.3 §). Oikeudenkäynti ja oikeudenkäyntiasiakirjat ovat lähtökohtaisesti YTJulkL 1 §:n nojalla julkisia. Julkisuus koskee YTJulkL 4 §:n mukaan tietoja asiaa käsittelevästä tuomioistuimesta, asian yksilöidystä laadusta, asian käsittelyn vaiheista sekä suullisen käsittelyn ajankohdasta ja käsittelypaikasta sekä asianosaisen yksilöimiseksi tarpeellisia tietoja. YTJulkL 5 §:n mukaan nämä oikeudenkäyntiä koskevat perustiedot tulevat pääsääntöisesti julkiseksi heti. Myös tuomioistuimen ratkaisu on YTJulkL 22 §:n nojalla julkinen, jollei tuomioistuin 24 §:n nojalla määrää sitä pidettäväksi salassa. YTJulkL:n nojalla voidaan määrätä esimerkiksi asianomistajan henkilöllisyys salassa pidettäväksi (YTJulkL 6 §).

Oikeudenkäyntiä edeltävän esitutinnan ja esitutkinta-asiakirjojen julkisuudesta säädetään esitutkintalaissa (805/2011, jäljempänä ETL) ja julkisuuslaissa. Yleisöjulkisuus on pääsääntöisesti esitutkinnassa rikosasian oikeudenkäyntiä rajoitetumpaa.³⁸ Tuomioistuimen esitutinnan aikana tekemät ratkaisut ja toimenpiteet ovat kuitenkin pääsäännön mukaisesti julkisia ja niihin sovelletaan ensisijaisesti YTJulkL:a.³⁹

ETL 9:7:n mukaan esitutkinta-asiakirjojen julkisuudesta säädetään julkisuuslaissa, jonka 24.1 §:n 3 kohdassa luetellut esitutkinta-asiakirjat ovat, jollei erikseen toisin säädetä, salaisia kunnes asia on ollut esillä tuomioistuimen istunnossa taikka kun syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta tai kun asia on jätetty sikseen. Salassapidon pääsäännöstä voidaan poiketa säännöksen kohdan mukaan, mikäli tiedon antaminen esitutkinta-asiakirjoista 1) ei vaaranna rikoksen selvittämistä; 2) ei ilman painavaa syytä aiheuta asianosaiselle vahinkoa tai kärsimystä; tai 3) ei estä tuomioistuinta käyttämästä oikeuttaan määrätä asiakirjojen salas-

³⁷ LaVM 24/2006 vp, s. 4.

³⁸ Melander 2019, s. 965.

³⁹ Fredman ym. 2020, s. 590; Tolvanen – Kukkonen 2011, s. 176–177.

sapidosta. Edellytysten täyttyessä esitutkinta-asiakirjat tulevat julkisiksi jo ennen esitutkinnan päättymistä. Säännöksessä tarkoitettuja esitutkinta-asiakirjoja ovat esimerkiksi poliisille ja muille esitutkintaviranomaisille tehty rikosilmoitukset sekä esitutkintaa ja syyteharkintaa varten saadut ja laaditut asiakirjat sekä haasteasiakirjat. Ääni- ja kuvatallenteen julkisuudesta säädetään ETL 9:7.2:ssa. Tietojen saamista ei saa rajoittaa ilman asiallista ja laissa säädettyä perustetta eikä enempää kuin suojattavan edun vuoksi on tarpeellista.⁴⁰

Esitutkinnasta tiedottamisesta säädetään ETL 11:7:ssä. Tiedottamisella tarkoitetaan lain esitöiden mukaan yksittäisen tapauksen saattamista yleisön tietoon.⁴¹ ETL 11:7.1:n mukaan esitutkinnan tiedottamisesta päätettäessä on otettava huomioon asian yhteiskunnallinen merkitys, sen herättämä yleinen mielenkiinto, rikoksen selvittäminen, rikoksesta epäillyn tavoittaminen, uuden rikoksen estäminen tai rikoksesta aiheutuvan vahingon estäminen. Tiedottaminen on tehtävä niin, että ketään ei aiheuttomasti saateta epäilyksenalaiseksi ja että kenellekään ei tarpeettomasti aiheuteta vahinkoa tai haittaa.

ETL 11:7.2:n mukaan henkilön nimen tai kuvan saa antaa julkisuuteen vain, jos se on välttämätöntä rikoksen selvittämiseksi, rikoksesta epäillyn tavoittamiseksi, uuden rikoksen estämiseksi tai rikoksesta aiheutuvan vahingon estämiseksi.

2.2 Oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttaminen ja intressitahot

2.2.1 Oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttamistavat

Hallituksen esityksessä 13/2006 vp julkisuusperiaatteen toteuttamistavat jaetaan 1) diaarijulkisuuteen, 2) käsittelyjulkisuuteen, 3) ratkaisujulkisuuteen ja 4) asiakirjajulkisuuteen, joiden mukaan kenellä tahansa on oikeus ja mahdollisuus saada tieto oikeudenkäynneistä (diaarijulkisuus), käydä seuraamassa tuomioistuimissa järjestettäviä suullisia käsittelyjä (käsittelyjulkisuus), saada tieto tuomioistuinten tekemistä ratkaisuista (ratkaisujulkisuus) ja tutustua oikeudenkäynneissä kertyneisiin asiakirjoihin (asiakirjajulkisuus).⁴²

⁴⁰ HE 222/2010 vp, s. 232–233.

⁴¹ Ibid., s. 241.

⁴² HE 13/2006 vp, s. 4. *Linna* on todennut tämän jaon käytännön kannalta merkitykselliseksi. Ks. *Linna* 2019, s. 19.

Oikeuskirjallisuudessa oikeudenkäynnin julkisuusperiaatteen toteuttamistapoina on tavanomaisesti erotettu 1) käsittelyjulkisuus, 2) asiakirjajulkisuus ja 3) tiedottaminen.⁴³ Tapanilan mukaan kaksi ensimmäistä voidaan nähdä passiivisena julkisuuden toteuttamisena ja kolmas, tuomioistuimen harjoittama tiedottaminen, aktiivisena julkisuuden toteuttamisena.⁴⁴

2.2.2 Oikeudenkäynnin julkisuuden intressitahot – asianosaisjulkisuus ja yleisöjulkisuus

Julkinen oikeudenkäynti käsitteenä sisältää *yleisöjulkisuuden*, eli yleisön oikeuden olla läsnä oikeudenkäynnissä ja saada tietoja oikeudenkäynnistä, sekä *asianosaisjulkisuuden*, eli oikeudenkäynnin osapuolena olevan asianosaisen vastaavan oikeuden.⁴⁵ Asianosaisjulkisuus on usein laajempaa kuin yleisöjulkisuus seurauksena asianosaisen oikeudesta seurata ja osallistua oman asiansa käsittelyyn tuomioistuimessa, vaikka yleisöjulkisuutta olisi rajoitettu. Asianosaisjulkisuudella on kiinteä yhteys kontradiktoriseen periaatteeseen.⁴⁶

Yleensä puhuttaessa oikeudenkäynnin julkisuudesta tarkoitetaan yleisöjulkisuutta ja myös PL 21 §:n mukainen käsittelyn julkisuus tarkoittaa nimenomaan yleisöjulkisuuden turvaamista. Oikeudenkäynnin yleisöjulkisuus on välttämätön osa demokraattista yhteiskuntaa. Yleisöjulkisuus nähdään sekä syytetyn että yleisön oikeutena, mutta yleisöjulkisuudella ei kuitenkaan tarkoiteta yleisön osallistumisoikeutta eikä yleisöllä siten ole oikeutta esimerkiksi käyttää puheenvuoroja prosessin aikana.⁴⁷ Tapanila on hahmottanut edellä esitetyistä julkisuuden toteuttamistavoista asiakirja- ja käsittelyjulkisuuden yhdessä julkisuuden intressitahojen kanssa nelikenttänä, jonka avulla voidaan tarkastella oikeudenkäynnin julkisuutta perinteisestä näkökulmasta.⁴⁸

⁴³ Virolainen – Vuorenmaa 2016, 4. Periaatteet prosessioikeudessa>Julkisuusperiaate>Oikeudenkäynnin julkisuuden lähtökohtia>Julkisuuden toteuttamistavat>Julkisuuden käsite; Virolainen – Pölönen 2003, s. 291; Fredman ym. 2020, s. 590.

⁴⁴ Tapanila 2009, s. 13.

⁴⁵ HE 13/2006 vp, s. 4.

⁴⁶ Tapanila 2009, s. 22.

⁴⁷ Männistö 2005, s. 205; Virolainen – Pölönen 2003, s. 292; Mäenpää 2020, s. 361–362.

⁴⁸ Tapanila 2009, s. 13.

2.2.3 Media kolmantena intressitahona

Asianosaisten ja yleisön lisäksi julkisuudella on kolmas intressitaho, tiedotusvälineet.⁴⁹ Puhuttaessa *välillisestä yleisöjulkisuudesta*⁵⁰, *massajulkisuudesta*⁵¹, tai *lehdistö-* eli *mediajulkisuudesta*⁵² tarkoitetaan asian käsittelyn seuraamista ja käsittelyvaiheiden julkistamista tiedotusvälineissä ja sosiaalisessa mediassa.⁵³ Tässä tutkielmassa käytetään otsikoinnin mukaisesti termiä *mediajulkisuus* siten, että tarkoitetaan johdannossa esitetysti mediaa laajassa sekä kanavan että välineen merkityksessä.

Media eroaa muista oikeudenkäynnin julkisuuden intressitahoista sekä intressien että julkisuuden luonteen tasolla. Oikeudenkäynnin julkisuus on asianosaisten intressi oikeusturvan toteutumisen sekä oikeudenkäynnin lopputuloksen kannalta, kun yleisön intressissä taas on saada tietoa tuomioistuimen toiminnasta ja siten mahdollisuus sen kriittiseen arviointiin.⁵⁴ Kontrollointi on myös yksi median intresseistä, mutta sen lisäksi median toimintaa ohjaavat kaupalliset intressit sekä median perusfunktio, tiedonvälitys. Median ja muun yleisön intressi seurata rikosoikeudenkäyntiä on siten luonteeltaan erilaista: media seuraa oikeudenkäyntejä välittääkseen tietoa eteenpäin, toimiakseen yleisöjulkisuuden *välittäjänä*.⁵⁵

2.3 Rikosprosessin mediajulkisuus ja sanktiokumulaatio

2.3.1 Rikoslain sanktiokumulaatiosäännös ja rikosprosessin mediajulkisuus osana kokonaisseuraamusta

Inkeri Anttila on vuonna 1964 Lakimiehessä julkaistussa artikkelissaan *Rikosseuraamusten kumulatiivisuuden oikeussosiologista tarkastelua* käsitellyt rikoksesta rangaistuksen ohella seuraavia muita negatiivisia sanktioita ja moninkertaisen sanktioinnin ongelmallisuutta.⁵⁶

⁴⁹ Euroopan ihmisoikeussopimus erottaa median muusta yleisöstä, sillä EIS 6.1 artiklan mukaan päätös on annettava julkisesti, mutta *lehdistön ja yleisön* pääsyä oikeudenkäyntiin voidaan rajoittaa. Kotimaisten lakien tasolla tällaista erottelua ei ole tehty, vaan media on osa yleisöä puhuttaessa oikeudenkäynnin julkisuudesta.

⁵⁰ Ks. esim. Jokela 2018, s. 14 ja Jokela 2016, s. 89.

⁵¹ Ks. esim. Männistö 2005, s. 207.

⁵² Ks. esim. Virolainen – Pölönen 2003, s. 293.

⁵³ Mäenpää 2020, s. 361.

⁵⁴ Tapanila 2009, s. 14.

⁵⁵ Ibid., s. 17.

⁵⁶ Anttila 1964.

Artikkelissaan Anttila jakoi rikoksesta johtuvat seuraamukset formaalisiin ja informaalisiin, joista ensimmäiset perustuvat lakiin kirjattuihin normeihin ja jälkimmäiset tapoihin.⁵⁷ Anttila tunnisti myös tiedotusvälineiden harjoittaman sosiaalisen kontrollin, eli rikosprosessin mediajulkisuuden, yhtenä informaalisena seuraamuksena sekä moninkertaisen sanktioinnin epäkohtana. Erityisen ongelmallisena hän näki sen sattumanvaraisen ja epäjohdonmukaisen luonteen, eikä vähiten yksilön oikeusturvan kannalta.⁵⁸

Artikkelin on ansaitusti sanottu olleen yksi merkittävimmistä oikeuspoliittisista puheenvuoroista.⁵⁹ Anttila konstruoi artikkelissaan täysin uuden oikeussosiologisen käsitteen, *sanktiokumulaation*, eli seuraamusten kasautumisen, josta sittemmin tuli myös osa oikeusjärjestelmäämme, kun vuonna 1975 Anttilan oikeusministerikauden aikana annettiin hallituksen esitys 125/1975 vp rikoslain 6 luvun ja siihen liittyvien säännösten muuttamisesta sisältäen ehdotuksen rangaistuksen kohtuullistamisesta sanktiokumulaation perusteella.⁶⁰ Ehdotettu ja lopulta voimaansaatettu rikoslain 6 luvun 4 § (466/1976) kuului seuraavasti:

Jos tekijälle on rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuu muu seuraus, joka yhdessä tässä luvussa mainittuja perusteita soveltaen määrättävän rangaistuksen kanssa johtaisi rikoksen laatuun nähden kohtuuttomaan tulokseen, tällainen seikka on rangaistusta mitattaessa otettava kohtuuden mukaan huomioon.

Vuoden 1975 lain esitöissä seuraamusten kumulaatiolla eli kasautumisella tarkoitettiin ensinnäkin tilannetta, jossa yhden rikoksen johdosta rikoksentekijälle määrätään useita seuraamuksia. Tällä tarkoitettiin nimenomaan formaalisten seuraamusten kasautumista. Varsinaisen rangaistuksen ohella muina ”epämiellyttävinä seurauksina” mainittiin esimerkiksi vahingonkorvaus tai ajokielto.⁶¹ Seuraamusten kasautumista ei hallituksen esityksen mukaan voida kuitenkaan kokonaan välttää, ja tarkoituksena oli ehdottaa yleissäännöstä, joka vähentäisi seuraamusten säätelemätöntä kasautumista.⁶²

⁵⁷ Anttila 1964, s. 672.

⁵⁸ Ibid., s. 677–678; Ks. myös Hemánus 1966, s. 17 sekä Anttila – Heinonen 1977, s. 18.

⁵⁹ Lång 1996, s. 161, 164.

⁶⁰ Vuosina 1969–1976 toteutettiin useita merkittäviä rikosoikeudellisia uudistuksia, joista suurin osa koski juuri rangaistuksen määräämiskriteereitä. Reaktiona aikaisemmalle erityisestäävyden korostamiselle muutokset perustuivat tekorikosoikeuden korostamiseen, legaliteettiperiaatteeseen sekä rangaistuksen ennustettavuuteen ja yleisestäävyteen. Suuntausta on kutsuttu uusklassiseksi kriminaalipolitiikaksi, jonka merkittävin edustaja professori Inkeri Anttila oli. Ks. esim. Utriainen 1992, s. 21–22.

⁶¹ HE 125/1975 vp, s. 15. Lisäksi mainitaan lastensuojelun pakkotoimet, elinkeinon menetys sekä menettämis-seuraamus, ks. HE 125/1975 vp, s. 16.

⁶² Ibid., s. 15.

Säännöksellä oli kuitenkin yleisempi tarkoitus kuin poistaa seuraamusjärjestelmän päällekkäisyyksiä. Tuomioistuimen oli lain esitöiden mukaan otettava huomioon ”kaikki ne ikävyydet, jotka rikoksesta tai tuomiosta aiheutuu rikoksentekijälle”. Tuomioistuimen oli siis kohtuuttomuutta arvioidessaan huomioitava myös rikoksen tosiasialliset seuraukset, ja koska tällaiset muut seuraukset eivät yleensä ole samassa määrin hallittavissa, oli kohtuuttomaksi muodostuvan kokonaisseurauksen tilanteissa kyettävä säätelemään nimenomaan rangaistusta.⁶³

Rangaistuksen mittaamista koskevat säännökset lisättiin rikoslakiin vuoden 1975 osittaisuudistuksella ja kun rikoslain yleiset opit uudistettiin vuonna 2004, oli siinä rangaistuksen määräämisen osalta kyse lähinnä kodifikaatiouudistuksesta: uudistuksen seurauksena RL 6 luku laajentui ja systematisoitui uudelleen.⁶⁴ Yleisten oppien uudistuksessa niin kutsutut kohtuullistamisperusteet erotettiin omaksi ryhmäkseen. Uuteen RL 6 luvun säännökseen yhdistettiin edellä esitelty sanktiokumulaatiota koskeva säännös sekä toimenpiteistä luopumisen kohtuusperuste.

Sanktiokumulaatio sisältyy voimassa olevan rikoslakimme 6 luvun 7 §:ään (515/2003), jonka mukaan:

Edellä 6 §:ssä säädetyn lisäksi on rangaistusta lieventävänä seikkana otettava huomioon myös

- 1) tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus,
- 2) tekijän korkea ikä, heikko terveydentila tai muut henkilökohtaiset olot sekä
- 3) rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika,

jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi näistä syistä kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen.

RL 6:4:n säätämistä edeltävät perustelut ovat edelleen ajankohtaisia nykyisen RL 6:7:n 1 kohdan osalta, sillä säännöksen 1 kohta vastaa asiallisesti aiemman RL 6:4:n sanktiokumulaatiosäännöksen sisältöä, vaikkakin sanamuodoltaan lyhyempänä.⁶⁵ Toisen kohdan perusteet otettiin ennen huomioon toimenpiteistä luopumisen kohtuusperusteissa. Kolmas kohta taas on lainsäädännöllisesti uusi kohtuullistamisperuste, mutta käytännössä sen on katsottu

⁶³ HE 125/1975 vp, s. 16.

⁶⁴ Lappi-Seppälä 2004, s. 436.

⁶⁵ HE 44/2002 vp, s. 199.

sisältyneen muun muassa toimenpiteistä luopumisen kohtuusperusteen vakiintuneeseen tulkintaan.⁶⁶

2.3.2 Sanktiokumulaatio ja kokonaisseuraamuksen oikeudenmukaisuus

Jotta kyetään arvioimaan seuraamusten kasautumisen ongelmallisuutta, on hahmotettava ne säännöt ja periaatteet, joiden mukaan kokonaisseuraamuksen oikeasuhtaisuutta rangaistuksen mittaamisharkinnassa yleensäkin arvioidaan. Rangaistuksen mittaaminen⁶⁷ on yksi rangaistuksen määrittämisen osaratkaisuihin,⁶⁸ ja rangaistuksen mittaaminen on siten aina myös rangaistuksen määrittämistä. Rangaistuksen määrittämisen keskeisistä säännöistä ja periaatteista säännellään rikoslain 6 luvussa (515/2003, Rangaistuksen määrittämisestä).⁶⁹ Rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavat sekä yleisemmät mittaamisperiaatteet että konkreettiset mittaamisperusteet. Mittaamisperiaatteiden yhteydessä punnitaan sitä, millainen merkitys annetaan niiden edustamille arvoille ja tavoitteille, kun taas mittaamisperusteiden tasolla kysymys on siitä, onko ratkaisussa lupa kiinnittää huomiota yksittäisiin, tapauskohtaisiin seikkoihin, ja jos on niin kuinka paljon.⁷⁰

Mittaamisperiaatteista rangaistuksen mittaamista ohjaavat ensisijaisesti oikeudenmukaisuusperiaatteet. Oikeudenmukaisuus voidaan jakaa yleistävään oikeudenmukaisuuteen ja yksilöllistävään oikeudenmukaisuuteen, joista ensimmäinen pyrkii sääntelemään ihmisten

⁶⁶ Lappi-Seppälä 2004, s. 444.

⁶⁷ Rangaistuksen mittaaminen on usein tuottanut käsitteellisiä tulkintaongelmia, sillä se voidaan ymmärtää laajassa tai suppeassa merkityksessä. Suppeassa merkityksessä termi viittaa rangaistuksen määrittämiseen vahvistettavan asteikon ja rangaistuslajin sisällä, kun taas laajemmassa merkityksessä se kattaa myös asteikon vahvistamista koskevan päätöksen. Kaikista laajimmillaan rangaistuksen mittaaminen sisältää sekä määrää että laatua koskevan ratkaisun. Ks. HE 44/2002 vp, s. 12.

⁶⁸ Kyseessä on *Lappi-Seppälän* teoria rangaistuksen määrittämisen käsitteestä. Muita osaratkaisuja tässä jaottelussa ovat asteikon vahvistaminen, lajinvalinta, rangaistuksesta tehtävät vähennykset sekä muut rangaistuksia koskevat lausumat. Lajittelutavat ovat kuitenkin lähinnä pedagogisia ja systematisoivia, ja osatekijät nivoutuvat usein yhteen vaikuttaen päällekkäin. Ks. esim. Lappi-Seppälä 2000, s. 310–311. Jaottelutapoja on useita. *Frände* jakaa rangaistuksen määrittämisen karkeammin rangaistuslajin valintaan ja rangaistuksen mittaamiseen ja *Matikkala* 1) soveltuvan rangaistusasteikon määrittämiseen, 2) rangaistuslajin valintaan, 3) rangaistuksen mittaamiseen ja 4) rangaistuksesta tehtäviin vähennyksiin. Ks. *Frände* 2012, s. 382 ja *Matikkala* 2010, s. 112.

⁶⁹ Rangaistuksen määrittämiseen liittyvien normien ja periaatteiden tehtävänä on rikosoikeudellisen vastuun suuruuden määrittelemine. Ks. HE 44/2002 vp, s. 10.

⁷⁰ Lappi-Seppälä 1987, s. 32; Tapani – Tolvanen 2016, s. 6.

välisiä suhteita abstraktein ja kiintein normein jälkimmäisen arvioidessa tilanteita tapauskohtaisesti.⁷¹ Oikeudenmukaisuus sisältää näin ollen kaksi keskenään vastakkaista pyrkimystä: tarpeen korostaa yhdenvertaista kohtelua ja toisaalta pyrkimyksen ottaa huomioon kunkin tapauksen erityisluonne.

Suhteellisuusperiaate että yhdenvertaisuusperiaate oikeudenmukaisuutta täsmentävinä periaatteina liittyvät nimenomaan yleistävään oikeudenmukaisuuteen.⁷² Suhteellisuusperiaatteen ilmentävän RL 6 luvun 4 §:n (515/2003) mukaan rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Oikeudenmukaisuuden vaatimus edellyttää, että tekijä rangaistuksen kärsimällä hyvittää tekonsa ja saa sovitettavakseen rikostaan vastaavan rangaistuksen, jonka on oltava oikeudenmukaisessa suhteessa tekijän syyllisyyteen ja teon törkeyteen.⁷³ Suhteellisuusperiaatteen tulee koskea rikoksesta aiheutuvia virallisseuraamuksia kokonaisuudessaan, mutta myös epäviralliset seuraamukset, on otettava huomioon.⁷⁴ Suhteellisuusperiaate ylläpitää ennakoitavuutta ja luo siten turvallisuutta.⁷⁵

Yhdenvertaisuusperiaate ilmaistaan RL 6 luvun 3 §:ssä, jonka 1 momentin (515/2003) mukaan rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat seikat sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys.⁷⁶ Yhdenvertaisuusperiaate edellyttää yhtäältä samanlaisten tapausten samanlaista kohtelua ja toisaalta erilaisten tapausten erilaista kohtelua. Näin kyetään takaamaan rangaistuskäytännön yhtenäisyys.⁷⁷ Rangaistuksen määräämisessä korostuvat usein juuri tosiasiallista yhdenvertaisuutta puoltavat näkökohdat. Yhdenvertaisuuden vaatimus tuo siten osaltaan tilanneherkkyyttä rangaistuksen määräämisharkintaan.⁷⁸

⁷¹ Lappi-Seppälä 1987, s. 150. Tällainen oikeudenmukaisuuskäsityksen erottelu voidaan Lappi-Seppälän mukaan peräyttää esim. Max Weberin typologisoimien ja Gemeinschaft/Gesellschaft yhteiskuntien oikeudenmukaisuuskäsityksiin.

⁷² Ibid., s. 188.

⁷³ Ibid., s. 166.

⁷⁴ Anttila – Heinonen 1977, s. 78–79.

⁷⁵ Lappi-Seppälä 1987, s. 169.

⁷⁶ Yhdenvertaisuusperiaate ilmaistaan myös PL 6 §:ssä, jonka 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä.

⁷⁷ Tapani – Tolvanen 2016, s. 19. Ks. yhdenvertaisuudesta ja rangaistuksen määräämisestä laajemmin Melander 2011 s. 188–195. Perinteisenä oikeuskäytännön esimerkkinä yhdenvertaisuuden yhteydessä mainittakoon KKO 1973 II 73, jossa katsottiin tuomareiden syyllistyneen virkavirheeseen, kun he olivat tuominneet kaksi rikoskumppania rangaistuksiin, jotka poikkesivat olennaisesti toisistaan.

⁷⁸ Melander 2011, s. 196.

Anttilan mukaan oikeustilassa, jossa sanktiokumulaatio ei sisälly rikoslakiin rangaistuksen määräämistä koskevana säännöksenä, saattoi oikeudenmukaisuus vaarantua ensiksi, mikäli kokonaisseuraamus muodostuu sanktiokumulaation seurauksena liian ankaraksi ja toiseksi seuraamusten mahdollisesti kohdistuessa epätasaisesti eri rikosentekijöihin. Sanktiokumulaatio uhkasi lisäksi heikentää sekä rangaistuksen yleis- että erityisestävyyttä. Anttila peräänkuulutti artikkelissaan oikeussosiologisen tutkimuksen tarvetta nämä näkökohdat huomioiden.⁷⁹

2.3.3 Sanktiokumulaatio ja kokonaisseuraamuksen kohtuullisuus

Vuoden 1975 lain esitöissä todetusti rangaistuksen edellytettiin olevan oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen törkeyteen. Esitöiden mukaan eräissä tapauksissa kuitenkin säännönmukaisen rangaistuskäytännön mukainen rangaistus yhdessä muiden rikoksen seurausten kanssa johtaisi rikoksen törkeyteen nähden epäsuhtaiseen lopputulokseen.⁸⁰ Esitöissä painotettiin kokonaiskärsimyksen huomioimista pelkän varsinaisen rangaistuksen sijasta. Kokonaiskärsimyksen ollessa poikkeuksellisesti epäsuhteessa rikoksen törkeyteen, tuomioistuinten edellytettiin olevan mahdollisuus *kohtuussyistä* poiketa säännönmukaisesta rangaistuskäytännöstä ja tuomita tavanmukaista lievempi rangaistus.

Nykyinen RL 6:7 rangaistuksen kohtuullistamisperusteena on yksi rangaistuksen määräämiseen vaikuttavista mittaamisperiaatteista täsmentävistä ja konkretisoivista mittaamisperusteista. Mittaamisperusteet on oikeuskirjallisuudessa jaettu 1) tekoon liittyviin, 2) tekijään liittyviin ja 3) teon ulkopuolisiin perusteisiin. RL 6:7:n kohtuullistamisperuste kuuluu teon ulkopuolisiin perusteisiin, jotka liittyvät kiinteästi tuomitun rangaistuksen vaikutukseen ja tehoon. Käsitteellä *rangaistuksen vaikutus* on useampia merkityksiä, joista yksi on kohtuusajattelun vastainen kokonaisseuraamuksen kohtuuttomuus.⁸¹

Kohtuus on määritelty oikeudenmukaisuudeksi *in concreto*, sillä kohtuusajattelu ilmentää nimenomaan yksilöllistä oikeudenmukaisuutta.⁸² Kohtuuskysymyksissä paino ei ole ran-

⁷⁹ Anttila 1964, s. 678.

⁸⁰ HE 125/1975 vp, s. 8.

⁸¹ Lappi-Seppälä 1987, 293–299, 487.

⁸² Alanen 1965, s. 117; Lahti 1974, s. 93–94; Lappi-Seppälä 1987, s. 188, 293.

gaistuksen vaikutuksiin liittyvissä tarkoituksenmukaisuussyissä, vaan oikeudenmukaisuusnäkökohdissa ja siinä kärsimyksessä, joka rangaistukseen liittyy.⁸³ *Lahten* mukaan rangaistusta kohtuullistettaessa ”—pannaan rikostapauksen asianhaaroista erityisesti painoa niille, jotka poikkeavat normaalitapauksen piirteistä ja joiden johdosta henkilön katsotaan ansaitsevan tavallista lievemmän seuraamuksen.”⁸⁴ Kohtuus on periaatteena yksisuuntainen: sen noudattaminen merkitsee tuomion lieventämistä siitä, mikä se muutoin olisi. Rangaistuksen kohtuullisuudesta puhutaan vasta, kun on ensin selvitetty abstraktin oikeudenmukaisuuden tuottava lopputulos.⁸⁵

Kohtuullistamisperusteiden erityispiirre muihin lieventävään suuntaan vaikuttaviin perusteisiin nähden on siten vertailu normaalikäytännön mukaiseen lopputulokseen. Sanktiokumulaatio oikeuttaa päättämisen suhteellisuusperiaatteen edellyttämää rangaistusta lievempään lopputulokseen, sillä sanktiokumulaatiosäännöksen tarkoittamissa teosta ja tuomiosta aiheutuneissa ylimääräisissä kärsimyksissä on kyse nimenomaan yksittäistapauksiin liittyvistä sellaisista yleistävän oikeudenmukaisuuden vaatimasta kohtelusta poikkeamista edellyttävistä erityispiirteistä, joita ei ole mahdollista sisällyttää kiinteisiin sääntöihin.⁸⁶ *Lappi-Seppälän* mukaan tällaisiin tilanteisiin liittyy usein epätavallisia tekijän henkilöön liittyviä seikkoja, joista johtuu abstraktin oikeudenmukaisuuden mukaan määräytyvän rangaistuksen muodostuminen tälle tekijälle tässä tilanteessa ennakoimattomaksi ja siten ”kohtuuttoman” ankaraksi. Kohtelun lieventäminen sanktiokumulaation perusteella tähtää lopultakin aivan samaan tulokseen kuin abstrakti oikeudenmukaisuus, sillä tarkoitus on päätyä suhteessa muihin tuomittuihin suhteellisesti juuri samanarvoiseen rangaistuskärsimykseen.⁸⁷ RL 6:4:n (515/2003) suhteellisuusperiaate asettaa siten rangaistuksen määräämiselle lähtökohdan ja RL 6:7:n 1 kohtaa sovelletaan, mikäli RL 6:4:n mukainen rangaistus johtaisi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Lievennys edellyttää, että *vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus* olisi asianomaisen seikan vuoksi kohtuuttoman ankara tai se toisi tuomitulle poikkeuksellisia haittavaikutuksia. Sanktiokumulaatiosäännöksen tarkoituksena on siten ymmärrettävä teosta ja tuomiosta aiheutuneiden ylimääräisten kärsimysten

⁸³ Lahti 1974, s. 94; Lappi-Seppälä 1987, s. 193.

⁸⁴ Lahti 1974, s. 94.

⁸⁵ Lappi-Seppälä 1987, s. 190, 193.

⁸⁶ Ks. tarkemmin Lappi-Seppälä 2000, s. 327–328.

⁸⁷ Lappi-Seppälä 1987, s. 265–266.

tulkitseminen osaksi rikoksen kokonaisrangaistusta, jolloin tätä kärsimystä vastaava osa on laskettava pois rikoksesta tuomittavasta varsinaisesta rangaistuksesta.⁸⁸

Kohtuullistamisperusteissa on moitearvostelun sijaan kyse tekijälle tuomittavan seuraamuksen vaikutusten arvioimisessa ja tarvittaessa sen kohtuullistamisesta sekä tarpeettomien haittojen välttämiseksi.⁸⁹ Kohtuusarvioinnissa kyse ei ole niinkään *rikoksen* vaan pikemmin *rangaistuksen* arvottamisesta: kohtuusarvostelussa rangaistuksen ankaruus arvioidaan sen mukaan, kuinka tuomittu sen kokee.⁹⁰ Keskeistä on pyrkimys välttää lopputuloksen muodostuminen tekijälle kohtuuttomaksi.⁹¹ Siten kohtuusperusteet liittyvät yleensä tekijän henkilöön ja hänen poikkeuksellisiin oloihinsa.

Lappi-Seppälän mukaan kaikkia kohtuusperusteita yhdistävät seuraavat kolme seikkaa:

- 1) ne vaikuttavat aina syytetylle edulliseen suuntaan
- 2) ne liittyvät aina enemmän tai vähemmän poikkeuksellisiin olosuhteisiin
- 3) ne liittyvät aina konkreettisen rangaistuksen vaikutusten ja ankaruuden arviointiin.⁹²

2.3.4 Kohtuullistamisperusteen soveltamisen lähtökohdat

Kohtuusperusteet ovat luonteensa mukaan vain poikkeuksellisesti huomioon otettavia syitä ja kuten aiempi RL 6:4:n sanktiokumulaatiosäännös, myös RL 6:7 on tarkoitettu poikkeussäännöksi, joka tulee sovellettavaksi ainoastaan yksittäistapauksissa, joissa sanktiokumulaatio olisi keskimääräistä huomattavasti tuntuvampaa.⁹³ Vuoden 1975 esitöiden mukaan muodostuvan kokonaisseuraamuksen tuli olla *ilmeisessä epäsuhteessa* rikoksen törkeyteen, jotta rangaistusta voitiin ehdotetun säännöksen mukaan sovitella. Vuoden 1975 esitöiden mukaan säännöksen piiriin eivät kuuluisi rikokseen tai rangaistukseen säännönmukaisesti liittyvät seuraukset, jotka saattavat muodostaa olennaisenkin osan rangaistuskärsimyksestä. Tällaisina säännönmukaisina seurauksina mainittiin esimerkiksi lähiympäristön rikoksentehtäjän perheenjäseniin kohdistama paheksunta taikka se, että rikoksentehtäjän työsuhde

⁸⁸ Lappi-Seppälä 1987, s. 494.

⁸⁹ HE 44/2002 vp, s. 199.

⁹⁰ Lappi-Seppälä 1987, s. 195.

⁹¹ Ibid., s. 265–266; Melander 2017b.

⁹² Lappi-Seppälä 1987, s. 195.

⁹³ HE 125/1975 vp, s. 16; HE 44/2002 vp, s. 200; Lappi-Seppälä 1987, s. 495; Lappi-Seppälä 2004, s. 445.

yleensä katkeaa, jos hänet tuomitaan rikoksen johdosta pitkäaikaiseen ehdottomaan vapausrangaistukseen. Julkisuuden osalta todettiin, ettei pelkästään sekään, että tiedetään julkisuudessa tunnettujen ihmisten tekemien rikosten säännönmukaisesti aiheuttavan heidän kannaltaan erittäin kiusallista huomiota, yleensä perustele rangaistuksen sovittelemista. Kuitenkin poikkeuksellisesti työpaikan menettäminen tai vähäisenkin rikoksen saama julkinen huomio voivat tuhota rikosentekijän koko tulevaisuuden, ja tällöin esitöiden mukaan sovittelumahdollisuutta voitaisiin käyttää.⁹⁴

RL 6:4:n säätämistä edeltävät perustelut ovat edelleen ajankohtaisia nykyisen RL 6:7:n 1 kohdan osalta, sillä kuten todettu, säännökset vastaavat tältä osin asiallisesti toisiaan. Yleisten oppien uudistuksen esitöissä on viitteitä pyrkimyksestä saattaa sanktiokumulaatiota koskevat perustelut ajan tasalle esimerkiksi ottamalla jossain määrin huomioon mediajulkisuuden muutokset 70-luvulta 2000-luvun alkuun nähden. Lain esitöiden mukaan esimerkiksi julkisuuden henkilöt tai merkittävässä yhteiskunnallisessa asemassa olevat joutuvat omissa toimissaan ottamaan huomioon sen, että heidän tekemiään rikoksia käsitellään näkyvästi tiedotusvälineissä eikä säännönmukainen mediajulkisuus sinänsä riitä yleensä lievennyksen perustaksi. Säännöstä sen sijaan sovellettaisiin julkisuuden noustessa kohtuuttomiin mittasuhteisiin ja mikäli sillä on muita vakavia seuraamuksia tuomittujen ja usein jo epäiltyjen elämään. Edelleen sanktiokumulaation tulee kuitenkin olla keskimääräistä huomattavasti tuntuvampaa eivätkä normaalit lisäseuraamukset yleensä oikeuta soveltamaan säännöstä.⁹⁵

Hallituksen esityksessä 125/1975 vp säännöstä edellytettiin sovellettavan varovaisesti, jottei oikeuskäytännön yhtenäisyys sen johdosta vaarantuisi.⁹⁶ Perinteisesti on katsottu, ettei julkisuushaitan huomioimiselle rangaistuksen kohtuullistamisperusteena voida vahvistaa yleisiä sääntöjä, eikä säännöksessä tai perusteluissa mainita konkreettisia vähennyksiä. Tuomioistuimelle on siten jätetty laaja harkintavalta.⁹⁷ Kyse on kohtuuttomuuden tapauskohtaisesta arvioinnista, ja tuomioistuimen tehtäväksi jää sen määrittäminen, mikä merkitys julkisuudelle annetaan epävirallisena rangaistuksena.⁹⁸

⁹⁴ HE 125/1975 vp, s. 16.

⁹⁵ HE 44 /2002 vp, s. 200.

⁹⁶ HE 125/1975 vp, s. 16. *Lappi-Seppälä* kritisoi yhdenvertaisuuteen vetoamista, kun tosiasiaassa lausutun taustalla lienee huoli siitä, että säännöstä sovellettaisiin kaavamaisesti johonkin teko- tai tekijäryhmään, joista jälkimmäisellä tarkoitetaan esimerkiksi korkeassa asemassa olevia. *Lappi-Seppälä* mukaan tässä on asiallisesti kyse rikosten välisen suhteellisuusperiaatteen noudattamisesta, ei yhdenvertaisuudesta. *Lappi-Seppälä* 1987, s. 495, alaviite 14.

⁹⁷ Lieventäminen on kuitenkin sallittua vain kyseessä olevan rangaistusasteikon rajoissa.

⁹⁸ *Lehtimaja* 1996, s. 147.

3. Media ja rikosprosessin mediajulkisuus

3.1 Oikeudenkäynnin mediajulkisuuden funktiot

3.1.1 Oikeudenkäynnin julkisuuden funktiot

Oikeudenkäynnin julkisuus ei itsessään ole päämäärä, vaan siihen pyrkimisen taustalla on erilaisia perusteita ja päämääriä. Jotta ymmärretään rikoslain julkisuusperusteista rangaistuksen kohtuullistamisperustetta ja sen soveltamisharkinnan lähtökohtia, on ymmärrettävä mitä oikeudenkäynnin julkisuudella tosiasiaa tavoitellaan. Näitä oikeudenkäynnin julkisuudella toteutettavia tavoitteita kutsutaan funktioiksi.⁹⁹ Oikeudenkäynnin julkisuudella on oikeuskirjallisuudessa tunnistettu olevan useita eri funktioita, ja funktioiden jaotteluja ja ryhmittelyjä on lähes yhtä monta kuin niiden tutkijaakin. Osa esityksistä on keskittynyt käsittelemään oikeudenkäynnin julkisuuden funktioita laajemmin, osa taas nostanut esiin erillisenä osana välillisen yleisöjulkisuuden, mediajulkisuuden, funktioita. Kaikkia oikeudenkäynnin julkisuuden yleisiä funktioita ei voida nähdä mediajulkisuuden taustalla, ja siksi tämän tutkimuksen yhtenä tavoitteena on tunnistaa ja jäsentää nykyajalle ominaiset, nimenomaisesti *mediajulkisuudelle* ominaiset, funktiot ja kytkeä ne rikoslain rangaistuksen kohtuullistamisperusteen soveltamisarviointiin. Seuraavaksi käsitellään ensiksi mediajulkisuuden kannalta olennaiset oikeudenkäynnin julkisuuteen yleisesti liitettävät funktiot, jonka jälkeen paneudutaan erityisesti mediajulkisuudelle ominaisiin funktioihin.

Oikeusturvafunktiolla oikeudenkäynnin julkisuuden yhteydessä tarkoitetaan pyrkimystä mielivallan ja väärinkäytösten estämiseen takaamalla asianosaiselle oikeus osallistua oikeudenkäyntiin ja saada tietoa oikeudenkäyntiaineistosta. Julkisuus takaa siis yksilön oikeusturvaa rikosprosessissa.¹⁰⁰ Asianosaisjulkisuuden lisäksi oikeusturvafunktion toteutuminen kuitenkin edellyttää myös yleisöjulkisuutta, joka yleisellä tasolla turvaa myös asianosaisen asemaa. Oikeusturvan tehostaminen on kenties tärkein oikeudenkäynnin julkisuuden funk-

⁹⁹ Tapanila 2009, s. 27.

¹⁰⁰ HE 56/1984 vp, s. 3; Jokela 1986, s. 38. Oikeusturvafunktion yhteydessä tehdään usein viittaus englantilaisen yhteiskuntafilosofin *Jeremy Benthamin* (1748–1832) edelleen varsin osuvaan, klassikoksi muodostuneeseen sanontaan ”Where there is no publicity, there is no justice.” Ks. esim. Tapanila 2009, s. 28; Virolainen – Pölönen 2003, s. 298.

tioista. Oikeusturvafunktioon kytkeytyy vahvasti niin kutsuttu kontrollifunktio, jolla tarkoitetaan yleisön mahdollisuutta seurata tuomioistuimen toimintaa ja kontrolloida sitä.¹⁰¹ Oikeudenkäynnin yleisöjulkisuus mahdollistaa oikeudenkäynnin ja tuomioistuimen toiminnan kriittisenkin arvioinnin ja siten osaltaan estää mielivaltaista lainkäyttöä. Tuomioistuin on siten asiaa käsitellessään ja tuomiota perustellessaan jatkuvan ulkopuolisen tarkkailun kohteena.¹⁰² Kontrollifunktio ja oikeusturvafunktio tukevat siten toisiaan, ja yhdessä takaavat myös demokratian toteutumista.

Luottamusfunktioksi tai legitimointifunktioksi nimetyn tehtävän perusajatuksen mukaan julkinen oikeudenkäynti lisää yleisön luottamusta tuomioistuihin.¹⁰³ Oikeudenkäynnin julkisuus nähdään lainkäytön avoimuutta ja läpinäkyvyyttä turvatessaan esimerkiksi muutoshakuoikeuteen sekä tuomioistuimen puolueettomuuden ja riippumattomuuden vaatimukseen rinnastettavana keinona ylläpitää tuomioistuinten legitimitettä.¹⁰⁴ Yleisesti ihmiset pitävät avointa prosessia rehellisenä ja asianmukaisena, julkisuudelta piilossa tapahtuva toiminta taas yleensä nähdään epäilyttävänä.¹⁰⁵ Luottamus kasvaa myös, kun yksilön oikeusturva koetaan varmistetuksi ja yleisö kokee kykenevänsä tarvittaessa saattamaan tuomioistuimen toiminnan kriittisen keskustelun alaiseksi.¹⁰⁶ Myös EIT on ratkaisukäytännössään korostanut oikeudenkäynnin julkisuuden merkitystä oikeusturvan ja tuomioistuihin kohdistuvan luottamuksen takaajana.¹⁰⁷

Sekä oikeusturvafunktio, kontrollifunktio että legitimointifunktio vaikuttavat myös mediajulkisuuden taustalla. Mediajulkisuus lisää entisestään oikeudenkäynnin yleisöjulkisuutta kansalaisten saadessa vaivattomammin tietoa tuomioistuinten ja oikeudenkäynneistä median kautta, mikä taas nimenomaan mahdollistaa kansalaisten kontrollin ja julkisen keskustelun.¹⁰⁸ Rikosuutisointi liitetään myös oikeuden legitimitettiin, sillä tiedotusvälineet ovat nykyisin kansalaisten ensisijainen rikoksien ja niiden oikeudellisen käsittelyn tiedonlähde.¹⁰⁹

¹⁰¹ Jokela 2018, s. 13.

¹⁰² Jokela 1986, s. 38; Männistö 2005, s. 206; Tapanila 2009, s. 27–28.

¹⁰³ Jokela 1986, s. 38.

¹⁰⁴ Tapanila 2009, s. 28.

¹⁰⁵ Virolainen – Pölönen 2003, s. 299; Jokela 2018, s. 13.

¹⁰⁶ Männistö 2005, s. 207.

¹⁰⁷ Ks. esim. ratkaisun Axen v. Saksa 8.12.1983, kohta 25, ratkaisun Gautrin ym. v. Ranska 20.5.1998, kohta 42 ja ratkaisun Riepan v. Itävalta, 14.11.2000 kohta 27.

¹⁰⁸ Virolainen – Pölönen 2003, s. 299.

¹⁰⁹ Virolainen – Vuorenpää 2016, 4. Periaatteet prosessioikeudessa>Julkisuusperiaate>Oikeudenkäynnin julkisuuden lähtökohtia>Mediajulkisuus>Merkitys; Melander 2019, s. 954.

3.1.2 Mediajulkisuudelle ominaiset funktiot

Medialla on keskeinen rooli puhuttaessa tiedon jakamisesta tuomioistuimen toiminnasta ja ratkaisukäytännöstä. Yleisöjulkisuuden toteutuessa käytännössä median välityksellä, vastaavat eri tiedotusvälineet usein siitä, mitä tietoa kansalaiset voimassa olevasta oikeudesta ja sen tulkinnasta saavat. Informaatiofunktio, jota kutsutaan myös pedagogiseksi funktioksi, on ominainen juuri mediajulkisuudelle.¹¹⁰

Ohjausfunktiolla taas tarkoitetaan julkisten oikeudenkäyntien vaikutusta ihmisten käyttäytymiseen.¹¹¹ Informaatiofunktion toteutuminen on edellytys myös muiden mediajulkisuuden funktioiden toteutumiselle, sillä mikäli tieto tuomioistuimen toiminnasta ja ratkaisukäytännöstä ei olisi yleisön saatavilla, jäisi esimerkiksi ohjausfunktio vaille käytännön merkitystä.¹¹² Informaatio lain soveltamisesta ja seuraamusjärjestelmän tosiasiallisesta toteutumisesta tehostaa rikosoikeudellisten normien toimimista yhteiskunnassa ja myös ehkäisee niiden rikkomista.¹¹³ Informaatiofunktio ja ohjausfunktio toimivat toisiaan tukien, kun julkiset rikosoikeudenkäynnit ja niistä uutisoiminen antavat yleisölle konkreettisia esimerkkejä ja välittävät tehokkaasti informaatiota lakien soveltamisesta.

Toisenlainen käyttäytymiseen vaikuttava funktio on oikeudenkäynnin julkisuuden yleisestävä funktio, joka osaltaan vahvistaa rangaistusten yleispreventiivisyyttä ja siten koko seuraamusjärjestelmämme toimivuutta. Jo mahdollisuus oikeudenkäynnin päätyemisestä uutisoimisen kohteeksi toimii käytännössä useimmiten lievimpiä rangaistuksiakin suurempana pelotteena.¹¹⁴ Median mahdollinen kiinnostus oikeudenkäynnistä on omiaan aiheuttamaan syytetylle ja hänen läheisilleen häpeää. Oikeudenkäynnillä sinänsä on rangaistusfunktio, mutta oikeudenkäynnin julkisuutta ei ole ajateltu suunnatun ensisijaisesti osaksi sanktiokokonaisuutta, vaikka todellisuudessa se sitä usein on.¹¹⁵ Mediajulkisuus sen sijaan *tehostaa* oikeudenkäynnin julkisuuden yleisestävyyttä ennestään, eli käytännössä vaikuttaa potentiaaliin rikoksentekijöihin ennaltaehkäisevästi. Median oikeudenkäynnille antama julkisuus tuo syytetyn entistä tehokkaammin yleisön näkyville.

¹¹⁰ Männistö 2005, s. 208; Jokela 2018, s. 14.

¹¹¹ Jokela 2018, s. 14.

¹¹² Tapanila 2009, s. 31.

¹¹³ Virolainen – Pölönen 2003, s. 300.

¹¹⁴ Jokela 1986, s. 40; Jokela 2018, s. 14; Männistö 2005, s. 209; Ervo 2005a, s. 8–9.

¹¹⁵ Männistö 2005, s. 209.

Mediajulkisuudella on vielä diskursiivinen tai poliittinen funktio, jonka tarkoituksena on yhteiskunnallisen keskustelun herättäminen. Kun media toteuttaa oikeudenkäynnin julkisuutta, eli julkaisee uutisia rikosprosesseista, voivat tällaiset etenkin suurta huomiota herättäneet rikosprosessit johtaa laajempaankin yhteiskunnalliseen keskusteluun havaituista puutteista tai epäkohdista ja johtaa jopa lainsäädäntöhankkeisiin.¹¹⁶ Kuten *Tuori* huomauttaa, diskursiivisen funktion toteutuminen edellyttää niin tuomioistuimen kuin mediankin puolelta tiettyjä valmiuksia, kuten tuomioiden ymmärrettävää ja selkeää perustelua sekä asiantuntevia oikeustoimittajia.¹¹⁷

3.2 Media rikosprosessin julkisuuden toteuttajana

3.2.1 Journalistiset intressit

Puhuttaessa mediasta rikosoikeudenkäynnin julkisuuden toteuttajana on pyrittävä tunnistamaan mediajulkisuuden funktioiden vastinpareina myös median intressit ja niiden merkitys. Sen lisäksi, että oikeudenkäynnin mediajulkisuudella on esitettyjä mediaan sen ulkopuolelta kohdistuvia funktioita, voi näiden samojen funktioiden taustatekijöillä olla vaikutusta medialähtöisinä intresseinä. Journalistiset intressit ja edellä kuvatut oikeudenkäynnin mediajulkisuuden funktiot voidaankin ajatella samoista periaatteista lähtöisin olevina kahden eri tahon, oikeusvaltion ja median, läpi suodattuvina tavoitteina. Journalistisilla intresseillä oikeudenkäynnin julkisuuden vastinpareina tarkoitetaan tässä yhteydessä nimenomaan ideaalimaailman intressejä, jotka sellaisenaan ovat vapaita ulkopuolisista vaikuttajista kuten seuraavassa luvussa käsiteltävistä kaupallisista tekijöistä.

Perinteinen journalistinen etiikka on informaatio-suuntautunutta ja korostaa median palvelevaa roolia.¹¹⁸ Journalistisiin intresseihin tärkeimpänä vaikuttaa median ensisijainen tehtävä toimia tiedonvälittäjänä. Tiedonvälittäjän roolin johdosta medially on oikeudenkäynnin julkisuuteen kohdistuva välitön intressi.¹¹⁹ Tämä tiedon välittämisen intressi linkittyy oikeu-

¹¹⁶ Jokela 2018, s. 14.

¹¹⁷ Tuori 2002, s. 249.

¹¹⁸ Wilhelmsson 2002, s. 253. Median yhteiskunnallinen rooli perustuu 1950-luvulla hahmotettuun niin kutsuttuun sosiaalisen vastuun teoriaan. *Niemisen* mukaan sosiaalisen vastuun teoria ei kuitenkaan sellaisenaan sovi enää 2000-luvulle. ”Samaan aikaan kun media näyttää yhteissopimuksella irrottautuneen sosiaalisen vastuun periaatteesta ja kirjoittautuneen liberaarisen ajattelun alle, kamppailevat eri yhtiöt keskenään kiihkeästi sekä nykyisistä markkinoista että uusista, digiTV:n ja mobiiliviestinnän kehitykseen liittyvistä odotusmarkkinoista.” Ks. Nieminen 2005, s. 1–2.

¹¹⁹ Tapanila 2009, s. 24.

denkäynnin julkisuuden informaatiofunktioon, jonka toteutumista tiedonsaannin turvaaminen edellyttää. Tiedon välittämisen lisäksi medialla on Euroopan ihmisoikeustuomioistuinten oikeuskäytännössään vahvistettu mielivallan estämiseen ja tuomioistuimen toiminnan valvomiseen kytkeytyvä ”vallan vahtikoiran” rooli.¹²⁰ Myös median intressissä on siten turvata asianosaisten oikeusturvaa sekä toteuttaa vallankäytön kontrollifunktiota ja keskustelua ylläpitävää yhteiskunnallista funktiota luomalla edellytyksiä vallan väärinkäyttöä ehkäisvälle keskustelukulttuurille.¹²¹

3.2.2 Median kaupallinen intressi

Oikeudenkäynnin yleisöjulkisuuden tärkeimmät tehtävät ovat yksilön oikeusturvan ja tuomioistuinten toiminnan avoimuuden takaaminen sekä kriittisen keskustelun mahdollistaminen. YTJulkL:a uudistettaessa etenkin oikeuslaitoksen edustajat painottivat lausunnoissaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista oikeudenkäynnin julkisuuden ensisijaisena tavoitteena yleisön uteliaisuuden tyydyttämisen sijaan.¹²² Huolen taustalla oli oikeudenmukaisen ja julkisen oikeudenkäynnin periaatteiden jääminen taka-alalle oikeudenkäynnin yleisöjulkisuuden toteutuessa mediajulkisuuden välityksellä. Median toimintaa nimittäin ohjaavat sen yhteiskunnallisten funktioiden ja journalististen intressien lisäksi väistämättä taloudellista kannattavuutta korostavat intressit ja luonne kaupallisena organisaationa.¹²³ Journalistiset intressit keskittyvät nimenomaan tiedotusvälineiden palvelemaan yhteiskunnalliseen rooliin, kun taas taloudelliset intressit korostavat uutisen viihdearvoa.¹²⁴

Kaupallisen intressin merkitystä – tai jopa olemassaoloa – arvioitaessa vaikuttaa siltä, että tuomioistuinten, oikeustieteilijöiden ja asianajajien näkemys eroaa merkittävästi median edustajien näkemyksestä. Journalistit kokevat oikeus- ja rikosasioiden seuraamisen ennemmin sananvapaudesta kumpuavana velvollisuutena kuin puhtaana ansaintakeinona, kustannustoiminnan taloudellisen kannattavuuden seurattessa vasta toissijaisena mahdollisena sivutuotteena.¹²⁵ Heinosen lisensointitutkimuksen mukaan selkeä enemmistö (87–96 %) toi-

¹²⁰ Ikävalko 1997, s. 216; Mäenpää 2003, s. 11; Melander 2017a, s. 451.

¹²¹ Tapanila 2009, s. 24; Huovinen 2008, s. 760.

¹²² Ks. OMLS 2005:23, esim. KKO:n, Helsingin hovioikeuden ja Turun käräjäoikeuden lausunnot. Yleisesti huolestuneisuutta esitettiin siitä, että oikeudenkäynnin laaja julkisuus edesauttaisi median sensaatiohakuisen, viihteellisen tai manipulatiivisen journalismin kasvua.

¹²³ Heinonen 1995, s. 13; Ikävalko 1997, s. 219; Uimonen 1997, s. 20; Nieminen 2002, s. 12; Utriainen 2003, s. 319; Huovinen 2008, s. 748.

¹²⁴ Wilhelmsson 2002, s. 253.

¹²⁵ Arolainen 2002, s. 269.

mittajista katsoi rooliinsa kuuluvan yhteiskunnallisen toimijan ulottuvuus. Toisaalta tutkimuksen mukaan toimittajan rooliin kuului selvästi (84 %) myös elämysten tarjoaminen yleisölle.¹²⁶ Asianajajanäkökulman mukaan kaupallinen intressi ajaa median kilpailemaan rikosuutisista ja jopa valitsemaan tietyn ennakkollisen näkökulman ”kohujuttua” kirjoittaessaan.¹²⁷ *Männistö* on nähnyt kriittisen keskustelun palvelemisen yleisöjulkisuuden tehtävänä mediajulkisuuden lähestyessä tehtäviltään jopa mainontaa.¹²⁸

Kaupallisen intressin täysin kiistävää näkemystä ei voida kestäväällä tavalla perustella, mutta yhtä lailla lienee selvää, ettei kaupallisen intressin olemassaolo myöskään sulje pois median yhteiskunnallisia tehtäviä.¹²⁹ *Niemisen* mukaan median rooli demokratian kannalta ei ole ainakaan vähentynyt.¹³⁰ Kuitenkin samaan aikaan median kaupallinen puoli on viime vuosikymmenten ajan ollut nousussa yhteiskunnallisen roolin kustannuksella.¹³¹

3.2.3 Median tosiasiallinen asema yleisöjulkisuuden toteuttajana

Oikeudenkäynnin julkisuuden ja sitä koskevan lainsäädännön sekä oikeudenkäynnin julkisuuden funktioiden tarkoituksena on mahdollistaa informaation jakaminen ja tuomioistuinten kontrolli, ja median tehtävä on toteuttaa tätä sille mahdollistettua tehtävää. Rikosjournalismilla voidaan kuitenkin nähdä edellä esitetysti kaksi vastakkaista roolia: toisaalta media nähdään tärkeässä asemassa oikeudenkäyntien julkisuuden tosiasiallisena toteuttajana, toisaalta taas omien kaupallisten intressien ajamana jopa sensaatiohakuksena toimijana. Median toiminnalla on siitä itsestään riippumattomia funktioita oikeudenkäynnin yleisöjulkisuuden toteuttajana, mutta toisaalta myös sisäisiä, journalistisia ja kaupallisia intressejä julkisuuden toteuttamiseen ja tiedonjakamiseen oikeudenkäynneistä. Median roolien välillä vallitsee jännite, sillä yhteiskunnallista asemaa toteuttava toiminta ei aina ole taloudellisesti kannattavaa, eikä taloudellisesti kannattava toiminta aina yhteiskunnallisen aseman kannalta ongelmallista.¹³²

¹²⁶ Heinonen 1995, s. 97–98. Eri mieltä journalistin yhteiskunnallisen toimijan ulottuvuuden kanssa oli 2–8 % vastaajista ja 9 % ei kokenut tehtäväkseen elämysten tarjoamista. Ks. myös Tiilikka 2007, s. 93.

¹²⁷ Fredman 2005, s. 92.

¹²⁸ Männistö 2005, s. 208.

¹²⁹ Näin toteaa esimerkiksi Tapanila, ks. Tapanila 2009, s. 19, alaviite 12.

¹³⁰ Nieminen 2002, s. 7. Ks. myös Utriainen 2003, s. 317.

¹³¹ *Niemisen* mukaan tällä hetkellä kaupallinen puoli on noussut hallitsevaksi valistuksen kustannuksella. Nieminen 2002, s. 7.

¹³² *Ibid.*, s. 7.

Oikeuskirjallisuudessa ja lainvalmisteluasiakirjoissa vaikuttaa vallitsevan yksimielisyys siitä, että oikeudenkäynnin yleisöjulkisuus toteutuu käytännössä yleensä tiedotusvälineiden kautta, sillä periaatteessa avoimissa ja julkisissa oikeudenkäynneissä ei tosiasiaa useinkaan ole paikalla yleisöä.¹³³ Suuren yleisön mahdollisuus oikeudenkäynnin seuraamiseen paikan päällä on käytännössä pieni, eikä muilla kuin asianosaisilla ja heidän lähiomaisillaan välttämättä ole kiinnostustakaan seurata oikeudenkäyntejä istuntosalissa.¹³⁴ Vaikka yksittäisiä henkilöitä olisi seuraamassa oikeudenkäyntiä tuomioistuimessa, toteutuu oikeudenkäynnin julkisuus ja suuren yleisön mahdollisuus seurata tuomioistuinten toimintaa tehokkaammin median ollessa paikalla ja välittäessä tietoa laajemmin.¹³⁵ Ilman mediajulkisuutta yleisöjulkisuuden toteutuminen jäisi siten nykyistä huomattavasti kapea-alaisemmaksi ja satunnaisemmaksi.¹³⁶ Uutisoinnin lisäksi julkisuutta lisää tiedotusvälineiden osallistuminen julkiseen keskusteluun tuomioistuinten ratkaisujen oikeudenmukaisuudesta.¹³⁷ Edellä esitetyt oikeudenkäynnin julkisuuden funktiot toteutuvat usein nimenomaan median välityksellä.¹³⁸

Media voi kuitenkin olla verrattain yksipuolinen ja valikoiva julkisuuden toteuttaja.¹³⁹ Nykyisessä tietoyhteiskunnassa ongelmana on aineiston ylitarjonta, ja tietoa myös rikosoikeudenkäynneistä on saatavilla rajattomasti. Ideaalimaailmassa median toimiessa puhtaasti roolissaan yleisöjulkisuuden toteuttajana, tulisi sen uutisoida joka ainoasta Suomessa käydyistä rikosprosessista. Todellisuudessa tämä ei tietysti ole mahdollista, vaan tiedotusvälineiden on suodatettava tuomioistuimen tuottamasta aineistosta vain pintapuolinen – median intressistä riippuen mahdollisesti yleisöä kiinnostava – osa. Näin ollen tiedotusvälineiden tuottama tieto ei tosiasiaa toteuta, eikä sen ole mahdollistakaan toteuttaa, yleisöjulkisuutta täydellisesti.¹⁴⁰

Valikoivan luonteen lisäksi ongelmaksi voi muodostua median välillinen luonne. Rikosuutinen on useimmiten yhden ihmisen, toimittajan, tulkinta, johon hänen omat arvostuksensa ja mielipiteensä saattavat vaikuttaa, eikä median välittämä kuva tuomioistuimen ratkaisusta toisinaan vastaa todellisuutta.¹⁴¹ Oikeudenkäynnin mediajulkisuuteen sisältyy siten riski

¹³³ HE 13/2006 vp, s. 4; Helsingin HO 2016, s. 4; Huovinen 2008, s. 748; Melander 2019, s. 954; Männistö 2005, s. 207; Tapanila 2009, s. 17.

¹³⁴ Virolainen – Pölönen 2003, s. 293; HE 56/1984 vp, s. 3.

¹³⁵ Kadoch 2012, s. 7.

¹³⁶ Rovaniemen HO 2018, s. 98.

¹³⁷ Voutilainen 2016, s. 509.

¹³⁸ Tapanila 2009, s. 24.

¹³⁹ Saarenpää 2006, s. 87.

¹⁴⁰ Voutilainen 2016, s. 509.

¹⁴¹ Helsingin HO 2016, s. 4–5.

siitä, että tieto värittyy median edustajien näkemyksillä ja tulkinnoilla, ja perustellusti ongelmana nähdään tilanteet, joissa media kirjoittaa ja otsikoi uutisia tarkoituksellisen provokatiivisesti tai jättäen tahallisesti selostamatta asian ratkaisuun liittyviä oleellisia seikkoja kokonaisuudessaan.¹⁴² Tietyt median välineet, kuten suora televisiolähetys, ovat välittäviä kuin toiset, mutta useimmiten rikosprosessin mediajulkisuus on nimenomaan välillisessä, eli kirjoitetussa muodossa painetussa tai sähköisessä julkaisussa.¹⁴³

3.3 Median ja rikosuutisoinnin kehykset

3.3.1 Julkinen ja julkaistava tieto

Rikosuutisoinnista ja oikeudenkäynnin julkisuudesta puhuttaessa on huomattava, että oikeudenkäynnin julkisuutta koskevien säännösten tarkoituksena ei ole määritellä median oikeutta julkaista oikeudenkäyntiaineistoa.¹⁴⁴ Tuomioistuimilla ei ole toimivaltaa määritellä tai arvioida miten ja mitä media voi oikeudenkäynneistä uutisoida. Päinvastainen ratkaisu olisi paitsi vastoin oikeusvaltion periaatteita, myös estäisi oikeudenkäynnin julkisuuden funktioita toteutumasta.¹⁴⁵ *Medianvapaus* on yksi demokraattisen yhteiskunnan peruspilareista. Medianvapaudella tarkoitetaan tiedotusvälineiden vapautta sensuurista ja valtion painostuksesta.¹⁴⁶ Medialla on oltava esimerkiksi tuomioistuinlaitoksen ja muiden viranomaisten vaikutuksesta riippumaton mahdollisuus valita, mistä uutisoivat ja minkä näkökulman uutisointiin valitsevat.¹⁴⁷ Medianvapaus on sananvapauden olennainen ja erillinen osa, ja se nähdään kollektiivisen sananvapauden toteuttajana ja siten sananvapauden täyden toteutumisen edellytyksenä.¹⁴⁸

Vielä on huomattava, että oikeudenkäyntiä koskevan tiedon julkisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki tällainen tieto olisi vapaasti julkaistavissa.¹⁴⁹ Median sananvapautta ja tiedon julkaisemista rajoittavat median itsesääntelynormisto ja muu lainsäädäntö, kuten Julkisen sanan neuvoston (JSN) hyväksymät Journalistin ohjeet ja rikoslaki, jonka 24 luvussa sääde-

¹⁴² Kadoch 2012, s. 7; Helsingin HO 2016, s. 4.

¹⁴³ Tapanila 2009, s. 17.

¹⁴⁴ LaVM 24/2006 vp, s. 4; Kadoch 2012, s. 8; Ervasti 2004, s. 705.

¹⁴⁵ Tapanila 2009, s. 19.

¹⁴⁶ Medianvapaudesta laajemmin ks. Huovinen 2008.

¹⁴⁷ Ervasti 2004, s. 705; Arolainen 2002, s. 268.

¹⁴⁸ Huovinen 2008, s. 749, 758–759; Melander 2017a, s. 451.

¹⁴⁹ HE 13/2006 vp, s. 15.

tään yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisestä (RL 24:8 ja 24:8a) ja kunnianloukkauksesta (RL 24:9 ja 24:10). Journalistin ohjeiden kohdan 30 mukaan julkistakin aineistoa julkaistaessa pitää ottaa huomioon yksityiselämän suoja, eikä kaikki julkinen välttämättä ole julkaistavissa. Media siis tasapainottelee julkaisutoiminnassaan sananvapauden ja sitä rajoittavien normien ja lakien välillä.

3.3.2 Journalistin sananvapaus

Oikeudenkäynnin yleisöjulkisuus turvataan perustuslain 21 §:ssä, ja 12.2 §:ssä säädetään asiakirjajulkisuudesta. Rikosprosessin mediajulkisuutta suojaa lähinnä Suomen perustuslain 12.1 §:ssä turvattu sananvapaus.¹⁵⁰ Säännöksen mukaan sananvapaus kuuluu jokaiselle ja siihen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Sananvapaus ja julkisuusperiaate kytkeytyvät toisiinsa ja palvelevat samoja päämääriä.¹⁵¹ Sananvapaus on turvattu myös EIS 10 artiklassa, jonka mukaan jokaisella on oikeus muun muassa vastaanottaa ja levittää tietoja, sekä Euroopan unionin perusoikeuskirjan 11 artiklassa sekä KP-sopimuksen 19 artiklassa, joilla on Suomea velvoittavina oikeuslähteinä vaikutuksensa perustuslain sananvapaussäännöksen tulkintaan. Tiedotusvälineiden julkaisutoiminnasta säädetään laissa sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (460/2003, jäljempänä sananvapauslaki).

Suomen perustuslain perusoikeuksien on perinteisesti katsottu turvaavan *yksilön* oikeuksia. Sananvapauden perusoikeussuojan on katsottu kuitenkin perustellusti ulottuvan myös mediaan, sillä useita sananvapauden tarkoituksia toteutetaan tosiasiallisesti nimenomaan joukkotiedotusvälineiden kautta.¹⁵² Sananvapauden tarkoituksena on muun muassa turvata viestinnän vapaus.¹⁵³ Median kannalta sananvapaussäännöksen keskeinen tarkoitus on myös turvata joukkotiedotuksen vapaa kehitys ja moniarvoisuus.¹⁵⁴ Sananvapauslaki perustuu sisäl-
töneutraalisuuden lisäksi välineneutraaliuden periaatteelle, joten lain soveltamisen kannalta joukkoviestinnän viestien tallennus-, julkaisu- ja jakelutekniikalla ei ole merkitystä.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Mäenpää 2020, s. 361; Männistö 2005, s. 207.

¹⁵¹ Manninen 2011, Johdanto>Tarkoitus.

¹⁵² Tiilikka 2008, s. 17; Hallberg 2011, Perusoikeuksien ryhmittely ja ulottuvuus>Perusoikeudet jokaisen oikeuksina>Ryhmiä oikeudet.

¹⁵³ Manninen 2011, Johdanto>Tarkoitus.

¹⁵⁴ HE 309/1993 vp, s. 56.

¹⁵⁵ Huovinen 2008, s. 750, HE 54/2002 vp, s. 42.

Rikosasioiden käsittely mediassa nähdään juuri sananvapauden kannalta tarkoituksenmukaisena.¹⁵⁶ EIT on oikeuskäytännössään vakiintuneesti korostanut joukkotiedotusvälineiden tärkeää asemaa ja tehtävää (*public watchdog*) demokraattisessa yhteiskunnassa.¹⁵⁷ Tähän tehtävään kuuluu tietojen ja ajatusten jakaminen yleisesti kiinnostavista asioista. Journalistinen vapaus käsittää EIT:n oikeuskäytännön mukaan myös mahdollisuuden turvautua tietyn asteiseen liioitteluun tai jopa provokaatioon.¹⁵⁸ Journalistista sananvapautta rajoittavat kuitenkin esimerkiksi yksityisyyttä ja kunniaa suojaavat säädökset sekä salassapitorajoitukset.

Medialla on myös nähty jossain tilanteissa institutionaalisesta roolistaan johtuva laajempi toimintavapaus sananvapauden suhteen kuin yksilöllä.¹⁵⁹ Tällaista käsitystä on myös kyseenalaistettu, sillä sosiaalisen median kautta yksittäinenkin kansalainen voi saada julkaisuilleen laajaa huomiota.¹⁶⁰ EIT on ratkaisukäytännössään korostanut median sananvapauden piiriin kuuluvaa oikeutta välittää tietoa julkista mielenkiintoa herättävistä rikoksista ja toisaalta yleisön oikeutta vastaanottaa tällaisia tietoja.¹⁶¹ Medialla nähdään tosiasiallisen julkisuusperiaatteen toteuttajan tehtävä, jota julkisen vallan on turvattava.

3.3.3 Hyvä journalistinen tapa

Tiedotusvälineet noudattavat toiminnassaan *hyvää journalistista tapaa*, joka ilmenee Julkisen sanan neuvoston (JSN) hyväksymissä Journalistin ohjeissa. JSN vastaa paitsi Journalistin ohjeiden laatimisesta, myös niiden noudattamisen valvonnasta. Kyseessä on maailmalla yleinen median itsesääntelyjärjestelmä, jonka nähdään myös Suomessa toimivan hyvin.¹⁶² Journalistin ohjeiden johdannon mukaan hyvä journalistinen tapa perustuu jokaisen oikeuteen vastaanottaa tietoja ja mielipiteitä. Journalistin ohjeiden tavoitteena on tukea sananvapauden vastuullista käyttämistä joukkoviestimissä ja edistää ammattieettistä keskustelua. Nykyiset Journalistin ohjeet ovat tulleet voimaan 1.1.2014.

Vaikka viranomaisten toiminnan julkisuutta määrittelevät säädökset eivät koske median edustajia, rikosuutisointia ja journalistin sananvapautta rajoittavat hyvä journalistinen tapa ja sitä ilmentävät Journalistin ohjeet. Rikoksesta epäillyn tai syytetyn kannalta olennainen

¹⁵⁶ Melander 2019, s. 954.

¹⁵⁷ Manninen 2011, Sananvapaus kuuluu jokaiselle>Media ja journalistit.

¹⁵⁸ Ks. esim. Prager ja Oberschlick v. Itävalta 26.4.1995, kohta 38, Tønsbergs Blad A/S ja Haukom v. Norja 1.3.2007, kohta 82 ja Saaristo ym. v. Suomi 12.10.2010, kohta 58.

¹⁵⁹ Melander 2017a, s. 451; Huovinen 2008, s. 747.

¹⁶⁰ Forss 2015, s. 14–15.

¹⁶¹ Ks. esim. Saaristo ym. v. Suomi 12.10.2010, kohta 58.

¹⁶² Fredman ym. 2020, s. 675; Melander 2019, s. 977.

on Journalistin ohjeiden kohta 13, jonka mukaan uutisen voi julkaista rajallistenkin tietojen perusteella, mutta raportointia asioista ja tapahtumista on syytä täydentää, kun uutta tietoa on saatavissa ja uutistapahtumia on pyrittävä seuraamaan loppuun saakka. Erityisesti rikosuutisointia koskevan kohdan 35 mukaan jos tutkintapyynnöstä, syytteestä tai tuomiosta on julkaistu uutinen, asiaa on mahdollisuuksien mukaan seurattava loppuun saakka. Rikosprosessissa tämä tarkoittaa sitä, että rikosasian uutisointia tulisi jatkaa aina sen aloittamisesta lainvoimaiseen tuomioon saakka.¹⁶³ Edelleen kohdan 35 mukaan oikeudenkäynnin aikana ei pidä asiattomasti pyrkiä vaikuttamaan tuomioistuimen ratkaisuihin eikä ottaa ennakolta kantaa syyllisyyteen.

Journalistin ohjeiden kohdan 31 mukaan rikoksesta tuomitun nimen, kuvan tai muita tunnistetietoja voi julkaista, ellei se tuomitun asemaan tai tekoon nähden ole selvästi kohtuutonta.¹⁶⁴ Sen sijaan alaikäisen tai syyntakeettomana tuomitun henkilöllisyyden paljastamisessa on oltava erityisen pidättyväinen. Kohdan 32 mukaan tunnistamiseen johtavien tietojen käytössä on syytä olla varovainen, kun kyse on vasta rikosepäilystä tai syytteestä. Tosiasiaa usein lienee kuitenkin niin, että syytetyn nimen tai kuvan paljastaminen yhdessä mediassa johtaa usein siihen myös muissa tiedotusvälineissä.¹⁶⁵

Rikosprosessin eri vaiheiden mediajulkisuus toteutuu rikosuutisoinnin kautta. Asettaessaan tietyt rajat rikosjournalismille ja rikoksia koskevien uutisten sisällölle, rajaa hyvä journalistinen tapa samalla myös rikosoikeudenkäyntien mediajulkisuuden laajuutta.

3.3.4 Rikos uutisena ja julkaistavan rikosuutisen kriteerit

Tiedotusvälineet ovat kautta aikojen olleet kiinnostuneita etenkin rikoksista ja rikosasioiden oikeudenkäynneistä, ja mielenkiintoa lienee lisännyt juuri rikosasioihin perinteisesti liitetty laaja julkisuus.¹⁶⁶ Kiintoisan ja viihdyttävän rikosjournalismin historia on alkanut jo ennen

¹⁶³ Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu, että näin ei useinkaan tapahdu. Ks. esim. Lehtimaja 1996, s. 145.

¹⁶⁴ Ks. tarkemmin epäillyn tai syytetyn nimen julkaisemisesta sääntelevä, edelleen voimassa oleva JSN periaatelausuma 1981.

¹⁶⁵ Lehtimaja 1996, s. 145.

¹⁶⁶ Helsingin HO 2016, s. 4; Melander 2019, s. 954; Männistö 2005, s. 203.

sanomalehtien aikaa 1700-luvulla.¹⁶⁷ Kirjallisuudessa New York Timesin päivittäisen rikosasioita koskevan palstan julkaisemisen aloittaminen vuonna 1833 on nähty rikosuutisoinnin alkuna.¹⁶⁸

Suomalaisessa 1960-luvun oikeuskirjallisuudessa tunnistettiin muutoksia tiedotusvälineiden roolissa, kun koko maan alueelle leviävissä sanomalehdissä oli ryhdytty julkaisemaan selostuksia rikoksista ja niiden tekijöistä.¹⁶⁹ Joukkotiedotusvälineiden kiinnostus oikeudenkäyttöä kohtaan on edelleen lisääntynyt jatkuvasti tultaessa 1990-luvulta 2000-luvulle.¹⁷⁰ Rikosjournalismi oli eräs voimakkaimmin kasvaneista journalismin aloista 2000-luvulle tultaessa, mikä on nähty selvänä merkinä siitä, että rikos yleisesti ottaen myy hyvin.¹⁷¹

Hemánus on väitöskirjassaan määritellyt rikosuutisen selostukseksi tuoreesta tai aikaisemmin tuntemattomasta kriminalisoidusta teosta tai vanhan ja aikaisemmin tunnetun kriminalisoidun teon uudesta vaiheesta.¹⁷² Rikos siis itsessään on jo uutinen, ja rikosta koskeva uusi tieto vain nostaa rikosuutisen journalistista arvoa.¹⁷³ Rikokset ovat medialle monesta syystä erinomaista uutisainesta. Rikosjuttujen merkittävää osuutta uutisoinnissa selittää ensinnäkin niiden helppo ja tasainen saatavuus, mikä taas tekee rikoksista uutisoimisesta halpaa. Media voi luottaa siihen, että rikosuutisointiin löytyy uutta materiaalia päivittäin, ja rikosprosessin keston ansiosta yhdestä rikosjutusta riittää tasaisesti uutisoitavaa pitkällä aikavälillä.¹⁷⁴ Lisäksi rikosuutisoinnin usein perustuessa julkisiin oikeudenkäyntiasiakirjoihin, on tiedon lähde aina dokumentoitavissa.¹⁷⁵

Rikosuutisoinnissa journalistien valinnanvapautta ohjaavat ja rajoittavat eettisten sääntöjen ja journalismin periaatteiden sekä lainsäädännön lisäksi *uutiskriteerit*.¹⁷⁶ Uutiskriteereitä ovat esimerkiksi asian tärkeys, kiinnostavuus ja tarkoituksenmukaisuus. Asian tärkeyttä korostavia tekijöitä ovat esimerkiksi ajankohtaisuus ja yllätyksellisyys, kiinnostavuuteen taas liittyvät läheisyys, ristiriitaisuus, samaistumismahdollisuus ja seurausten koskettavuus, sekä

¹⁶⁷ Hemánus 1966, s. 14.

¹⁶⁸ Surette 2011, s. 6.

¹⁶⁹ Anttila 1964, s. 677.

¹⁷⁰ Tuori 2002, s. 247.

¹⁷¹ Virtapohja 2000, s. 79; Tiilikka 2007, s. 507.

¹⁷² Hemánus 1966, s. 46.

¹⁷³ Arolainen 1998.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Tiilikka 2007, s. 510.

¹⁷⁶ Uimonen 1997, s. 19. Medialla on vallan vahtikoiran lisäksi *portinvartijaksi* nimetty rooli uutisten valitsijana tai hylkääjänä. Ikävalko 1997, s. 214.

julkisuuden henkilöiden tai korkeassa asemassa olevien henkilöiden liityntä asiaan.¹⁷⁷ *Ikävalkon* mukaan kriteereistä useamman kuin yhden tulee täytyä uutiskynnyksen ylittymiseksi.¹⁷⁸ *Smolej*'n mukaan suomalaisessakin mediassa uutisarvoa nostavat lisäksi sukupuolirikokset ja väkivalta.¹⁷⁹ Myös uutisen visuaalisuus on kasvattanut merkitystään uutiskriteereiden joukossa.¹⁸⁰

Vuoden 2016 Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeessa on pohdittu mediahuomiota lisääviä tekijöitä ja niin kutsuttujen mediajuttujen tunnistamista. Tuomioistuimen näkökulmasta mielenkiintoa on havaittu herättävän ainakin jutut, joista on uutisoitu jo ennen oikeudenkäyntiä, rikoksen tapahduttua tai esitutinnan aikana. Mediahuomiota saavat osakseen erityisesti yhteiskunnallisesti merkittävät jutut ja sellaiset esimerkiksi virkarikosasiat, jotka liittyvät julkisen tehtävän hoitoon tai julkisten varojen käyttöön. Rikosnimikkeistä median mielenkiinto kohdistuu useimmiten osaan henkeen ja terveyteen kohdistuneista rikoksista, vakavat talous- tai omaisuusrikoksiin sekä erittäin vakaviin huumausainerikoksiin. Lisäksi mediajutun asiasta saattaa tehdä myös ratkaisun luonne ennakkoratkaisuna, eli lain soveltaminen ensimmäistä kertaa. Yleisesti erityisen laajat kokonaisuudet tai kestoiltaan poikkeuksellisen pitkät pääkäsittelyt päätyvät usein otsikoihin. Laatuhankeen mukaan mediahuomiota lisäävä tekijä on myös julkisuudesta jo ennestään tutun henkilön asema asianosaisena.¹⁸¹

Kun verrataan rikoksia ja rikosuutisia julkaisukriteeristöihin, voidaan havaita niiden täyttävän jo sellaisenaan useamman kohdan. On kuitenkin huomattava, että vaikka uutiskynnyksen ylittymiselle voidaan tunnistaa tiettyjä kriteerejä, yksittäisen rikosasian uutisoiminen voi silti olla hyvinkin sattumanvaraista.¹⁸² Uutisoinnin kriteeristöistä on mahdotonta muodostaa yksiselitteistä, tyhjentävää listausta, ja uutiskynnyksen ylittymiseen vaikuttavat lisäksi toimituskäytäntöön liittyvät seikat sekä niin yksittäisen journalistin kuin toimituksenkin arvot

¹⁷⁷ Ikävalko 1997, s. 218; Tiilikka 2007, s. 95; Smolej 2011, s. 32.

¹⁷⁸ Ikävalko 1997, s. 218.

¹⁷⁹ Smolej 2011, s. 32. *Smolej*'n mukaan Suomessa lapset ja muut erityisen haavoittuvassa asemassa olevat uhrin eivät ole näkyvästi esillä mediassa juuri haavoittuvan asemansa johdosta.

¹⁸⁰ Tiilikka 2007, s. 95; Ikävalko 1997, s. 218.

¹⁸¹ Helsingin HO 2016, s. 9. Oikeuskirjallisuudessa on todettu median kiinnostuvan lähinnä vain kaikkein vakavimmista rikosjutuista ja julkisuuden henkilöitä koskevista oikeudenkäynneistä. Virolainen – Vuorenpää 2016, 4. Periaatteet prosessioikeudessa>Julkisuusperiaate>Oikeudenkäynnin julkisuuden lähtökohtia>Mediajulkisuus>Merkitys.

¹⁸² Tiilikka 2007, s. 511.

ja kriteerit.¹⁸³ Medialla on täysi vapaus valita uutisointinsa kohteet, eikä tähän journalistiseen vapauteen tulekaan puuttua niin kauan kuin journalismin periaatteita kunnioitetaan.¹⁸⁴

3.4 Rangaistuksen kohtuullistamisperuste mediassa

Trial by newspaper -ilmiöllä tarkoitetaan yleensä asianajajan aloitteesta tapahtuvaa oikeusjutun käsittelyä julkisuudessa pyrkimyksenä vaikuttaa tuomioistuimen ratkaisuun.¹⁸⁵ Tässä yhteydessä ei ole kuitenkaan tarkoituksenmukaista perehtyä trial by newspaper -ilmiön tähän puoleen, vaan keskittyä modernisoituun *trial by media* -ilmiöön tarkoittaen median pyrkimystä puuttua rikosprosessin kulkuun ja lopputulokseen. On hyvä huomata, että medialla on lupa arvostella tuomioita, ja suomalaisen median on perinteisesti katsottu pääosin pysytelleen omassa yhteiskunnallisessa roolissaan pyrkimättä vaikuttaa oikeudenkäyntien kulkuun.¹⁸⁶

Rikosuutisia tuottaessaan media näkee itsensä ensisijaisesti rikosprosessin julkisuuden toteuttajana. 1990-luvulla silloisen RL 6:4:n kohtuullistamisperusteen, ”julkisuushaitan”, soveltaminen ihmetytti ja jopa provosoi median edustajia.¹⁸⁷ Säännöksen soveltaminen tulkittiin jopa tuomioistuimen mediaan kohdistamaksi moitteeksi. Julkisuushaitan ongelma nähtiin ennen muuta juridisena, ei journalistisena, ja julkisuuden kielteisyyden koettiin johtuvan asian laadusta eikä mediasta. Etenkin yhteiskunnallisessa asemassa olleiden rikoksentekeijöiden rangaistuksen kohtuullistaminen nähtiin ongelmallisena, sillä tällaisten henkilöiden toiminnan seuraamisen todettiin kuuluvan tiedotusvälineiden perustehtäviin.

Helsingin Sanomien Sunnuntai-liitteessä kysyttiin vuonna 2009 eri medioiden edustajilta mielipidettä otsikolla Onko kielteinen julkisuus rangaistus?¹⁸⁸ Median edustajilta saadut vastaukset noudattavat pitkälti samaa linjaa: julkisuutta ei median edustajien näkökulmasta

¹⁸³ Ikävalko 1997, s. 217; Tiilikka 2007, s. 95. Yksittäisen journalistin omiin kriteereihin taas vaikuttaa esimerkiksi journalistin ammattitaito ja tieto, erikoistuminen ja kiinnostus sekä sympatioiden kohdentuminen. Ikävalko 1997, s. 219.

¹⁸⁴ Utriainen 2003, s. 317.

¹⁸⁵ Ks. tarkemmin esim. Tapanila 2009, s. 20-21; Jokela 2016, s. 90; Virolainen – Pölönen 2003, s. 294; Virolainen – Vuorenpää 2016, 4. Periaatteet prosessioikeudessa>Julkisuusperiaate>Oikeudenkäynnin julkisuuden lähtökohtia>Mediajulkisuus>Mediaoikeudenkäynnit.

¹⁸⁶ Melander 2019, s. 977; Virolainen – Pölönen 2003, s. 295; Virolainen – Vuorenpää 2016, 4. Periaatteet prosessioikeudessa>Julkisuusperiaate>Oikeudenkäynnin julkisuuden lähtökohtia>Mediajulkisuus>>Mediaoikeudenkäynnit.

¹⁸⁷ Lehtimaja 1996, s. 145; HS 22.8.1996.

¹⁸⁸ HS 20.12.2009.

nähdä rangaistuksena ja olennaista on erottaa tuomioistuimen ja median roolit toisistaan.¹⁸⁹ Median tehtäväksi jää raportointi tapahtuneesta, kun taas oikeuslaitoksen tehtävä on langettaa rangaistukset. Tietyissä määrin julkisuuden vaikutus kuitenkin hyväksyttiin rangaistuksen kohtuullisuuden nimissä etenkin yksityishenkilöiden kohdalla.¹⁹⁰ Kuitenkin julkisuuden henkilöiden ja vallankäyttäjien toimenkuvaan negatiivisen julkisuuden katsottiin kuuluvan siinä missä positiivinenkin.¹⁹¹ Kohtuullistamisperusteen vastustusta perusteltiin myös yhdenvertaisuusperiaatteella ja journalistien korkealuokkaisella itsesääntelyllä.¹⁹²

Helsingin hovioikeuden Töölön pyöräsurmatapauksessa vuonna 2016 antaman ratkaisun¹⁹³ jälkimainingeissa Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa tulkittiin säännöksen soveltamisen tarkoittavan sitä, että tiedotusvälineillä olisi ainakin välillisesti vaikutusta rikoksista tuomitujen rangaistuksiin.¹⁹⁴ Pääkirjoitus päättyy toteamukseen ”Oikeuslaitoksen ja journalistien tulisi kummankin pysyä omalla reviirillään.”¹⁹⁵

Bloggaaja *Anssi Järvinen* on vuonna 2017 esittänyt blogikirjoituksessaan jo otsikkotasolla provokatiivisen väitteen ”Eli jos haluat pedata rikolliselle mahdollisimman kevyen rangaistuksen, osallistu someraivoon!”.¹⁹⁶ Kirjoituksen mukaan kansalaisen oikeustajua koetellaan, kun kohtuullistamisperusteen voi tulkita tekevän rangaistavan teon vähemmän rangaistavaksi, mikäli on julkisuuden henkilö ja saa potkut. Järvisen mukaan kohtuullistamisperuste tarkoittaa käytännössä, että tiedotusvälineillä ja sosiaalisen median käyttäjillä on vaikutusta rangaistuksiin.

Kalevan vastaavan päätoimittajan *Kyösti Karvosen* kolumnissa vuonna 2018 on pohdittu eroa julkisuuden henkilöiden ja yksityishenkilöiden kokeman julkisuuden välillä.¹⁹⁷ Kolumnin mukaan ”ei voi olla niin, että jos elää ja hengittää julkisuudesta ja hyötyy siitä taloudel-

¹⁸⁹ HS 20.12.2009, Atte Jääskeläinen (Yleisradio), Reijo Ruokanen (Ilta-Sanomat), Elina Grundström (Vihreä Lanka).

¹⁹⁰ Ibid., Reijo Ruokanen (Ilta-Sanomat).

¹⁹¹ Ibid., Mikko Numminen (Image).

¹⁹² Ibid., Marko Petäjäjärvi (7 päivää).

¹⁹³ Helsingin HO 6.7.2016 nro 16/128905. Korkein oikeus antanut asiassa ratkaisun KKO 2018:32.

¹⁹⁴ HS 8.7.2016.

¹⁹⁵ *Melander* on kirjoittanut Helsingin Sanomien mielipideosastolle vastauksensa, jossa selventää säännöksen tarkoitusta, johon edelleen valtiotieteen tohtori *Martelius* on vastannut päättäen kirjoituksen lähes samoihin sanoihin kuin alkuperäinen pääkirjoituskin ”Aivan liikaa vastaamattomia kysymyksiä, joten suutarit pysykööt -lestissään: tuomarit arvioikoot rikoksia ja media uutisoikoon niistä kuten parhaaksi näkee.” ks. *Melander* 2016; *Martelius* 2016.

¹⁹⁶ Järvinen 2017.

¹⁹⁷ Karvonen 2018.

lisesti tai on vastuullisessa tehtävässä, voisi valita vain sen myönteisen julkisuuden ja vetäytyä yksityisyyden suojaan silloin kun lunta tulee tupaan.” Kolumnissa esitetään virheellisesti, että julkisuusperusteisen rangaistuksen kohtuullistamisen taustalla olisi ajatus siitä, että tapauksen saama ennakkojulkisuus vaikuttaisi trial by newspaper tai media -ilmiön tarkoittamalla tavalla tulevaan tuomioon. Sanktiokumulaatio mainitaan kolumnissa vasta toisena kohtuullistamisperusteen soveltamisen perusteluna.

Vaikuttaa siltä, ettei median edustajilla ole täyttä ymmärrystä kohtuullistamisperusteen rikosoikeudellisista tai kriminaalipoliittisista perusteluista, mutta tästä huolimatta – tai juuri sen takia – julkisuusperusteista kohtuullistamista vastustetaan kiivaasti. Median suhtautuminen rangaistuksen julkisuusperusteiseen kohtuullistamiseen on kytköksissä median näkemykseen sen ensisijaisesta, sille annetusta roolista rikosprosessin julkisuuden tosiasiallisena toteuttajana. Journalistit kokevat säännöksen oikeusvaltiota turvaavaa tehtävänsä ja jopa ammattiylpeyttään loukkaavana, ja useissa esitetyissä kannanotoissa säännöksen varsinainen kriminaalipoliittinen tarkoitus on jäänyt taka-alalle.¹⁹⁸

Yksityiskohtaista tilastotietoa juuri julkisuusperusteisesta rangaistuksen kohtuullistamisperusteen soveltamisesta ei ole saatavilla, mutta tutkielman aineiston nojalla soveltamiskynnys on muodostunut korkeaksi.¹⁹⁹ Median perusteella vaikutelma voi olla toinen, sillä ratkaisut, joissa on pohdittu julkisuuden vaikutusta rangaistuksen kohtuullistamisperusteena, päätyvät lähes poikkeuksetta julkisuuteen.²⁰⁰ Vaikuttaa siltä, että pelkän perinteisen rikosuutisoinnin lisäksi ratkaisut poikivat myös mielipidekirjoituksia aiheesta. Vaikka median kanta rangaistuksen julkisuusperusteiseen soveltamiseen on tuskin suoranaisesti vaikuttanut tuomioistuinten ratkaisuihin trial by media -ilmiön tarkoittamalla tavalla, on media tietystä mielestä saanut tahtonsa läpi kohtuullistamisperusteen soveltamisen jäätyä ilmeisen harvinaiseksi.

¹⁹⁸ Todettakoon, että esitetyt median edustajien näkemykset ovat erilaisten asiasanahakujen perusteella löydettävissä olleet julkiseen diskurssiin osallistuneet kannanotot. Sellaisia puheenvuoroja, joissa median edustaja olisi ottanut valtavirrasta poikkeavan kannan ja nimenomaisesti puolustanut kohtuullistamista poikkeuksellisen mediajulkisuuden perusteella ei ole löydettävissä.

¹⁹⁹ Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin Seuraamusjärjestelmä 2014 (katsauksia 5/2015) -julkaisun taulukosta sivulla 77 voidaan havaita, että vuosina 2009–2012 kohtuullistamisperusteita on sovellettu alle sata kertaa vuodessa. Sovellettuja perusteita ei ole jaoteltu sen tarkemmin. RL 6:7:n perusteella rangaistusta voidaan kohtuullistaa varsinaista sanktiokumulaatiota koskevan 1 kohdan lisäksi tekijän korkean iän, heikon terveydentilan tai muiden henkilökohtaisten olojen (2 kohta) sekä rikoksen tekemisestä kuluneen huomattavan pitkän ajan (3 kohta) perusteella. Selvä valtaosa soveltamistapauksista on perustunut muuhun kuin 1 kohdan mukaiseen sanktiokumulaatioon. Sanktiokumulaation vähemmistöosuuteen kuuluvista tapauksistakin edelleen vain pieni osa on perustunut juuri mediajulkisuuteen.

²⁰⁰ Näin on tapahtunut esimerkiksi ratkaisuissa Helsingin HO 6.7.2017 nro 17/127459; Helsingin HO 10.11.2017 nro 17/145412; KKO 2016:39; KKO 2017:69; KKO 2018:32.

4. Rangaistuksen kohtuullistamisperusteen soveltamisedellytykset oikeuskäytännössä

4.1 Yleisiä huomioita soveltamisesta ja tutkielman aineistosta

Julkisuus on luvussa 2.1 todetusti osa avointa rikosprosessia. Rikokseen myös liittyy säännönmukaisesti monenlaisia seuraamuksia ja haittoja, ja koska rikokset koetaan rikoksina yhteiskuntaa vastaan, *julkisena vääryytenä (public wrong)*²⁰¹, nähdään siitä seuraava julkisuus luonnollisena reaktiona.²⁰² Rikokseen tai rangaistuksen tuomitsemiseen liittyvä julkisuus ei siten sinänsä ole sellainen ylimääräinen ja kohtuuton seuraus, joka tulisi automaattisesti tai säännönmukaisesti ottaa huomioon rangaistusta mitattaessa.²⁰³ Perinteisesti on katsottu, ettei julkisuushaitan huomioimiselle rangaistuksen kohtuullistamisperusteena voida vahvistaa yleisiä sääntöjä. Kyse on kohtuuttomuuden tapauskohtaisesta arvioinnista, ja tuomioistuimen tehtäväksi jää sen määrittäminen, mikä merkitys julkisuudelle annetaan epävirallisena rangaistuksena.²⁰⁴

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty joitain hahmotelmia huomioon otettavista seikoista.²⁰⁵ Lainvalmisteluaineistossa, oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä julkisuusperusteisen rangaistuksen kohtuullistamisen RL 6:7.1:n keskeisimmäksi edellytykseksi on muotoutunut julkisuuden poikkeuksellisuus.²⁰⁶ Avoimen tiedonvälityksen yhteiskunnassa sitä, että oikeudenkäynnistä koituu tuomitulle julkisuutta, ei voida lähtökohtaisesti pitää poikkeuksellisena RL 6:7.1:n tarkoittamalla tavalla. Säännönmukainen julkisuuden huomioiminen johtaisi herkästi siihen, että kaikki laajempaa julkisuutta saavat oikeudenkäynnit jo etukäteen laskettaiisiin kohtuullistamissäännöksen piiriin.²⁰⁷ Poikkeuksellisuuden vaatimuksen yhteydessä on myös välttämätöntä arvioida julkisuuden ennakoitavuutta, sillä sellainen julkisuus, joka on ennakoitavissa, on myös sillä tavoin tavanomaista, ettei se täytä RL 6:7:n 1 kohdan soveltamisedellytyksiä.

²⁰¹ Laajemmin rikoksesta julkisena vääryytenä ks. Melander 2019, s. 956–959.

²⁰² Melander 2019, s. 982

²⁰³ HE 44/2002 vp, s. 200; Lång 1996, s. 162.

²⁰⁴ Lehtimaja 1996, s. 147.

²⁰⁵ Soveltamisharkinnassa huomioitavista kriteereistä ks. esim. Matikkala 2010, s. 143; Tapani – Tolvanen 2016 s. 121; Tapani 2018.

²⁰⁶ HE 44/2002 vp, s. 200; Lehtimaja 1996, s. 146.

²⁰⁷ Lång 1996, s. 162–163.

RL 6:7:n 1 kohdan mukaisen kohtuullistamisperusteen soveltaminen nimenomaan julkisuuden perusteella on hyvin harvinaista. Ratkaisua KKO 2017:69 lukuun ottamatta korkein oikeus ei ole viime vuosina päätenyt antamaan rikoksen saamalle julkisuudelle rangaistusta alentavaa merkitystä. Sama linja ilmenee myös hovioikeuksien ratkaisukäytännöstä viimeiseltä vuosikymmeneltä. Oikeuskäytännöstä käy myös ilmi vaihteleva taso niin tuomioistuinten soveltamisratkaisun kuin puolustuksen esittämien vaatimusten perusteluissa. Korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2018:32 korostanut soveltamisen edellyttävän sitä, että vastaajan puolustuksen tulee selkeästi osoittaa, mitä tosiasiallisia kielteisiä seuraamuksia julkisuudesta on epäilylle tai tuomitulle seurannut. Pelkkä vetoaminen rikoksen tai tuomion saamaan laajaankaan julkisuuteen ei itsessään riitä, vaan julkisuudesta pitää seurata konkreettisia, luonteeltaan poikkeuksellisia tai jopa kohtuuttomia seuraamuksia.²⁰⁸

Seuraavaksi esitettävät RL 6:7.1:n mukaisen rangaistuksen julkisuusperusteisen kohtuullistamista koskevat soveltamisedellytykset on hahmotettu tutkielman aineistoon kuuluvien ratkaisujen perustelujen nojalla. Tavoitteena on esittää systematisoitu esitys siitä, mitkä ovat ne oikeuskäytännössä vakiintuneesti huomioon otetut tekijät, jotka ovat vaikuttaneet kohtuullistamisperusteen soveltamisharkinnassa rangaistuksen kohtuullistamisen puolesta tai sitä vastaan.

4.2 Julkisuuden poikkeuksellisuuden vaatimus

4.2.1 Rikostyyppin merkitys

Alkuperäisen sanktiokumulaatiosäännöksen RL 6:4 (466/1976) sanamuodon mukaan kokonaissurmauksen kohtuuttomuusarvioinnin tuli tapahtua nimenomaan rikoksen laatuun nähden. Säännöksen esitöissä on mainittu kohtuullistamisen tulevan kyseeseen kokonaissurmauksen ollessa ilmeisessä epäsuhteessa rikoksen törkeyteen nähden.²⁰⁹ Voimassa olevassa RL 6:7:ssä mainintaa rikoksen laadun huomioimisesta ei enää ole, mutta sen poisjättämistä ei ole esitöissä perusteltu lainkaan. Esitöissä itse asiassa todetaan säännöksen pysyneen asiallisesti, joskin lyhyemmässä muodossa, samana.²¹⁰

²⁰⁸ KKO:n ratkaisut kommentein. KKO 2018:32, Heikki Kallio.

²⁰⁹ HE 125/1975 vp, s. 8.

²¹⁰ HE 44/2002 vp, s. 199.

Korkein oikeus on yksityiselämän suojaa ja sananvapautta koskevassa ratkaisussaan KKO 2005:136 todennut seuraavaa:

Mitä vakavammasta rikoksesta henkilö tuomitaan, sitä todennäköisempää on, että rikoksentekijän nimeä ja henkilöllisyyttä koskeva tieto tavalla tai toisella tulee joka tapauksessa julkisuuteen. Törkeään tahalliseen rikokseen syyllistynyt henkilö voi siten jo rikosta tehdessään ennalta varautua siihen, että hänen teollaan ja sitä koskevalla oikeudenkäynnillä tulee olemaan tavanomaista suurempi uutisarvo. Myöskään rikoksentekijän henkilöön kohdistuva yleinen mielenkiinto ja tiedontarve eivät tällöin voi tulla hänelle itselleen yllätyksenä.²¹¹

Lausutun perusteella julkisuuden ennakoitavuutta ja siten säännönmukaisuutta lisää rikoksen vakavuus. Samansuuntaisesti asiaa on arvioitu myös hovioikeuksien rangaistuskäytännössä.²¹² Kohtuullistamisperusteen soveltamisharkinnassa on arvioitava sen esitöiden mukaisesti nimenomaisesti julkisuuden poikkeuksellisuutta, mutta esitöissä todetaan myös, ettei kohtuullistamisperusteissa ole kyse rikoksen vakavuuden tai tekijän syyllisyyden arvottamisesta.²¹³ Painotuksen tulee olla nimenomaan tekijälle tuomittavan seuraamuksen vaikutusten arvioimisessa, tarvittaessa sen kohtuullistamisessa sekä tarpeettomien haittojen välttämisessä.

Esitöiden ja oikeuskäytännön perusteella vaikuttaa olevan perusteltua verrata kyseessä olevaa tapausta esimerkiksi muiden saman rikosnimikkeen rikosuutisointeihin ja arvioida julkisuuden poikkeuksellisuutta, ennakoitavuutta ja säännönmukaisuutta verrattuna näihin tapauksiin. Sen sijaan kohtuullistamisperusteen tarkoitusta vastaavaksi ei voida katsoa sellaisia perusteluja, joissa todetaan, ettei kohtuullistamisperustetta sovelleta kyseessä olevan rikosnimikkeen vakavuuden johdosta, sillä tällöin soveltamisharkinnassa annettaisiin rikoksen vakavuudelle painoarvoa voimassa olevan kohtuullistamissäännöksen esitöissä lausutun vastaisesti. Poikkeuksellisuusarvioinnissa rikoksen vakavuus voidaan siten perustellusti ottaa huomioon *julkisuuden määrällisessä ja laadullisessa vertailussa*, mutta ei suoraan kohtuullistamisperusteen soveltamiseen vaikuttavana seikkana.

²¹¹ KKO 2005:136, kohta 16.

²¹² Ks. alaviite 219.

²¹³ HE 44/2002 vp, s. 199.

Oikeuskäytännöstä on löydettävissä kohtuullistamisperusteen soveltamisharkinnan rikostyyppiin nojaavia perusteluja. Ensinnäkin perusteluissa on voitu todeta, että tietyt rikosnimikkeet herättävät tyyppillisesti laajaakin mediahuomiota. Tällöin on usein todettu julkisuuden siten olleen vastaajan ennakoitavissa, minkä voidaan tulkita nostavan kohtuullistamisperusteen soveltamiskynnystä. Tällaisia rikosnimikkeitä ovat oikeuskäytännön perusteella henkirikokset²¹⁴, vakavat väkivaltarikokset²¹⁵ vakavat seksuaalirikokset²¹⁶, lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset²¹⁷, sekä vakavat huumausainerikokset²¹⁸. Korkeimman oikeuden ja hovioikeuksien rangaistuksen määräämistä koskevien perustelujen nojalla voidaan yleisesti todeta, että tyyppillisesti mediahuomiota herättävät vakavat, laajat tai poikkeukselliset rikokset.²¹⁹

Toiseksi julkisuutta on verrattu kyseisen rikosnimikkeen ”normaali”julkisuuteen. Tällöin perusteluissa julkisuuden laatua ja laajuutta sekä ennakoitavuutta tarkastellaan kyseessä olevan rikoksen luonteeseen, vakavuuteen ja laatuun nähden.²²⁰ Esimerkiksi törkeän pahoinpitelyn yhteydessä on lausuttu ”ottaen huomioon vastaajan syyksi luetun rikoksen laadun hovioikeus katsoo, että asiaa koskevan käräjäoikeuden tuomion käsittely julkisuudessa ei sinänsä ole ollut poikkeuksellista eikä ennakoimatonta”²²¹ ja törkeän kirjanpitorikoksen yhteydessä ”teoista seurannut julkisuus ei ole rikolliseen menettelyyn nähden laadultaan tai laajuudeltaan poikkeuksellista”²²². Toisaalta rikosnimike on myös puoltanut kohtuullistamisperusteen soveltamista, kun vastaajaan kohdistettuja syytteitä oli julkisuudessa käsitelty mittasuhteissa, joita ei voitu pitää syyksi luettuun rikokseen nähden kohtuullisina.²²³

²¹⁴ Helsingin HO 28.6.2012 nro 1834.

²¹⁵ Helsingin HO 5.10.2017 nro 17/138801; Helsingin HO 26.1.2018 nro 18/103510.

²¹⁶ Helsingin HO 6.7.2017 nro 17/127257.

²¹⁷ KKO 2017:31; Helsingin HO 10.1.2020 nro 20/100372.

²¹⁸ Helsingin HO 27.6.2019 nro 19/128376.

²¹⁹ KKO 2017:69; Helsingin HO 5.7.2013 nro 1972; Turun HO 5.7.2019 nro 19/130512. Vrt. Kemppe – Kivi-vuori 2004, s. 22, jonka mukaan 1985–2003 rikosaiheisista uutisista eniten käsitelty aihepiiri oli väkivalta; toisena huume- ja talousrikosaiheet tutkimusvuodesta riippuen.

²²⁰ KKO 2017:50, kohta 69; KKO 2018:32, kohta 28; Helsingin HO 8.3.2017 nro 17/109416; Helsingin HO 10.7.2020 nro 20/124592; Itä-Suomen HO 26.1.2017 nro 17/102973; Turun HO 12.6.2018 nro 18/125542; Turun HO 24.11.2020 nro 20/145706; Etelä-Savon KO 12.09.2017 nro 17/134951; Helsingin KO 14.6.2018 nro 18/124645; Oulun KO 13.4.2017 nro 17/115592.

²²¹ Helsingin HO 10.5.2013 nro 1358.

²²² Turun HO 31.10.2018 nro 18/147185.

²²³ Vaasan HO 15.4.2011 nro 471.

4.2.2 Rikoksentekijän henkilön ja aseman merkitys

Voimassa olevan rikoslain kohtuullistamissäännöksen esitöissä on todettu oikeudenmukaisuuden vaativan lähtökohtaisesti, että myös rangaistusten eriasteinen kohdentuminen eri ihmisille otetaan mittaamisessa huomioon.²²⁴ Perustelu on kohdennettu RL 6:7:n 2 kohtaan, mutta kaikissa kohtuullistamisperusteissa on luvussa 2.3.3 todetusti kyse rangaistuksen ankaruuden arvioimisesta sen mukaan, kuinka tuomittu sen kokee.²²⁵ Kuitenkin on myös todettu, että pelkästään se, että joillakin on enemmän menetettävää, koska heille on tässä maailmassa enemmän annettu, ei ole kestävä peruste kohtelun lieventämiseen.²²⁶

Rikosasian epäillyn tai vastaajan henkilö muodostuu kiinnostavaksi julkisuuden ennakoitavuutta ja siten poikkeuksellisuutta arvioitaessa. *Utraisen* mukaan julkisuus ei voi tulla kohtuullistamisperusteena huomioiduksi, mikäli julkisuus liittyy tekijän työhön.²²⁷ Se, että julkisuus liittyy tiettyjen henkilöiden työhön ei ole mikään uusi ilmiö ja tällaisessa työssä olevien henkilöiden syylistyessä rikoksiin on julkisuuden katsottu olevan jopa luonnollinen seuraamus.²²⁸ Tällöin julkisuus on nimenomaan säännönmukaista ja siten ennakoitavaa eikä sen ainakaan 1990-luvulla ole katsottu voivan johtaa rangaistuksen kohtuullistamiseen. Samaa lopputulemaan on tultu myös viime vuosien oikeuskäytännössä. Kohtuullistamisperusteen soveltamisen ja julkisuuden poikkeuksellisuuden arvioimisen yhteydessä on näin ollen koettu perustelluksi ja olennaiseksi huomioida rikoksentekijän henkilö.

Oikeuskäytännössä on erotettavissa tietyt henkilöryhmät, joihin kuuluvat voivat lähtökohtaisesti varautua siihen, että heidän syylistyessään rikokseen se herättää median mielenkiinnon. Ensinnäkin tällaisen henkilöryhmän muodostavat yhteiskunnan vallankäyttäjät, toisin sanoen virkamiehet ja poliitikot, ja etenkin heidän omissa tehtävissään tekemät rikokset. Kansalaisilla on katsottu olevan oikeus saada tietää tällaisten julkisuudessa mielipidevaikutajina esiintyvien henkilöiden, kuten poliitikkojen lainvastaisesta menettelystä avoimesti ja rehellisesti kerrottuna. Kohtuullistamisperusteen soveltamisen esteenä on nähty esimerkiksi rikoksen tekeminen sellaisessa tehtävässä, jossa käytetään huomattavaa yhteiskunnallista tai julkista valtaa ja johon tehtävään säännönmukaisesti liittyy julkisuutta. Tällöin rikos, esi-

²²⁴ HE 44/2002 vp, s. 200.

²²⁵ Lappi-Seppälä 1987, s. 195.

²²⁶ HE 44/2002 vp, s. 200.

²²⁷ Utriainen 1992, s. 161; ks. myös Utriainen 1995, s. 9.

²²⁸ Utriainen 1992, s. 161.

merkiksi lahjuksen ottaminen, on voitu tehdä jopa tehtävän tuomaa vaikutusvaltaa ja julkisuutta hyödyntämällä.²²⁹ Yhden ammattiryhmän erottumista ja samalla kohtuullistamisperustetta koskevan keskustelun kiihtymistä 1990-luvulla selittävät tällöin annetut tuomiot, joissa rangaistusta päädyttiin kohtuullistamaan silloisen RL 6:4:n nojalla.²³⁰

Myös viimeaikaisessa oikeuskäytännössä yhteiskunnallisen aseman on nähty muodostavan esteen kohtuullistamisperusteen soveltamiselle. Ratkaisussa KKO 2016:39 oli kyse vastaaja A:n syylistymisestä lahjusrikokseen toimiessaan vastuullisessa asemassa julkisessa luottamustehtävässä, johon hänet on nimitetty kansanedustajana ja poliittisten ansioidensa perusteella. Korkein oikeus on ratkaisussa todennut, että ei siten ole odottamatonta, että lahjusrikos ja sitä koskeva oikeudenkäynti ovat aiheuttaneet haitallisia seuraamuksia, kuten laajaa kielteistä julkisuutta ja luottamustehtävien menettämistä, eikä niitä ole pidettävä RL 6 luvun 7 §:n 1 kohdan mukaisina poikkeuksellisia ja ennakoimattomina seikkoina.²³¹ Helsingin hovioikeus päätyi samaan lopputulemaan vastaavassa, 6.3.2019 antamassaan Vantaan kaupungin apulaiskaupunginjohtajan törkeää lahjuksen antamista koskevassa ratkaisussa nro 19/107334.²³²

Tietynlaisesta yhteiskunnallisesta vastuuasemasta on kyse myös, kun työskennellään lasten ja nuorten kanssa. Turun hovioikeus on 24.11.2020 antamassaan ratkaisussa nro 20/145706 todennut, lasten ja nuorten kanssa opetustehtävissä työskennelleen vastaajan voineen lähtökohtaisesti varautua siihen, että rikosta käsitellään julkisuudessa. Myös Helsingin hovioikeus on 8.3.2017 antamassaan ratkaisussa nro 17/109416 todennut ennakoitavaksi ja kysymyksessä olevien rikosten tyypilliseksi seuraukseksi opettajan tekemisten käsittelyn julkisuudessa.²³³

²²⁹ Lehtimaja 1996, s. 148.

²³⁰ Ks. esim. Utriainen 1995; Lehtimaja 1996, s. 147; Lång 1996, s. 162.

²³¹ KKO 2016:39, kohta 68.

²³² Ks. myös Oulun KO 13.2.2015 nro 15/106584, jossa todetusti julkisuus ja sen lieveilmiöt eivät olleet sellainen seuraus, joka tulisi ottaa rangaistuksen mittaamisessa huomioon, koska vastaaja oli ollut ja oli edelleen julkisen tehtävän hoitaja, sekä Oulun KO 13.4.2017 nro 17/115592, jonka mukaan vastaajan tehtyä rikoksensa merkittävässä yhteiskunnallisessa asemassa, oli ollut odotettavissakin, että asian rikostutkinta, syyteharkinta ja oikeudenkäynti tulevat olemaan varsin laajan, yleisen kiinnostuksen kohteina. Käräjäoikeuden mukaan asian käsittelyn aiheuttama julkisuus asian käsittelyn eri vaiheissa ei ollut asian laajuuteen ja vakavuuteen sekä vastaajan julkiseen yhteiskunnalliseen asemaan nähden ollut erityisen poikkeuksellista, vaan päinvastoin varsin odotetun kaltaista.

²³³ Ratkaisussa olennaista oli myös rikosnimike, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, johon vastaaja oli syyllistynyt opettajana toimiessaan. Korkein oikeus on antanut asiassa ratkaisun KKO 2018:60, mutta tällöin kyse ei ollut enää RL 6:7:n 1 kohdan mukaisen kohtuullistamisperusteen soveltamisesta.

Toinen henkilöryhmä, joiden kohdalla julkisuuden poikkeuksellisuuden kynnys nousee tavanomaista korkeammaksi, muodostuu urheilijoista tai muuten korkean tason urheilun parissa työskentelevistä. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2006:44 törkeä veropetos oli tehty maan korkeimmalla sarjatasolla jalkapalloa pelanneen urheiluseuran toiminnassa. Korkein oikeus totesi ratkaisussa, että tällaisella tasolla tapahtuvaan toimintaan liittyy säännönmukaisesti julkisuutta ja että toimintaan osallistuvat joutuvat toimissaan ottamaan huomioon, että tällaisen seuran ja sen joukkueen toiminnan niin myönteisiä kuin kielteisiäkin puolia käsitellään julkisuudessa myös valtakunnallisella tasolla. Vastaajat olivat toimiessaan Y ry:n johtotehtävissä voineet varautua siihen, että seuran johdon piirissä tehtyjä rikoksia käsitellään julkisuudessa. Näin ollen toiminnassa tapahtuneen talousrikoksen käsittely julkisuudessa ei ollut sinänsä ollut poikkeuksellista eikä ennakoiमतonta.²³⁴ Vastaava tilanne oli käsillä Rovaniemen hovioikeuden 22.3.2012 antamassa ratkaisussa nro 237, jossa oli kyse muun muassa lahjuksen ottamisesta elinkeinotoiminnassa. Rovaniemen hovioikeus ei päättänyt kohtuullistamaan rangaistusta julkisuuden perusteella, vaan ratkaisussa todetusti urheilu korkealla sarjatasolla on julkista, joten on luonnollista, että myös siihen liittyvä rikollisuus on yleisöä ja lehdistöä kiinnostava.

Etelä-Savon käräjäoikeus on 12.09.2017 antamassaan törkeää pahoinpitelyä koskevassa ratkaisussa nro 134951 todennut, että ammattinyrkkeilyyn kuuluu lähtökohtaisesti korostunut julkisuus ja nyrkkeilijöiden toiminnan seuranta. Käräjäoikeuden mukaan on luonnollista ja myös nyrkkeilijän tiedossa, että hänen käyttäytymisensä on median ja yleisön huomion kohteena. Siten julkisuutta ei voitu tapauksessa pitää poikkeuksellisena tai ennakoiमतomana.²³⁵

Kolmantena ryhmänä voidaan erottaa julkisuudessa muuten esiintyvät henkilöt, julkikkiset, joiden henkilöpiiri on laaja. Julkkiksia voivat olla niin julkisuudessa saavutustensa tai työnsä vuoksi esiintyvät²³⁶, mutta myös henkilöt, jotka esiintyvät julkisuudessa ilman, että tämä

²³⁴ KKO 2006:44, kohdat 12–13. Perusteluissa todetusti vastaajista D oli ollut X:n kaupungin hankintapäällikkö, C sanotun kaupungin henkilöstöpäällikkö, E kaupungin palveluksessa oleva huoltomestari, B X:ssa toimivan pankin johtaja ja A urheiluseura Z Oy:n toimitusjohtaja. E:ää lukuunottamatta vastaajien varsinaiset työtehtävätkin ovat olleet sellaisia, että ainakaan paikallisesti heidän rikostensa käsittely julkisuudessa ei ole ollut tästäkään syystä odottamatonta.

²³⁵ Asia ratkaistu lainvoimaisesti ratkaisulla Itä-Suomen HO 11.1.2018 nro 18/100937. Hovioikeudessa kyseisen vastaajan rangaistusta korotettiin koventamisperusteen soveltamisen johdosta. Muilta osin hovioikeus hyväksyi käräjäoikeuden tuomion perustelut rangaistuksen määräämisen osalta.

²³⁶ Tähän kategoriaan kuuluvat esimerkiksi laulajat, näyttelijät, juontajat ja missit, mutta myös taiteilijat, tutkijat, keksijät tai tietystä mielessä myös urheilijat. Ks. Tiilikka 2007, s. 494.

varsinaisesti perustuisi heidän saavutuksiinsa tai ansioihinsa. Julkkikseksi tuloon voi nimittäin riittää esimerkiksi ihmissuhde julkisuuden henkilöön.²³⁷ Tällaisten julkisuuden henkilöiden kohdalla myös rikosasian julkisuus katsottaneen lähtökohtaisesti ennakoitavaksi ja säännönmukaiseksi, eikä siten säännöksen edellyttämällä tavalla poikkeukselliseksi.

Helsingin hovioikeus on 10.11.2017 antamassaan ratkaisussa nro 17/145412 todennut, että tiedotusvälineiden asiaa koskeva kirjoittelu ja muu julkisuus oli ollut nykyisessä tiedonvälityksessä laajuudeltaan sinänsä laajaa, mutta ei vastaajan asema julkisuuden henkilönä huomioon ottaen odottamatonta. Vastaajan oli täytynyt ymmärtää, että hänen menettelynsä ilmi tuleminen tulisi saamaan laajaa julkisuutta. Helsingin hovioikeuden 20.12.2019 antaman ratkaisun nro 19/156130 mukaan vastaaja oli vedonnut siihen, että hänellä oli paljon seuraajia sosiaalisessa mediassa. Hovioikeus totesi, että kielteisen julkisuuden aiheutuminen oli ollut ennakoitavissa, eikä vastaajan esille tuomia seikkoja ollut pidettävä sellaisina poikkeuksellisinä ja ennakoimattomina seikkoina, jotka olisi tullut ottaa rangaistusta määrätessä huomioon. Helsingin hovioikeuden 26.3.2020 antamassa ratkaisussa nro 20/112244 vastaajana oli television viihdeohjelmissa esiintynyt pappi, joka oli tekoaikana vihitty piispaksi. Ratkaisussa hovioikeus totesi, että vaikka vastaajan syyksi luettu rikos ei liittynyt hänen asemaansa pappina eikä hänen toimintaansa televisio-ohjelmissa, hän oli kuitenkin ollut julkisuuden henkilö ja sen vuoksi voinut varautua siihen, että häneen kohdistunut rikosepäily kiinnostaa mediaa.

Huomion arvoista on, että mikäli tapauksen saama julkisuus johtuu jonkun toisen kuin vastaajan esiintymisestä julkisuudessa, ei se muodosta samanlaista korotettua poikkeuksellisuuden vaatimusta. Helsingin hovioikeus on 6.7.2017 antamassaan ratkaisussa nro 17/127459 päättänyt soveltamaan kohtuullistamisperustetta, sillä hovioikeuden käsityksen mukaan vastaaja ei ollut hakeutunut ammattinsa puolesta tai muuten julkisuuteen, vaan teon uutisointi oli ollut seurausta hänen sukutaustastaan. Kauhajoen koulusurman jälkeen oikeudessa käsitellyssä rikoskomisarion tuottamuksellista virkavelvollisuuden rikkomista koskevassa asiassa Vaasan hovioikeus päätyi 15.4.2011 antamassaan tuomiossa nro 471 niin ikään soveltamaan kohtuullistamisperustetta. Hovioikeus katsoi, että rikoskomisarioon kohdistettuja syytteitä oli käsitelty julkisuudessa mittasuhteissa, joita ei voitu pitää tämän syyksi luettuun rikokseen nähden kohtuullisina. Hovioikeuden mukaan julkisuus oli johtunut pääosin toisen

²³⁷ Tiilikka 2007, s. 494.

henkilön tekemästä henkirikoksesta. Sen vuoksi hovioikeus piti perusteltuna ottaa asian saaman julkisuuden rangaistusta määrättäessä huomioon.

Päinvastaiseen ratkaisuun on päädytty Helsingin hovioikeuden 27.6.2019 antamassa ratkaisussa nro 19/128376, jossa todetusti kysymyksessä olevat rikokset olivat herättäneet julkisuudessa erityistä mielenkiintoa etenkin seurauksena siitä, että ne oli tehty yhdessä Helsingin poliisilaitoksen huumarikosyksikön päällikön kanssa. Näissä olosuhteissa oikeudenkäynnin saama laaja julkisuus tai mahdollisen tietolähdetoiminnan esiin tuleminen ei ollut ollut odottamatonta. Vastaajien oli täytynyt ymmärtää, että rikosten paljastuessa heidän toimintansa huumarikosyksikön päällikön kanssa tulisi suuren huomion kohteeksi.

Johtopäätöksenä toisen henkilön asemaan perustuvasta julkisuudesta voidaan todeta, että mikäli tämä henkilö on asiassa rikoskumppanina, vaikuttaa asema julkisuuden ennakoitavuuteen samoin kuin vastaajan oma julkinen asema olisi vaikuttanut.

4.2.3 Rikoksen tapahtumaolosuhteiden merkitys

Julkisuuden ennakoitavuuteen voivat oikeuskäytännön perusteella vaikuttaa myös rikoksen tapahtumaolosuhteet, sillä rikokseen syylistyminen tietynlaisissa olosuhteissa näyttäisi poistavan siitä seuranneen julkisuuden poikkeuksellisuuden.

Helsingin hovioikeuden 26.1.2018 antamassa ratkaisussa nro 18/103510 oli kyse vakavasta väkivaltarikoksesta, joka oli tehty julkisella paikalla mielenosoituksen yhteydessä. Vastaaja oli ollut mukana järjestämässä kyseistä mielenosoitusta, jolla Pohjoismainen Vastarintaliike on tavoitellut julkisuutta. Ratkaisussa hovioikeus katsoi, että tapauksen saamaa julkisuutta ei voitu rikoksen laatu ja vastaajan tiedossa olleet tapahtumaolosuhteet huomioon ottaen pitää poikkeuksellisenä eikä julkisuus myöskään ollut voinut tulla vastaajalle yllätyksenä. Turun hovioikeuden 5.7.2019 antamassa ratkaisussa nro 19/130512 oli kyse Hangon Regatta -tapahtuman tapahtuma-alueella tehdystä törkeästä raiskauksesta. Hovioikeus totesi, että vastaajat olivat osallistuessaan tapahtumaan voineet varautua siihen, että tapahtuma-alueella tehtyjä vakavia rikoksia käsitellään julkisuudessa.

Fyysisen paikan tai tapahtuman lisäksi julkisuuteen vaikuttava tekijä voi olla myös muunlainen vallitseva olosuhde. Tällaisesta olosuhteesta oli kyse niin kutsutun Töölön pyöräsur-

man ratkaisussa KKO 2018:32, jossa korkein oikeus totesi yhtenä julkisuuden poikkeuksellisuuden poistavana tekijänä rikoksen liittymisen muutenkin julkisuudessa kiinnostuksen kohteena olevaan eri liikennevälineiden asemaan liikenteessä.²³⁸

Helsingin hovioikeuden 5.10.2017 antamassa ratkaisussaan nro 17/138801 julkisuuden poikkeuksellisuuden poistavaksi seikaksi katsottiin vastaajan syyllistyminen törkeään pahoinpitelyyn vain noin puoli vuotta ehdonalaiseen vapauteen murhasta tuomitusta elinkautisesta vankeusrangaistuksesta vapautumisen jälkeen. Hovioikeus totesi, että näissä olosuhteissa vastaajan aikaisemman rikollisuuden esiin tuomista uutisoinnin yhteydessä ei voitu pitää sellaisena epäasiallisena tai rikoksen laatuun nähden poikkeuksellisenä tapana käsitellä asiaa julkisuudessa, että se voitaisiin ottaa huomioon rangaistusta määrättäessä.

Oikeuskäytännön perusteella rikosasian julkisuuden voi siten tehdä ennakoitavaksi ja säännömukaiseksi paitsi rikokseen syyllistyminen julkisella paikalla tai julkisessa tapahtumassa, myös muunlaiset rikoksentekohetkellä vallitsevat olosuhteet, joina on nähty esimerkiksi asian liityntä yhteiskunnallisen keskusteluun tai muu julkisuudessa mahdollisesti huomiota herättävä olosuhde.

4.2.4 Rikoksentekijän aktiivisuus julkisuudessa

Rikosasian mediahuomio voi alkaa jo esitutkintavaiheessa, jolloin käytännössä ainoa lähde on poliisi ja ne seikat ja näkemys, jotka poliisi esitutkintaviranomaisena päättää asiasta tiedottaa.²³⁹ Useinkaan tässä vaiheessa rikosasiaa epäilty ei tule julkisuuteen, eikä se aina salsapitosäännösten nojalla edes olisi mahdollista.²⁴⁰

YTJulkL:n 8.1 §:n 1 kohdan nojalla rikosasioissa tuomioistuimelle toimitettu oikeudenkäyntiasiakirja tulee ensimmäisessä oikeusasteessa julkiseksi, kun asia on ollut esillä suullisessa käsittelyssä, tai jos suullista käsittelyä ei järjestetä, kun pääasiassa annetaan ratkaisu. Säännöksellä tarkoitetaan muun muassa esitutkinta-aineiston ja syyteasiakirjojen julkiseksituloa, joka suullisessa käsittelyssä tapahtuu aivan istunnon aluksi syytteen lukemisen jälkeen. Esitutkinta-aineiston ja syyteasiakirjojen ollessa rikosasiassa ensimmäinen julkinen kirjallinen aineisto herättää se median kiinnostuksen välittömästi. Ensimmäiset uutisoinnit kuvaavat

²³⁸ KKO 2018:32, kohta 28.

²³⁹ Tapanila 2009, s. 18; Fredman 2002, s. 309; Fredman 2005, s. 90; Tiilikka 2007, s. 510–511.

²⁴⁰ Ks. esim. Fredman 2002, s. 306, 309; Fredman 2005, s. 90–91. Ks. myös ilmaisukieltojen ongelmallisuudesta viimeaikaisessa keskustelussa esim. Advokaatti 14.4.2021a.

siten rikosasian poliisin ja syyttäjän näkemyksen mukaisesti,²⁴¹ jolloin lienee luonnollista, että joissain tapauksissa myös rikosasian vastaaja haluaa julkisuudessa esittää asiassa oman näkemyksensä joko itse tai oikeudenkäyntiavustajansa välityksellä.²⁴²

Rikoksentekijän oma aktiivisuus julkisuudessa voi aiheuttaa lisää uutisointeja ja vaikuttaa asian pysymiseen uutiskynnyksen yläpuolella. Se, että rikosasian vastaajan katsottaisiin säännönmukaisesti itse aiheuttaneen rikosasian mediahuomion tuomalla oman näkemyksensä esiin ei olisi kestävää oikeusturvanäkökohdat huomioiden. Aktiivisuuden huomioiminen julkisuuden ennakoitavuuden osatekijänä muodostuisi siten ongelmalliseksi, mikäli mikä tahansa asiaan liittyvä esiintyminen julkisuudessa vaikuttaisi kohtuullistamisperusteen soveltamisharkintaan vastaajan kannalta haitallisesti. Vastaajan aktiivisuus on luonteeltaan erilaista, mikäli hän esimerkiksi vastaa toimittajien kysymyksiin istunnon päätteeksi kuin mikäli hän osallistuu sosiaalisen median keskusteluun tai jakaa itse mediallyle rikosasiaan liittyvää materiaalia.

Turun hovioikeuden 8.4.2016 antamassa ratkaisussa nro 16/115104 oli rikosnimikkeenä kyse pakottamisesta seksuaaliseen tekoon. Vastaajat olivat videoineet teon, minkä jälkeen ladanneet kyseisen videotallenteen WhatsApp-ryhmään ja sitä kautta videon leviäminen lukuisten henkilöiden tietoon oli tullut mahdolliseksi. Tallenne oli myös tosiasiasa tullut lukuisten henkilöiden tietoon. Näillä perusteilla hovioikeus katsoi, ettei asian käsittely julkisuudessa ollut ollut vastaajien siitä kuvaama ja levittämä videointi huomioon ottaen poikkeuksellista eikä ennakoimatonta.

Jo mainitussa Helsingin hovioikeuden 26.1.2018 antamassa ratkaisussa nro 18/103510 oli teon vakavuuden ja tapahtumaolosuhteiden arvioinnin lisäksi käsillä rikoksentekijän aktiivisuuteen liittyvää arviointia. Hovioikeuden mukaan julkisuutta ei voitu pitää poikkeuksellisenä eikä se ollut voinut tulla vastaajalle yllätyksenä, sillä vastaaja oli ainakin välittömästi tapauksen jälkeen itsekin omalla nimellään osallistunut tapauksesta käytyyn keskusteluun sosiaalisessa mediassa. Myös edellä mainitussa korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2018:32 korkein oikeus totesi A:ta kohdanneeseen liikenneonnettomuutta koskevien uutisten julkaisemiseen vaikuttaneen se, että A oli itse tuonut julkisuuteen sitä koskevia seikkoja.

²⁴¹ Lehtimaja 1996, s. 146.

²⁴² Asianajajan oikeudesta tiedottaa asiakkaansa asiasta julkisuudesta ks. Hyvää asianajajatapaa koskevien ohjeiden kohta 10.1.

Muun muassa tästä syystä korkein oikeus totesi, ettei julkisuutta voitu pitää laadultaan tai laajuudeltaan poikkeuksellisenä.

Edellä esitetyissä ratkaisuissa vastaajan aktiivisuus julkisuudessa on ollut oma-aloitteista, käytännössä heti rikoksen jälkeen tapahtunutta rikokseen liittyvien seikkojen esiintuomista. Tämänkaltaisen vastaajan aktiivisuus ei liity vastaajan oikeusturvan toteuttamiseen oman näkemyksen esiintuomisella, ja tekee rikosasian mediajulkisuuden siten vastaajan kannalta ennakoitavaksi.

4.3 Julkisuuden haitallisuuden vaatimus

4.3.1 Julkisuuden haitallisuus

Oikeudenkäynnin julkisuudella on todetusti tärkeä tehtävä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaajana. Yleisöjulkisuutta toteuttavalla mediajulkisuudella on kuitenkin yksilön oikeuksia turvaavien funktioiden lisäksi myös muita tarkoituksia. Yleisöjulkisuus sinänsä jo saattaa olla vastaajan edun vastaista, mutta mediajulkisuus on sitä lähes poikkeuksetta.²⁴³ Mediajulkisuus koetaan usein erityisen ongelmalliseksi, sillä poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen toimenpiteiden, ratkaisujen ja asiakirjojen julkistaminen tiedotusvälineissä saattaa aiheuttaa asianosaisille merkittävää henkistä kärsimystä. Rikoksesta epäillyn tai vastaajan kannalta rikosprosessin julkisuus voi journalistien toimintaa säätelevistä säännöistä ja ohjeista huolimatta johtaa syyttömyysolettaman vastaisesti jopa tämän leimaamiseen syylliseksi jo ennen tuomiota, oikeudenkäyntiä tai jopa syyteharkintaa.²⁴⁴

Oikeudenkäynnillä on jo sellaisenaan rangaistusfunktio ja oikeudenkäynnin julkisuus saateetaan kokea jopa ankarammaksi rangaistukseksi kuin teon rikosoikeudellinen seuraamus.²⁴⁵ Nimenomaan rikosasioissa julkisella oikeudenkäynnillä katsotaankin olevan merkittävä yleisestävä vaikutus, jopa suurempi kuin esimerkiksi sakkorangaistuksella.²⁴⁶ Tuomittu saat- taisi jopa helpommin hyväksyä ankaramman varsinaisen rangaistuksen, mikäli voisi sen avulla välttää esimerkiksi mediajulkisuuden.²⁴⁷ 1990-luvulla julkisuuden on todettu olevan syytetylle ja tämän lähipiirille pääasiassa kielteinen kokemus käsittelytavasta riippumatta.²⁴⁸

²⁴³ Männistö 2005, s. 207.

²⁴⁴ Virolainen – Pölönen 2003, s. 306–307.

²⁴⁵ Hemánus 1966, s. 17; Ervo 2005a, s. 8; Männistö 2005, s. 209.

²⁴⁶ Jokela 2016, s. 92; Männistö 2005, s. 210.

²⁴⁷ Anttila – Heinonen 1977, s. 18.

²⁴⁸ Lehtimaja 1996, s. 145.

Ainoan kuviteltavissa olevan, julkisuudesta hyötyvän rikoksentekijäryhmän on ajateltu olevan sellaiset alakulttuurit, joissa näyttävä rikosrekisteri katsotaan kantajansa eduksi.²⁴⁹ Julkisuuden on katsottu johtavan siihen, että rikoksentekijä saattaa menettää sekä sosiaalisen asemansa että muun kunnioituksen jo ennen kuin tuomio on edes julistettu.²⁵⁰

Mediajulkisuus on siis oletusarvoisesti aina vastaajan kannalta haitallista. RL 6:7:n 1 kohdan kohtuullistamisäännöksen soveltamisen yhteydessä kyse onkin haitan *suuruuden* eikä niinkään haitan olemassaolon arvioimisesta. Julkisuushaitan määrällinen määrittelemineen on haasteellista, sillä usein konkreettisia haittavaikutuksia ei vielä oikeudenkäynnin aikana kyetä yksilöimään, vaan rikosasian saama julkisuus saattaa vaikuttaa tuomitun elämään pidemmällä aikavälillä.²⁵¹ Alkuperäisen sanktiokumulaatiosäännöksen esitöissä todettiin, että huomioon on otettava kaikki ne ikävyödet, jotka rikoksesta tai tuomiosta aiheutuu rikoksentekijälle.²⁵² Sanktiokumulaatioon vaikuttamattomina säännönmukaisina seurauksina on mainittu lähiympäristön rikoksentekijän perheenjäseniin kohdistama paheksunta ja julkisuuden henkilöiden saama kiusallinen huomio, mutta kohtuullistamisperusteen mahdollisena soveltamista puoltavana haittana on kuitenkin mainittu vähäisenkin rikoksen saama julkinen huomio.²⁵³

4.3.2 Poikkeuksellisesta julkisuudesta aiheutuva muu haitallinen seuraus

Rikoslain 6 luvun 7 §:n 1 kohdan sanamuodon mukaan rangaistusta lieventävänä seikkana on otettava huomioon myös tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi näistä syistä kohtuuttoon tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Yleisten oppien uudistuksen esitöissä on todettu, että rikoksen saama poikkeuksellinen julkisuus kuuluu epävirallisena seuraamukseksi RL 6:7:n 1 kohdan piiriin, minkä *lisäksi* säännöstä voidaan soveltaa rikoksentekijälle teosta aiheutuneisiin tosiasiallisiin seurauksiin.²⁵⁴ Lausutun perusteella poikkeuksellinen

²⁴⁹ Lehtimaja 1996, s. 146.

²⁵⁰ Lång 1996, s. 162.

²⁵¹ Anttila – Heinonen 1977, s. 18.

²⁵² HE 125/1975 vp, s. 16.

²⁵³ Kohtuullistamisperustetta ei sovellettu ratkaisussa Rovaniemen HO 15.5.2012 nro 396, jossa hovioikeus totesi, että B:n on täytynyt ymmärtää, että tämänkaltaisen asia tulee julkisuuteen ja että tästä on ennakoitavissa haitallisia seurauksia. B oli vedonnut hänelle ja läheisilleen aiheutuneeseen tuskaan ja voimakkaaseen leimautumiseen pienellä paikkakunnalla.

²⁵⁴ HE 44/2002 vp, s. 200.

julkisuus ja muut teosta aiheutuneet tosiasialliset seuraukset ovat itsenäisiä säännöksen mukaisena muuna seurauksena huomioitavia seikkoja, eikä niiden yhtäaikaista toteutumista vaadita. Kuitenkin seuraavaksi esitöissä todetaan, että

Jos julkisuus nousee kohtuuttomiin mittasuhteisiin *ja* jos sillä on muita vakavia seuraamuksia tuomittujen ja usein jo epäiltyjen elämään, on nuo seuraukset lupa rangaistusta määrättäessä ottaa kohtuuden mukaan huomioon.²⁵⁵ [kursivointi tässä]

Lain esitöiden nojalla varsinainen poikkeuksellisen julkisuuden aiheuttama normaalia suurempi haitta ei yksinään riitä kohtuullistamisperusteen soveltamiseksi, vaan julkisuuden ohella on aiheuduttava myös muu vakava seuraamus. Lain esityöt menevät siten säännöksen sanamuotoa pidemmälle, sillä RL 6:7:n 1 kohdan mukaan kohtuullistamisperusteena voidaan huomioda tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva *muu seuraus*, joka jo sellaisenaan tarkoittaa muun muassa poikkeuksellista julkisuutta.

Julkisuuden ohella muu seuraus voi tarkoittaa esimerkiksi työpaikan menetystä.²⁵⁶ Työpaikan menetys – tai muu haitallinen seuraus – voi kuitenkin johtua myös tapauksen saamasta poikkeuksellisen laajasta julkisuudesta, jota ilman seurausta ei välttämättä olisi aiheutunut. Esimerkiksi julkisuudesta johtuva työpaikan menetys voi siten periaatteessa tulla harkittavaksi joko itsenäisenä kohtuullistamisperusteena tai osana julkisuuden haitallisuuden arviointia.

Myös korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2017:69 todennut julkisuuden huomioon ottamisen rangaistusta määrättäessä edellyttävän vastaajalle tosiasiallisesti aiheutuneita poikkeuksellisen haitallisia seurauksia. Oikeuskäytännössä tällaisiksi tosiasiallisesti aiheutuneiksi poikkeuksellisen haitallisiksi seurauksiksi on luettu työpaikan menetyksen ja siitä aiheutuneen taloudellisen menetyksen²⁵⁷ lisäksi esimerkiksi koulunkäynnin ja opintojen keskeytyminen²⁵⁸. Tosiasiallisen seurauksenkin käsillä ollessa on arvioitava sekä julkisuuden että seurauksen aiheutumisen poikkeuksellisuutta ja toisaalta ennakoitavuutta.²⁵⁹

²⁵⁵ HE 44/2002 vp, s. 200.

²⁵⁶ Ibid., s. 200.

²⁵⁷ Helsingin HO 8.3.2017 nro 17/109416; Helsingin HO 10.11.2017 nro 17/145412; Itä-Suomen HO 8.2.2021 nro 21/105575; Turun HO 5.7.2019 nro 19/130512.

²⁵⁸ KKO 2017:69; Helsingin HO 20.12.2019 nro 19/156130.

²⁵⁹ Esimerkiksi Turun HO 5.7.2019 nro 19/130512, jossa vastaajien työsuhteiden irtisanomiset katsottiin ennakoitaviksi seurauksiksi ottaen huomioon rikoksen laatu ja tapauksen saama julkisuus.

5. Rikosprosessin mediajulkisuuden muutokset

5.1 Rikosprosessin mediajulkisuus muuttuvassa yhteiskunnassa

5.1.1 Rikosuutisoinnin nopeutuminen ja aikaistuminen sähköistymisen seurauksena

Oikeus- ja rikosjournalismi on 2000-luvulle tultaessa vakiinnuttanut asemansa osana oikeudellista toimintaa.²⁶⁰ Rikosjournalismi on ollut yksi voimakkaimmin kasvaneista journalismin aloista,²⁶¹ vaikkakin rikosuutisointi Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on ollut jokseenkin vaatimatonta verrattuna esimerkiksi Yhdysvaltoihin.²⁶² Jo 1960-luvulla on puhuttu oikeudenkäynteihin kohdistuvan mielenkiinnon muutoksesta, kun rikoksista ja niiden tekijöistä maanlaajuisissa sanomalehdissä julkaistavat selostukset yleistyivät.²⁶³ Rikoksista etenkin väkivallan uutisointi lisääntyi voimakkaasti vuosien 1980 ja 2000 välillä kun ilta- ja aamulehtien etusivujen väkivaltaotsikointi lähes kolminkertaistui.²⁶⁴ Myös 1990-luvun oikeuskirjallisuudessa on todettu julkisuuden mittasuhteiden laajentuneen sitten RL 6:4:n sanktiokumulaatiosäännöksen säätämisen 1970-luvulla.²⁶⁵ Julkisuuden mittasuhteiden laajentumista ei oikeuskirjallisuudessa ole nähty pelkästään positiivisena: esimerkiksi *Lång* on artikkelissaan peräänkuuluttanut perehtymistä siihen, kuinka ”julkisuus on muuttamassa koko seuraamusjärjestelmää siten, että tuomittu ei saa koskaan rauhaa siitä, mitä on tehnyt, ja että pidetään jopa oikeutettuna, että ihmisen koko elämä voidaan tuhota yhden rikoksen tai yhden rangaistuksen vuoksi”.²⁶⁶ Uutena ilmiönä 1990-luvulla havaittiin siten laajan julkisuuden vaikutusten ulottuvan oikeudenkäyntiä pidemmälle, rangaistuksen suorittamisen ja sen jälkeiseenkin aikaan, jolloin sanktio tosiasiaassa muodostuu tuomioistuimen määräämää rangaistusta ankarammaksi ja pitkäkestoisemmaksi. 1990-luvulla tällainen ilmiö on nähty vasta skandinaavisen oikeuskäytännön periaatteiden uhkatekijänä,²⁶⁷ mutta 2020-luvulla tiedonvälityksen sähköistymisen ja nopeutumisen seurauksena uhkatekijästä on tullut osa arkipäivää.

²⁶⁰ Fredman 2005, s. 88.

²⁶¹ Tiilikka 2007, s. 507.

²⁶² Melander 2017a, s. 450.

²⁶³ Anttila 1964, s. 677.

²⁶⁴ Kemppi – Kivivuori 2004, s. 1.

²⁶⁵ Lehtimaja 1996, s. 146.

²⁶⁶ Lång 1996, s. 165.

²⁶⁷ Ibid., s. 163, 164.

Nykyistä yhteiskuntaamme luonnehditaan tietoyhteiskunnaksi, jossa hyödynnetään ja arvostetaan tietoa ja nopeaa tiedonkulkua. Uutisoinnin sähköistyminen vastaa tietoyhteiskunnan tarpeisiin ja myös rikosuutisointi on luonnollisesti lisääntynyt uutisoinnin sähköistyttyä. Sähköistymisen myötä uutiset myös leviävät laajemmalle ja nykyisin rikosuutisen valtakunnanlaajisuus on sääntö eikä poikkeus. Globalisaation myötä ”valtakunnanlaajisuus” tarkoittaa samalla myös käytännössä maailmanlaajisuutta, sillä internetissä tieto on kenen tahansa saatavilla. Tietoyhteiskunnan kehittymisen seurauksena yleisön ja siten myös median kiinnostus oikeudenkäyntejä ja oikeudellisia kysymyksiä kohtaan kasvoi etenkin 1990-luvulla.²⁶⁸

Tiedotusvälineiden sähköistymisen seurauksena nykyajalle ominaista on tiedonjakamisen nopeutuminen käytännössä reaaliaikaiseksi.²⁶⁹ 2010-luvulle tultaessa ja erityisesti viime vuosina rikosuutisointi on kasvanut täysin uusiin mittasuhteisiin perinteisen median rinnalle syntyneiden verkkomedian ja sosiaalisen median merkityksen kasvettua entisestään.²⁷⁰ Uutisoinnin nopeutumisesta on seurannut rikosuutisointia lisäävä median koventunut kilpailu siitä, kuka ehtii uutisoida asiasta ensimmäisenä.²⁷¹ Oikeudenkäyntejä seurataan paikanpäällä ja uutisointi tapahtuu reaaliaikaisena esimerkiksi median internet-sivuilla tai Twitter-tilillä ”liveseurantana”.²⁷² Liveseuranta voi äärimmäisessä muodossaan olla jopa sanasta sanaan tapahtuvaa raportointia siitä, mitä asianosaiset, heidän avustajansa, tuomari tai todistajat oikeudenkäynnissä sanovat.²⁷³

Uutisoinnin nopeutumisen lisäksi rikoksista myös uutisoidaan entistä aikaisemmassa vaiheessa.²⁷⁴ Tietoja julkaistaan jo rikostutkinnan alkuvaiheessa, ja nämä tiedot voivat poiketa huomattavasti esimerkiksi oikeudenkäyntivaiheen tiedoista.²⁷⁵ Suurimmat ja parhaiten ylei-

²⁶⁸ Wilhelmsson 2002, s. 253; Ervasti 2004, s. 700–701.

²⁶⁹ Helsingin HO 2016, s. 3; Tapanila 2009, s. 1. *Lång* on katsonut sähköistymisen johtaneen siihen, että koko kansa melkein reaaliajassa pystyy ”tuomitsemaan” epäillyn rikoksentehtijän. *Lång* 1996, s. 162.

²⁷⁰ Melander 2017a, s. 450; Melander 2019, s. 954.

²⁷¹ Helsingin HO 2016, s. 10; Kemppi – Kivivuori 2004, s. 22.

²⁷² Helsingin HO 2016, s. 17; Melander 2017a, s. 458.

²⁷³ Liveseurannat ovat ongelmallisia, sillä ”suuren yleisön” lisäksi myös vuoroaan odottavilla todistajilla on mahdollisuus seurata oikeussalin tapahtumia ja toisten kuultavien kertomuksia salin ulkopuolelta, mikä on ristiriidassa OK 17:50.2:n todistajan läsnäolokiellon kannalta. Rovaniemen HO 2018, s. 25.

²⁷⁴ Fredman 2005 s. 89; Nuutila 2006 s. 70.

²⁷⁵ Tiilikka 2007, s. 510.

sön mielenkiintoa herättävät uutisotsikot saadaan esitutkintavaiheessa tai viimeistään oikeudenkäynnin aikana ennen tuomiota,²⁷⁶ ja yleisesti ottaen syytteen nostamisella nähdään suurempi uutisarvo kuin tuomion lievenemisellä ylemmässä oikeusasteessa.²⁷⁷ Rikosuutisoinnin aikaistumisen kannalta ongelmallisinta on uutisointi tutkintapyynnön perusteella, sillä tällöin vaara syyttömyysolettaman murtumisesta julkisuuden seurauksena jo ennen tuomiota, tai jopa ennen syytettä, on suuri.²⁷⁸ Rovaniemen hovioikeuspiirin vuoden 2018 laatu-hankkeen mukaan uutisoinnin aikaistuminen ei kuitenkaan ole vähentänyt uutisointia muista prosessin vaiheista, vaan ”rikosasioista julkaistaan uutisia, taustamateriaaleja ym. aivan rikoksen tapahtumisesta alkaen aina ylimmän tuomioistuimen langettaman rangaistuksen täytäntöönpanoon saakka”.²⁷⁹

5.1.2 Rikosprosessi sosiaalisessa mediassa

Melanderin mukaan rikosuutisoinnin muutokset ovat tapahtuneet nimenomaan uutisten leviämistavassa ja -nopeudessa.²⁸⁰ Sosiaalisella medially on ollut muutokseen suuri vaikutus, sillä juuri sosiaalisen median kasvaneen roolin johdosta uutiset leviävät huomattavasti aiempaa nopeammin.²⁸¹ Uutisoinnin sähköistyminen ja sosiaalisen median kasvu on näkynyt myös rikosjournalistien parissa. Lähes kaikki perinteisen median²⁸² edustajat käyttävät nykyisin fyysisten julkaisujen lisäksi uutisointikanavina omia verkkojulkaisuja, mutta myös sosiaalista mediaa, kuten Facebookia, Twitteriä tai Instagramia. Toimittajat Suomessa ovat aktiivisia sosiaalisen median käyttäjiä.²⁸³

Sosiaalisen median luonteeseen kuuluu interaktiivisuus ja tavoitteena on keskustelun herättäminen ja julkaisun leviäminen laajalle. Sosiaalisessa mediassa yleisön on mahdollista jakaa, kommentoida ja tuottaa itse sisältöä.²⁸⁴ Uutisoinnin nopeuduttua ja siirryttyä sosiaali-seen mediaan rikoksista ja oikeudenkäynneistä yleisölle välitettävän tiedon määrä on lisää-

²⁷⁶ Fredman 2005 s. 89; Nuutila 2006, s. 72.

²⁷⁷ Lehtimaja 1996, s. 145.

²⁷⁸ Tiilikka 2007, s. 510.

²⁷⁹ Rovaniemen HO 2018, s. 98.

²⁸⁰ Melander 2017b.

²⁸¹ Helsingin HO 2016, s. 3; Melander 2017b.

²⁸² Perinteiksi mediaksi kutsutaan ainakin lehdistöä, televisiota ja radiota. Ks. esim. Rovaniemen HO 2018, s. 95.

²⁸³ Melander 2017a, s. 458.

²⁸⁴ Haara ym. 2017, s. 16; Rovaniemen HO 2018, s. 95.

tyntyt ja muuttunut paitsi entistä laajamittaisemmaksi myös yksityiskohtaisemmaksi ja intensiivisemmäksi.²⁸⁵ Toisaalta taas verrattuna perinteiseen mediaan, julkaisukynnys on madaltunut tai jopa kadonnut kokonaan.²⁸⁶

Sosiaalinen media toteuttaa osaltaan oikeudenkäynnin julkisuusperiaatetta ja mediajulkisuutta jopa perinteistä mediaa tehokkaammin ja kattavammin.²⁸⁷ Sosiaalisessa mediassa käytyjen keskustelujen myötä ihmisten tietoisuus rikoksista ja seuraamusjärjestelmästä saattaa myös kasvaa. Perinteinen media perustuu yhdensuuntaisen kommunikaatioon, kun taas sosiaalisen median tarkoitus on nimensä mukaisesti lisätä vuorovaikutusta eri tahojen välillä.²⁸⁸ Valtaosa sosiaalisessa mediassa käydystä keskustelusta on kuitenkin peräisin yleisöstä, ja keskustelu yksittäisestä ratkaisusta saattaa usein äityä jopa aggressiiviseksi. Sosiaalisessa mediassa käydyt keskustelut kohdistuvat usein vakavimpiin rikoksiin ja saattavat perustua virheellisiin ja provokatiivisiin julkaisuihin.²⁸⁹ Ongelmaa lisää entisestään mahdollisuus anonymiteetin säilyttämiseen keskustelussa. Rikosasian saama julkisuus on siten sosiaalisen median johdosta aiempaa kontrolloimattomampaa.²⁹⁰

Sosiaalisen median seurauksena myös rikosuutisoinnissa nähtävissä oleva ilmiö on uutisten klikkihakuinen otsikointi, joka yhdessä sosiaalisen median ja valtamedian ulkopuolisten toimijoiden kanssa on vaikuttanut rikosasioiden julkisuuden laajuuteen ja uutisointitapaan.²⁹¹ Klikkihakuisella otsikoinnilla tarkoitetaan sellaista uutisen otsikkoa, jonka funktiona on houkutella lukija klikkaamaan uutinen auki. Klikkiotsikot ja provokatiiviset uutisoinnit johduttavat osaltaan sosiaalisen median roolin kasvusta ja kommunikointitavasta sosiaalisessa mediassa: esimerkiksi Twitterissä julkaisun maksimipituus on 280 merkkiä. Tähän sisältöön, tai usein jo uutisen otsikkoon, journalistien on pystyttävä tiivistämään rikosuutisen sisältö informatiivisesti, mutta toisaalta yleisön kiinnostusta herättävästi. Klikkiotsikoinnin takana saattaa olla asiasisällöltään paikkansapitävä uutinen, mutta ongelmana on, että mielikuva syntyy jo pelkän otsikon perusteella, eikä uutista otsikon takana aina jakseta lukea.²⁹²

²⁸⁵ Tapani 2018.

²⁸⁶ Rovaniemen HO 2018, s. 95; Melander 2017a, s. 458.

²⁸⁷ Melander 2017a, s. 458.

²⁸⁸ Ibid., s. 457; Haara ym. 2017, s. 16.

²⁸⁹ Helsingin HO 2016, s. 5.

²⁹⁰ Melander 2017b.

²⁹¹ Ibid.

²⁹² Helsingin HO 2016, s. 4.

Klikkihakuiset otsikot linkittyvät median kaupallisiin intresseihin, sillä niillä houkutellaan lukijoita klikkaamaan juuri kyseisen median uutinen auki. Tiettyjen tiedotusvälineiden kohdalla klikkiotsikoinnin tarve voi nousta esimerkiksi klikkauksiin perustuvista mainostuloista. Journalistin ohjeissa on klikkiotsikointia rajoittava kohta 15, jonka mukaan otsikoille, ingresseille, kansi- ja kuvateksteille, myyntijulisteille ja muille esittelyille on löydyttävä sisällöstä kate.

5.2 Muutokset median toimijoissa ja viranomaisissa

5.2.1 Valtamedian ulkopuoliset toimijat

Sosiaalinen media, uutisoinnin sähköistyminen ja globalisaatio ovat vaikuttaneet myös niin kutsutun vastamedian²⁹³ tuottamien julkaisujen leviämiseen ja sen nopeuteen.²⁹⁴ Vastamedialla tarkoitetaan vastuullisen journalismin sääntöjen mukaan toimivan valtamedian ulkopuolisia, eettisiin sääntöihin ja käytäntöihin sitoutumattomia toimijoita. Vastamedia toimii pääsääntöisesti internetissä, jossa sille ominainen leviämistapa on sisällön kiertäminen sosiaalisessa mediassa. Kirjoituksissaan vastamedia käyttää mitä tahansa agendaansa sopivia lähteitä. Vastamedian kirjoitusten ominaispiirre on faktojen tarkastamisen puutteellisuus ja jopa valheellisen tiedon tuottaminen ja jakaminen. Vastamedian tarkoituksena on luoda epäluottamusta niin kutsuttua valtamediaa ja viranomaisia kohtaan ja yksi sen tavoista oikeuttaa toimintaansa on väittää, että valtamedia ei tuota oikeaa tietoa, vaan pimittää sitä.²⁹⁵

Vastamedian julkaisujen aihealueet käsittävät usein kiisteltyjä ja poikkeavia näkemyksiä, jotka usein juontavat juurensa epäluottamuksesta ja salaliittoteorioista. Vastamedian julkaisujen taustalla olevat toimijat ovat usein erilaisten ääriliikkeiden edustajia.²⁹⁶ Suomessa vastamedia on syntynyt erityisesti vuoden 2015 Euroopan pakolaiskriisin jälkeen, ja tietyt vas-

²⁹³ Vastamediaa kutsutaan joissain yhteyksissä myös *vaihtoehtomediaksi*. Vaihtoehtomedian on katsottu olevan tässä yhteydessä harhaanjohtava käsite, sillä nyt kyseessä oleva media ei ole missään määrin tasavertainen vaihtoehto perinteiselle medialle. Vaihtoehtomedian toiminnan taustalla on kuitenkin jonkinlainen tarkoitus täyttää journalismille annettu totuusfunktio. Neuvonen käyttää tässä vastamediaksi kutsutusta mediasta nimeä *epämedia*, sillä ilmiö on vastoin kaikkea sitä mitä medialta odotetaan. Ks. laajemmin Neuvonen 2016, s.1, 4–6. Englanninkieliset termit vastamedialle ja sen tuottamille julkaisuille ovat ”*fake media*” ja ”*fake news*”. Ks. esim. Melander 2017a, s. 455.

²⁹⁴ Melander 2017a, s. 450–451.

²⁹⁵ Neuvonen 2016, s. 2–3.

²⁹⁶ Ibid., s. 3.

tamedian edustajat levittävät järjestelmällisesti joko vääriä tietoja tai julkaisevat nimenomaan maahanmuuttajataustaisten rikoksesta epäiltyjen nimiä ja kuvia tavoitteenaan vääristää maahanmuuttajien rikollisuutta koskevaa kokonaiskuvaa.²⁹⁷

Koska vastamedia ei ole sitoutunut vastuullisen journalismin sääntöihin ja pyrkii esimerkiksi tietoisesti haastamaan rikoksentekijän yksityisyyden suojaa,²⁹⁸ on vastamediassa tapahtuva rikosasian käsittely pääsääntöisesti rikoksesta epäillylle tai rikosasian vastaajalle haitallisempaa kuin valtamedian rikosuutisointi. Kun yhtälöön lisätään jo yksinään rikosasian julkisuuden haitallisuutta lisäävä sosiaalisen median kontrolloimaton jakamis- ja kommentointimahdollisuus, voi rikosasian julkisuus nousta nopeasti erittäin suuriin mittasuhteisiin.

5.2.2 Median ammattimaistuminen ja tiivistynyt viranomaisyhteistyö

Rikosuutisoinnin kenttä on muuttunut sosiaalisen median ja vastamedian seurauksena aiempaa kontrolloimattommaksi. Sosiaalisessa mediassa ja vastamedian toimijoiden kanavilla jaettavalle harhaanjohtavalle tiedolle vastapainoa tuo rikosjournalistien ammattimaistuminen, viranomaisten aktivoituminen sekä median ja viranomaisten tiivistynyt yhteistyö. Ilmiöiden ja niiden seurausten johdosta vastuullisen median toimijoilla, rikosoikeuden asiantuntijoilla sekä tuomioistuimilla ja viranomaisilla on entistä korostuneempi rooli totuudenmukaisen ja ymmärrettävän tiedon välittämisessä rikollisuudesta, rikoksista ja rikosprosesseista.²⁹⁹

Rikos- ja oikeustoimittajien joukko alkoi ammattimaistua ja laajeta nopeasti vuonna 1988 perustetun julkisuuden ja sananvapauden edistämiseen pyrkivän Oikeustoimittajat ry:n myötä.³⁰⁰ Nytemmin kaikilla suurilla tiedotusvälineillä on omat rikostoimittajansa, mikä myös osaltaan on lisännyt rikosten saamaa huomiota ja uutisjuttujen määrää mediassa. Toimittajat ovat myös itse aktiivisia ja integroituneet paremmin esimerkiksi rikosvihjetietoa tarjoaviin tahoihin ja verkostoihin.³⁰¹ Useimpiin medioihin perustetut rikos- ja oikeusuutistomitukset liittyvät siten myös rikosuutisoinnin lisääntymiseen.³⁰²

²⁹⁷ Melander 2017a, s. 455.

²⁹⁸ Melander 2019, s. 954.

²⁹⁹ Melander 2017a, s. 454, alaviite 19; Virolainen – Vuorenperä 2016, 4. Periaatteet prosessioikeudessa>Julkisuusperiaate>Oikeudenkäynnin julkisuuden lähtökohtia>Mediajulkisuus>Mediaoikeudenkäynnit.

³⁰⁰ Smolej 2011, s. 9.

³⁰¹ Kemppe – Kivivuori 2004, s. 20.

³⁰² Alvesalo – Korander 2000, s. 75; Kemppe – Kivivuori 2004, s. 19, 22–23.

Tuomioistuinten ja median yhteistyö on ollut aiheena Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankkeessa vuonna 2016 ja Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhankkeessa vuonna 2018.³⁰³ Hankkeissa vallitsevana teemana ovat olleet median muutokset ja niihin vastaaminen. Tietystä tuomioistuinten käsittelemistä asioista uutisoidaan tuomioistuimen aktiivisuudesta tai sen puutteesta riippumatta, jolloin oikeuslaitoksen uskottavuuden ja luottamuksen kannalta keskeistä on uutisoinnin perustuminen oikeisiin tosiseikkoihin.³⁰⁴ Tietoyhteiskunnan ja sosiaalisen median tyypillisenä ongelmana on tunnistettu puutteellisen, virheellisen tai jopa harhaanjohtavan uutisoinnin jättämän tyhjiön täyttäminen nopeasti internetissä.³⁰⁵ Tuomioistuimet ovat pyrkineet kehittämään omaa toimintaansa paremmin yhteiskunnan ja uudelleen median muutoksia vastaavaksi.

Julkisuuslain 20 §:n mukaan tuomioistuimilla on velvollisuus edistää toimintansa avoimuutta tietoa tuottamalla ja sitä jakamalla. Vuonna 2016 julkaistun valtioneuvoston viestintäsuosituksen mukaan myös tuomioistuimilla on osana valtioneuvoston viestintäsuositusta velvollisuus tiedottaa toiminnastaan aktiivisesti ja huolehtia siitä, että annetut tiedot ovat oikeita, selkeitä ja riittäviä. Viestintäsuosituksen mukaan viranomaisten mediaviestinnän tulee olla aktiivista, avointa, tasapuolista ja palvelevaa.³⁰⁶ Tuomioistuimen ja median yhteistyön tiivistämiseksi tuomioistuimilla voi olla käytössään esimerkiksi sähköpostilista, johon on lisätty median edustajia. Sähköpostilistaa hyödynnetään tiedotteiden tai jopa juttulistojen, eli vireille tulleen rikos- ja riita-asioiden välittämisessä medialle.³⁰⁷ Oma-aloitteinen tiedottaminen on yksi tuomioistuimen aktiivisista tavoista toteuttaa oikeudenkäynnin julkisuutta. Oma-aloitteisen tiedottamisen tapoja ovat tiedottaminen ennakkoivasti jo ennen pääkäsittelyn alkua sekä tuomion ja suuremmissa jutuissa myös tiedotteen lähettäminen medialle.³⁰⁸ Tuomioistuimen aktiivisuus on tärkeää etenkin legitimoitiefunktion kannalta, sillä rikosuutisointi voi joissain tilanteissa myös heikentää tuomioistuinlaitoksen nauttimaa luottamusta. Etenkin median muuttuneen luonteen seurauksena tuomioistuinten olisi syytä luottamusta lisätä myös tiedottaa avoimesti ratkaisuksistaan ja toiminnastaan.

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankkeessa todetusti oikean tiedon saatavuutta helpottaa, kun jo tuomioistuimissa tunnistetaan potentiaaliset keskustelua herättävät tapaukset, eli niin

³⁰³ Helsingin HO 2016; Rovaniemen HO 2018.

³⁰⁴ Helsingin HO 2016, s. 3.

³⁰⁵ Ibid., s. 13.

³⁰⁶ VN 14/2016, s. 14.

³⁰⁷ Rovaniemen HO 2018, s. 82–84; Helsingin HO 2016, s. 10.

³⁰⁸ Helsingin HO 2016, s. 10.

kutsutut mediajutut.³⁰⁹ Tällaisissa tapauksissa tiedottamisen tulisi olla entistä oma-aloitteisempaa. Hyvin ja selkeästi laaditun tiedotteen laatiminen vähentää virheellistä tietoa ja spekulointia. Salassa pidettäväksi määrättyjen ratkaisujen osalta julkisuutta lisää YTJulkL 25 §:n mukainen velvollisuus laatia ratkaisusta julkinen seloste, mikäli asia on yhteiskunnallisesti merkittävä tai asia on synnyttänyt huomattavaa kiinnostusta julkisuudessa.

Julkisuuslainsäädännön muutosten tarkoituksena 2000-luvulla on ollut nimenomaan tiedotusvälineiden tehtävien hoitamisen oikeudenkäynnin julkisuuden tosiasiallisen toteuttamisen helpottaminen.³¹⁰ Tuomioistuinlaitoksen ja muiden viranomaisten sekä median yhteistyön tiivistäminen on edistynyt lainsäädännössä ja käytännöissä 2000-luvulla vauhdilla. Esimerkiksi vielä vuonna 2002 Itä-Suomen hovioikeus totesi lausumassaan Oikeudenkäynnin julkisuus -toimikunnan mietinnöstä³¹¹ seuraavasti:

Sen sijaan hovioikeuden mielestä toimikunnan mietinnössä useassa kohdassa mainittu pyrkimys edistää tiedotusvälineiden mahdollisuuksia hoitaa tehtäväänsä tuntuu vieraalta etenkin, koska ainakin osalla tiedotusvälineistä tällaisten tietojen julkaisun motiivina saattaa olla pelkästään yleisön uteliaisuuden tyydyttäminen ja sen avulla taloudellisten etujen tavoittelu eikä niinkään tuomioistuimien oikeudenmukaisen toiminnan julkisen valvonnan edesauttaminen. Hovioikeuden mielestä oikeudenkäynnin julkisuuden kannalta tiedotusvälineiden edustajien erityiskohtelulle verrattuna muuhun yleisöön ei ole aihetta.³¹²

Myös tuomioistuinlaitos on sittemmin muuttanut kantaansa hyväksyvämmäksi. Yhteistyön tiivistämispyrkimysten uusin ilmentymä ovat tuomioistuimiin perustetut mediatuomareiden virat. Helsingin käräjäoikeudessa mediaryhmän toiminta aloitettiin maaliskuussa 2018 ja sittemmin mediatuomaritoiminta on laajentunut koko maahan.³¹³ Mediatuomarien tehtävä on tukea mediaviestimiä oikeuslaitosta koskevassa uutisoinnissa ja näin osaltaan ennaltaehkäistä virheellisen tai harhaanjohtavan rikosuutisoinnin julkaisemista.³¹⁴

³⁰⁹ Helsingin HO 2016, s. 9.

³¹⁰ OMLS 2002:19, s. 2; HE 13/2006 vp, s. 15–16.

³¹¹ KM 2002:1.

³¹² OMLS 2002:19, s. 9.

³¹³ Advokaatti 26.9.2019; Tuomioistuinlaitos 22.8.2018.

³¹⁴ Oikeusministeriön julkisuuslain ajantasaistamiseksi 9.2.2021 asettaman työryhmän yhtenä tavoitteena on kiinnittää erityistä huomiota julkiseen keskusteluun ja osallistamiseen. Ks. OM 9.2.2021.

5.2.3 Tutkiva rikosjournalismi

Median keskinäisen kilpailun johdosta pelkkä oikeudenkäynnistä raportoiminen ja faktojen julkaiseminen ei aina enää riitä uutiseksi: journalistien rikosuutisoinnin lähestymiskulmassa on jo 2000-luvun alussa tunnistettu muutostrendi tapahtumien kuvailusta ilmiöihin syventymiseen laajemmin.³¹⁵ Trendiin sopii hyvin tutkiva journalismi, jolla tarkoitetaan toimittajien tekemää yksittäisiin tapahtumiin, henkilöihin tai rikosvyyhteihin perustuvaa tutkimusta ja selvitystä.³¹⁶

Viime vuosina tutkivan journalismin keinoin on julkisuuteen tuotu useita rikoksia. Eniten julkisuutta saaneet tapaukset ovat Tutkivan journalismin yhdistyksen Lumilapio-palkinnonkin saaneet Susanna Reinbothin ja Minna Passin Helsingin Sanomissa julkaistu huumepoliisin toimintaa käsitellyt juttusarja (Lumilapio-palkinto 2013) sekä Paavo Teittisen niin ikään Helsingin Sanomissa julkaistu nepalilaisravintoloiden työntekijöiden hyväksikäytön paljastaminen (Lumilapio-palkinto 2019). Huomiota on herättänyt myös vuonna 2019 Helsingin Sanomien Paavo Teittisen yhdessä Katri Kallionpään kanssa kirjoittama artikkeli Veijo Baltzarin kultista.

Tutkivassa journalismissa on rikosprosessin julkisuuden ja rangaistuksen kohtuullistamisperusteen kannalta olennaista se, että rikosprosessi on alun perin saattanut saada alkunsa seurauksena median aktiivisuudesta. Tällöin lienee luonnollinen jatkumo, että media on kiinnostunut seuraamaan asian mahdollista oikeusprosessiakin.

5.3 Rikosprosessin mediajulkisuuden viihteellistyminen

5.3.1 Infotainment-ilmiö

Luvussa 3.2.3 esitetyksi medialla on kaksi roolia, yhteiskunnallisen toimijan sekä kaupallisen organisaation asema, joista jälkimmäistä viihdeuutisointi toteuttaa. Uutisten valikoitumista ja julkaisemista määrittävät siten yhteiskunnallisten intressien ja eettisten arvojen lisäksi uutisoinnin luonne liiketoimintana, mutta myös viihteenä.³¹⁷ Luvussa 3.3.4 esitetyistä uutiskriteereistä uutisen informaatioarvoon kuulumattomista tekijöistä enemmistön voidaan havaita

³¹⁵ Alvesalo – Korander 2000, s. 75; Utriainen 2003, s. 317.

³¹⁶ Kivivuori 2002, s. 314.

³¹⁷ Utriainen 2003, s. 319.

liittyvän uutisen viihdearvoon. Viihdearvoon liittyviä uutiskriteerejä ovat esimerkiksi uutisen tunteita herättävyys (*human interest*), ristiriitaisuus ja visuaalisuus.³¹⁸ Myös television uutisaiheiden on todettu valikoituvan paitsi yhteiskunnallisen merkityksen, myös *television-omaisuuden*, eli viihteellisuuden, jännittävyyden ja elämyksellisyyden perusteella.³¹⁹

Termillä *infotainment* tarkoitetaan journalismin periaatteiden, uutisten ja viihteen, sekoittumista.³²⁰ Infotainmentin suosio kasvoi teknologian kehittymisen, uutisoinnin visualisoitumisen sekä globalisaation ja tiedonkulun nopeutumisen seurauksena. Rikosoikeudenkäynneillä ja rikoksilla yleisesti on jo satojen vuosien ajan nähty useita helposti hyödynnettävää viihdearvoon liittyviä elementtejä, joten luonnollisena jatkumona infotainment-kulttuurin kasvulle myös median kiinnostus oikeudellisista kysymyksistä on kasvanut.³²¹ Rikosjournalismi sinänsä on ollut suosittua jo vuosisatojen ajan, ja kun rikoksista uutisoidaan infotainment-kulttuurille ominaiseen tyyliin viihdearvoa lisääviä elementtejä korostaen, lienee myynti taattua.³²²

Oikeudenkäyntivaiheen uutisoinnissa on *asianajaja Markku Fredmanin* mukaan tyypillistä, että uutisen kohteena ei ole enää asian rikosoikeudellinen puoli, vaan sen aiheuttamat reaktiot asianosaisissa.³²³ Myyntiä ja kiinnostavuutta lisää entisestään, mikäli rikoksesta epäillyn tai syytetyn asemassa on julkisuudesta ennestään tuttu henkilö. *Wilhelmssonin* mukaan monessa tapauksessa saatetaan myös käyttää hyväksi ”julkkiselementtiä” ja jos osapuolet eivät ennestään ole julkkiksia, niistä viimeistään prosessin myötä tulee sitä.³²⁴

Huomiota herättänyt viihteellistetyn rikosoikeudenkäynnin malliesimerkkitapaus on Bodominjärven murhatapauksen vuoden 2005 oikeusprosessiin kohdistunut mediajulkisuus, joka

³¹⁸ Wilhelmsson 2002, s. 254. Alibi-lehden päätoimittaja *Mika Lahtosen* mukaan rikokset normaalista poikkeavana käyttäytymisenä kiinnostavat suurta yleisöä. Lahtonen toteaa rikosuutisoinnin olevan ainakin osittain myös viihdettä. Ks. Advokaatti 14.4.2021b.

³¹⁹ Kemppi – Kivivuori 2004, s. 19.

³²⁰ Wilhelmsson 2002, s. 253; Melander 2017a, s. 450. Infotainment-sisältö tuottaa yleisölle tunteen uutisten faktaperäisyydestä, vaikka tosiasiaa sen tuottama kuva todellisuudesta on varsin kapea-alainen ja tarkoin valikoitu. Surette 2011, s. 19.

³²¹ Wilhelmsson 2002, s. 254; Surette 2011, s. 20. Esimerkiksi *Hemánus* on kuvannut ”oikeusjuttuna ensimmäiseksi nykyaikaisen tyylin julkiseksi sirkukseksi” vuonna 1836 tapahtuneen prostituoidun Helen Jewettin murhan käsittelyä nk. penny lehdissä. Hemánus 1966, s. 14.

³²² *Kiviojan* palkitun pro gradu -tutkielman mukaan rikoksiin liittyvät otsikot olivat vuonna 2002 toiseksi yleisimpiä aiheita ns. julkkisjuttujen jälkeen. Kaikista lööppiotsikoista 46 % liittyi julkkiksiin ja 18 % rikoksiin tai rangaistuksiin. Julkkisten ja rikosten osuus lööppien ykkösaiteina oli korostunut, sillä ykkösaiteista 53 % koski julkkiksia ja 28 % rikoksia. Kiviojan mukaan useimmat lööppiotsikot koostuivat aineksista, joiden perusteella ne olisi voitu luokitella useampaan ryhmään, tyyppiesimerkkinä sekä rikos- että julkkiskategoriaan sopivat julkaisut. Kivioja 2004, s. 19, 58–59; ks. myös Tiilikka 2007, s. 507.

³²³ Fredman 2005, s. 89.

³²⁴ Wilhelmsson 2002, s. 254.

jatkui vielä lainvoimaisen tuomionkin jälkeen.³²⁵ Vuoden 2020 aikana rikosjournalismin viihteellistymisen nosti aivan uudella tavalla puheenaiheeksi *Katiskaksi* nimetty huumausainerikosvyyhti. Katiska-tapauksessa on tunnistettavissa kaikki viihteellisen rikosuutisen elementit. Kyseessä on erityisen laajan huumausainerikosvyyhdin paljastuminen, jossa on kaikkina ollu yli 50 syytettyä. Katiska-vyyhdin käsittely Helsingin käräjäoikeudessa kesti tammikuusta lokakuuhun vuonna 2020, ja tuomio annettiin huhtikuussa 2021.³²⁶ Toinen pääsyytetty oli jo ennestään tunnettu julkisuudessa entisenä rikollisjärjestön johtajana ja toinen taas nousi julkisuuden henkilöksi Wilhelmssonin esittämällä tavalla oikeudenkäynnin myötä. Syytettyjen joukossa oli myös muita julkisuuden henkilöitä, ja tapauksen viihdearvoa lisäsivät käänteet niin rikosprosessissa kuin sen ulkopuolella. Media seurasi ja raportoi yhtä tiiviisti niin toisen pääsyytetyn ”ihmissuhdesoppaa” vuoden 2010 Miss Helsingin ja nykyisen sosiaalisen median vaikuttajan kanssa, kuin samaisen pääsyytetyn tunnustusta kesken oikeudenkäynnin maaliskuussa 2020.³²⁷ Oikeuskäsittelyä seurasivat Helsingin käräjäoikeudessa aamusta iltaan poikkeuksellisesti paitsi oikeus- myös viihdetoimittajat.³²⁸

5.3.2 True crime -ilmiö ja rikosjournalismi ennen lainvoimaista ratkaisua

True crime tarkoittaa todellisiin tapahtumiin perustuvaa rikoksista kertovaa sisältöä esimerkiksi kirjallisuuden, televisio-ohjelman tai podcastin muodossa. True crime -ilmiö on rantautunut Suomeen jo vuonna 1989 ”todellisuustelevisio”-ohjelmatyyppin muodossa, mikä on nähty yhtenä syynä rikosuutisoinnin määrälliseen kasvuun.³²⁹ Infotainment-ilmiön myötä tositapahtumiin perustuvat rikos- ja oikeusaiheiset sisällöt ovat kasvattaneet suosiotaan entisestään.³³⁰ Toisaalta taas rikos- ja oikeustoimittajien erikoistuminen ja siirtyminen tapahtumien kuvailusta syvällisempään perehtymiseen on lisännyt myös juuri true crime -genren rikosviihdettä.³³¹

³²⁵ Ks. esim. Parantainen 2005; Saarenpää 2006, s. 89–90. Ks. myös Bodominjärven murhaoikeudenkäynnin uutisointiin keskittynyt Katri Mäkisen Pro gradu -tutkielma Rovaniemen yliopiston oikeustieteellisestä tiedekunnasta, ”Syytön ja sillä sipuli?” *Nils Gustafssonin yksityisyyden ja kunnian suoja sekä iltapäivälehtien sananvapaus Bodominjärven murhaoikeudenkäynnin aikana vuonna 2005*, julkaistu Edilexissä 22.4.2009.

³²⁶ Helsingin KO 8.4.2021 nro 21/115192.

³²⁷ Happonen 2020.

³²⁸ Honkonen 2020.

³²⁹ Kemppi – Kivivuori 2004, s. 21, 22–23.

³³⁰ Surette 2011, s. 22–23; ks. myös Advokaatti 14.4.2021b.

³³¹ Alvesalo – Korander 2000, s. 75.

Lähes jokaiselta televisiokanavalta ja suoratoistopalvelusta löytyy nykyisin true crime -sisältöä.³³² True crime voi olla medialähtöistä, mutta myös esimerkiksi rikoksista tuomitut tuottavat itse muun muassa true crime -genren elämäkertoja.³³³ Podcastien suosion myötä myös true crime -podcastien määrä on kasvanut räjähtävästi.³³⁴ Myös draamakirjallisuutta ja -sarjoja tuotetaan true crime -hengessä. Tällöin juoni perustuu tositapahtumiin, mutta sisällössä kuitenkin otetaan kerronnallisia vapauksia. Tähän kategoriaan kuuluu esimerkiksi Helsingin Sanomien rikostoimittajien kirjoittama, entiseen Helsingin huumepoliisin päälliköön Jari Aarnioon kohdistuvista vakavista huumausainerikosepäilyistä ja rikosprosessista kertova kirja *Keisari Aarnio* (HS Kirjat, 2017). Vuonna 2018 julkaistiin myös kirjaan perustuva samanniminen draamasarja.

Ongelmallista true crime -rikosviihteestä tekee paitsi faktan ja fiktion sekoittuminen yleisön silmissä, etenkin tositapahtumiin perustuvan sisällön julkaisu ennen kuin kyseistä asiaa on lainvoimaisella tuomiolla ratkaistu. Kyseessä on rikosjournalismin viihteellistymisen ja toisaalta aikaistumisen seurauksena syntynyt uudenlainen ilmiö, mistä oli kyse esimerkiksi Keisari Aarnio -kirjan ja -sarjan yhteydessä.³³⁵

Myös niin kutsutuista Bodominjärven ja Ulvilan murhatapauksista julkaistiin true crime -sisältöä jo ennen asian lainvoimaiseksi tuloa. Bodominjärven tapauksesta julkaistiin jo vuosina 2003 ja 2005 kaksi kirjaa, joissa esitettiin arvailuja syyllisestä ja julkaistiin tietoja, joiden ei pitäisi olla julkisia.³³⁶ Tuomio Bodominjärven tapauksessa annettiin 7.10.2005. Ulvilan murhasta kertova dokumentti *Ulvilan murhamysteeri* taas sai ensiesityksensä kesäkuussa 2014, kun asia ratkaistiin lainvoimaisesti vasta vuonna 2015. Myös jo mainittu Katiska-ta-

³³² Esimerkiksi Rikospaikka (MTV), Rikoksen anatomia (discovery+), Rikostarinoita Suomesta (Yle) ja Rikollinen mieli (Yle).

³³³ Esimerkiksi Vepe Hännisen ja Jari Aarnion *Myrky* (WSOY, 2017), Anneli Auerin *Murhalesken muistelmat* (Into Kustannus 2017), Janne Ranisen *Kutsuvat minua palkkamurhaajaksi* (Pulitzer, 2018) ja Katiska-tapauksenkin liittyvän Janne Tranbergin elämäkerta *Wanted Janne "Nacci" Tranberg – Suomen etsityimmän rikollisen tarina* (Pulitzer, 2019). *Journalistin* kahdeksalle kustantajalle tekemän kyselyn mukaan liki kaikilla on listoillaan ainakin yksi tai kaksi true crime -genreen sopivaa kotimaista tietokirjanimikettä. Ks. Honkonen 2020.

³³⁴ Suomessa on toistakymmentä true crime -genren podcastia. Yhteen henkilöön keskittyvistä podcasteista esimerkkinä Keijo Vilhusesta kertova kahdeksanosainen *Ex-jengipomo Keijo Vilhusen elämä* (Yle, 2020).

³³⁵ Aarnioon kohdistuvassa huumausainerikosasiassa 27.6.2019 annettu Helsingin hovioikeuden tuomio nro 19/128376 sai lainvoiman korkeimman oikeuden hylättyä valituslupahakemuksen joulukuussa 2019. Mainittakoon Aarnion olevan osallisena myös vailla lainvoimaa olevassa murhajutussa, jonka toisesta pääsyytetystä Keijo Vilhusesta kertova, alaviitteessä 334 mainittu podcast-sarja julkaistiin ennen käräjäoikeuden päätöksen päättymistä.

³³⁶ Ks. Nuutila 2006, s. 66. Kirjat ovat Jorma Palon *Bodomin arvoitus* (WSOY, 2003) sekä Hannes Markkulan *Bodomin murhat* (Gummerus Kustannus Oy, 2005).

pauksesta tehty dokumenttisarja sai ensiesityksensä elokuussa 2020, ennen edes käräjäoikeuden pääkäsittelyn päättymistä lokakuussa 2020, saati tuomion antamista huhtikuussa 2021.³³⁷ Maaliskuussa 2021 julkaistiin myös rikosvyyhdin nimeä kantava kirja, jonka markkinoitiin kertovan ”kohutun rikostapauksen koko tarina”.³³⁸ Vielä viimeaikaisena esimerkkinä niin kutsutusta Laajasalon Enon tapauksesta julkaistiin Rikoksen anatomia -jakso marraskuussa 2020 ennen viimeistä istuntopäivää.³³⁹

Yleisesti ottaen rikosuutisointi vielä vireillä olevasta asiasta voi herkästi loukata syyttömyysolettamaa ja siten syytetyn oikeusturvaa, ja kun se tehdään tarinankerronnallisesti viihdyttävästi, on raja entistäkin häilyvämpi.³⁴⁰ Loukkaavuutta ei poista se seikka, että syytetty myöhemmin tuomittaisiin. Tällaista ”rikosjournalismia” voitaisiin tarkastella myös yhtenä trial by media -ilmiön konkretisoitumana, mutta pikemmin kyse on viihteen tekemisestä ja rikoksilla myymisestä, sillä kuten aiemmin todettu, oikeudenkäyntiä edeltävään vaiheeseen kohdistuva rikosjournalismi myy parhaiten.³⁴¹

Julkisuudessa Katiska-dokumenttisarjan myötä keskustelunaiheeksi on myös noussut rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä glorifioiva rikosuutisointi esimerkiksi juuri true crime -genreissä.³⁴² Tässä ilmiössä on kyse tavallaan RL 6:7:n 1 kohdan haitalliseen julkisuuteen nähden päinvastaisesta ilmiöstä, jossa rikosentekijöistä tehdään sankareita. Tällöin kyse ei luonnollisesti ole RL 6:7:n 1 kohdan tarkoittamasta haitallisesta ja ennakoimattomasta julkisuudesta, etenkin rikosasian vastaajan esiintyessä julkisuudessa omaehtoisesti, kuten esimerkiksi Katiska-dokumenttisarjassa.

³³⁷ Neliosainen true crime -dokumenttisarja Katiska on nähtävissä Nelonen Median maksullisessa Ruutu+ -palvelussa.

³³⁸ Mäkinen, Rami – Kilpeläinen, Kia. *Katiska. Suuri huumevyyhti*. (Otava, 2021).

³³⁹ Helsingin käräjäoikeus antoi asiassa tuomion 22.12.2020. Tuomiosta on valitettu, eli asia ei ole lainvoimainen.

³⁴⁰ Ks. esim. Tiilikka 2007, s. 580.

³⁴¹ Lehtimaja 1996, s. 145. True crime on viety jopa niin pitkälle, että vuonna 2019 oltiin järjestämässä true crime -tapahtumaa, jonka alkuperäisen idean mukaan yleisö pääsisi illallistamaan sekä käymään rikospaikoilla kolmen vakavista rikoksista tuomitun kanssa. Tapahtuman oli alun perin maksullinen. Tapahtuman pääjärjestäjä oli murhasta vuosina 1998 ja 2003 tuomittu edelleen vankilassa istunut Janne Raninen. Kielteisen palautteen myötä tapahtuma kuitenkin muutettiin paneelikeskustelutilaisuudeksi. Ks. HS 3.8.2019.

³⁴² Happonen 2020; Honkonen 2020.

6. Rikosprosessin mediajulkisuuden muutosten huomioon ottaminen rangaistuksen kohtuullistamisperusteen soveltamisharkinnassa

6.1 Arvioinnin lähtökohdat

6.1.1 Miksi muutokset tulisi ottaa huomioon?

Yleisellä tasolla uutiskynnykseen ovat vaikuttaneet ja vaikuttavat edelleen muutokset yhteiskunnassa ja mediassa. Rikosuutisoinnin määrä on uutisoinnin sähköistymisen ja nopeutumisen myötä yleisesti kasvanut. Rikosuutisointi on kokenut määrällisten muutosten lisäksi myös laadullisia muutoksia sosiaalisen median, vastamedian ja viihteellistymisen myötä. Rikosasian mediajulkisuus voi etenkin viihteellistymisen seurauksena luvussa 5.3 esitetysti toteutua mitä moninaisimmissa muodoissa, ja siten rikosprosessin julkisuus voitaisiin rangaistuksen määräämisharkinnassa käytännössä aina kuitata toteamalla sen olleen vastaajan ennakoitavissa. Mediajulkisuuden poikkeuksellisuutta arvioitaessa ongelmalliseksi nykymaailmassa muodostuu juuri se, ettei periaatteessa mikään lähtökohtaisesti ole poikkeuksellista. Rikosasiaan kohdistuvan julkisuuden niin määrä kuin laatukin esimerkiksi sosiaalisessa mediassa on kuitenkin täysin sattuman varassa. RL 6:7:n 1 kohdan säännöstä säädetäessä tai lain esitöitä kirjattaessa ei 1970-luvulla tai 2000-luvun alussa ole ollut mahdollista varautua rikosasian mediajulkisuuden tulevaisuuden muutoksiin. Muutokset yhteiskunnassa ja mediassa sekä kohtuullistamisperusteen ongelmallisuus ja muutostarve on sittemmin tiedostettu, mutta ehdotuksia soveltamisharkinnassa huomioitavien seikkojen uudelleen arvioinnille ei ole esitetty.³⁴³ Tutkielman aineiston perusteella systematisoidut, oikeuskäytännön vakiintuneet julkisuuden poikkeuksellisuuden puolesta tai vastaan käytetyt perustelut eivät sellaisenaan enää riitä yhteiskunnan ja median muutosten myötä muuttuneen rikosasian mediajulkisuuden poikkeuksellisuusarviointiin.

Etenkin verkkomedian, sosiaalisen median ja vastamedian syntymisen seurauksena myös julkisuuden haitallisuutta on tarkasteltava uudelleen. Journalistisiin sääntöihin sitoutumaton vastamedia voi käytännössä julkaista mitä tahansa, ja sosiaalisen median käyttäjien anonymiteetti altistaa rikosasian osalliset jopa tappouhkauksille. Sosiaalisessa mediassa julkai-

³⁴³ Esimerkiksi *Melanderin* mukaan selvää on, että rikosoikeuden pitää kyetä sopeutumaan tilanteeseen ja arvioimaan muuttunutta rikosuutisoinnin kenttää ottaen huomioon vakiintuneet rangaistuksen määräämistä koskevat lähtökohdat. Melander 2017b.

sukynnystä ei ole lainkaan, ja tavoitteena yleensä on mahdollisimman laaja levikki ja keskustelun herättäminen.³⁴⁴ Mediajulkisuuden laajuuden ja levikin lisääntyminen osaltaan lisää mediajulkisuuden haitallisuutta. Kohtuullistamisperusteen soveltamisedellytysten yhteydessä nousee väistämättä esiin kysymys esimerkiksi siitä, onko moraalisesti oikein tulevaisuudessa katsoa rikosasian mediajulkisuudesta seuranneet vastaajan jopa henkeen ja terveyteen kohdistuvat uhkaukset tavanomaiseksi ja ennakoitavissa olevaksi seuraukseksi, joita ei tulisi ottaa huomioon rangaistusta määrättäessä.

6.1.2 Mediajulkisuuden funktioiden merkitys

Julkisuuden poikkeuksellisuutta voidaan tarkastella suhteessa luvussa 3.3.4 esitettyihin rikosasian uutiskynnyksen ylittymiseen vaikuttaviin tekijöihin. Uutiskynnyksen ylittymiseen liittyvät olennaiset tekijät taas voidaan kytkeä joko journalistisiin tai kaupallisiin intresseihin. Tällöin merkittäväksi muodostuu jaottelu rikosuutisoinnin taustalla vaikuttavien oikeudenkäynnin mediajulkisuuden yhteiskunnallisten funktioiden ja median kaupallisten intressien välillä, joista ensimmäinen liittyy median asemaan oikeudenkäynnin yleisöjulkisuuden tosiasiallisena toteuttajana ja jälkimmäiset median luonteeseen kaupallisena, voittoa tavoittelevana organisaationa. Rikosasian uutiskynnys voi toisin sanoen ylittyä joko asian yhteiskunnallisen tai viihteellisen merkityksen johdosta. Yhteiskunnallisesti merkittävistä rikostyypeistä tai kokonaisuuksista uutisoiminen toteuttaa etenkin mediajulkisuuden diskursiivista funktiota ja esimerkiksi yhteiskunnallisessa asemassa olevien henkilöiden rikollisen toiminnan uutisoiminen taas liittyy vahvasti mediajulkisuuden kontrollifunktioon legitimointifunktioon ja informaatiofunktioon.

Rikosasian mediajulkisuuden syiden tunnistamisen ansiosta voidaan arvioida syvemmin myös kohtuullistamisperusteen soveltamisharkinnassa vaikuttavia mediajulkisuuden poikkeuksellisuuden ja ennakoinnattomuuden sekä haitallisuuden edellytyksiä. Tässä yhteydessä poikkeuksellisuusarvioinnissa vaikuttavat seikat on luvusta 4.2 poiketen jaettu rikokseen liittyviin tekijöihin ja rikoksentekijään liittyviin tekijöihin. Median toimiessa yhteiskunnallisessa asemassaan oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttajana se myös osaltaan ylläpitää demokraattista oikeusvaltioyhteiskuntaa. Tällöin rikosasian laajempikin mediajulkisuus voidaan nähdä hyväksyttävämällä tavalla ennakoitavana ja säännönmukaisena kuin median

³⁴⁴ Rovaniemen HO 2018, s. 95.

toimiessa oman liiketoimintansa kannattavuuden ja kaupallisten intressien ajamana.³⁴⁵ Yleisön toteuttama rikosasian mediajulkisuus sosiaalisessa mediassa taas on jo hyvin kaukana mediajulkisuuden yhteiskunnallisista tavoitteista.³⁴⁶

6.2 Mediajulkisuuden muutosten vaikutus julkisuuden poikkeuksellisuuteen

6.2.1 Rikokseen liittyvät tekijät

Julkisuuden poikkeuksellisuusarvioinnissa tulisi edelleen ottaa huomioon kyseessä oleva rikostyyppi. Yleisesti voidaan todeta julkisuuden olevan odotettavissa oleva rikosasian seuraus, kun kyseessä on vakava, laaja tai poikkeuksellinen rikos. Edellä esitetysti soveltamisharkinnassa tulisi kuitenkin ottaa huomion myös median intressi kyseisen rikosasian uutisointiin ja toisaalta rikosprosessin mediajulkisuuden laajuus asian laatuun suhteutettuna. Se, että yhteiskunnallisesti merkittävät rikostyypit tai -tapaukset herättävät suuren mediahuomion on tietystä määrin perusteltavissa median yhteiskunnallisilla tehtävillä oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttajana. Tällaisia yhteiskunnallisesti merkittäviä rikosasioita voivat olla esimerkiksi ennakkotapausluonteiset ratkaisut, asiat, jotka jo ennestään ovat pinnalla yhteiskunnallisessa keskustelussa sekä erityisen laajat rikosasiat. Laajuudella tarkoitetaan rikosten vaikutusten laaja-alaisuutta mutta myös esimerkiksi rikoksesta epäiltyjen, vastaajien tai rikoksen uhrien määrällistä laajuutta.³⁴⁷

Tunteita herättävien rikosasioiden uutisointi taas perustuu siihen, että ne myyvät hyvin, eli ovat median kaupallisen organisaatioluonteen kannalta kannattavia. Tällaisella uutisoinnilla ei ole yhteyttä median yhteiskunnalliseen asemaan tai oikeudenkäynnin julkisuuden tarkoitukseen. Tunteita herättäviä rikostyyppejä ovat etenkin vakavat rikokset, kuten henkirikok-

³⁴⁵ Tiilikka on nähnyt yksityisyyden suojan yhteydessä merkitystä sillä, perustuuko uutisointi sananvapauteen kuuluvan yleisön tiedonsaantioikeuden vuoksi tärkeisiin ja uutisarvoisiin tapahtumiin tapatumiin, joilla on pelkästään viihdearvoa. Ks. Tiilikka 2007, s. 468–469. Myös HE:ssä 84/1974, s. 3–4 sekä tapauksessa KKO 2005:82 on korostettu yhteiskunnallisesti merkittävien tapahtumien erottamista puhtaasti viihteellisistä juutuista.

³⁴⁶ Huomionarvoista kuitenkin on, että uutiskynnyksen ylittymiseen voivat lopulta vaikuttaa myös sattumanvaraiset laajempiin funktioihin tai intresseihin tai rikosasiaan itseensä sinänsä liittymättömät seikat. Tällaisia seikkoja voivat olla esimerkiksi päivän muu uutistarjonta ja journalistin omat mielenkiinnonkohteet. Ks. esim. Ikävalko 1997, s. 217; Tiilikka 2007, s. 95.

³⁴⁷ HE 222/2010, s. 242.

set, vakavat väkivaltarikokset, vakavat seksuaalirikokset, lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset, sekä vakavat huumausainerikokset.³⁴⁸ On hyvä huomata, että esimerkiksi laajoilla ja poikkeuksellisilla rikosasioilla voi olla sekä yhteiskunnallista että viihteellistä arvoa, eikä jaottelu aina ole mustavalkoista. Myös rikokseen syyllistymisen julkisella paikalla tai julkisessa tapahtumassa voi johtaa uutiskynnyksen ylittymiseen sekä yhteiskunnallisista että viihteellisistä syistä.

Vakiintuneessa oikeuskäytännössä soveltamisharkinnassa ei ole nähty eroa siinä, mihin rikosasian mediajulkisuus perustuu. Median vaikuttimien huomioiminen on perusteltavissa kohtuullistamissäännöksen alkuperäisillä taustasyillä, mutta myös oikeudenkäynnin julkisuusperiaatteen tarkoituksella. Rikostyypille voitaisiin yhä antaa aiempaan oikeuskäyttöön verrattavaa merkitystä, nimenomaan soveltamisharkinnassa soveltamiskynnystä nostavana seikkana, ei automaattisena esteenä rangaistuksen kohtuullistamiselle. Joka tapauksessa, myös mainittujen rikostyyppien yhteydessä, tulee tapauksen saamaa mediajulkisuutta verrata samankaltaisen rikostyyppin prosessin tavanomaisesti saamaan mediajulkisuuteen.

Tunteita herättävien, vailla yhteiskunnallista merkitystä olevien rikostyyppien yhteydessä soveltamiskynnystä tulisi soveltaa kuten missä tahansa rikostyypeissä. Sen sijaan kohtuullistamisperustetta ei pääsääntöisesti tulisi soveltaa, tai soveltamiskynnys tulisi vähintään asettaa selvästi korkeammaksi niiden rikostyyppien yhteydessä, joilla on yhteiskunnallista merkitystä edellä mainittujen seikkojen johdosta. Lisäksi soveltamisharkinnassa kohtuullistamisperusteen soveltamista vastaan puhuisivat muut, esimerkiksi rikoksenteikijään liittyvät julkisuuden ennakoitavuutta lisäävät seikat. Toisaalta mikäli muita seikkoja ei olisi käsillä, puhuisi se kohtuullistamisperusteen soveltamisen puolesta.

6.2.2 Rikoksenteikijään liittyvät tekijät

Kohtuullistamisperusteen soveltamisharkinnassa on vakiintuneesti otettu huomioon myös rikoksenteikijän asema yhteiskunnassa ja julkisuudessa. Rikosasia saa mediahuomiota pääsääntöisesti rikoksenteikijän ollessa yhteiskunnan vallankäyttäjä, eli virkamies tai poliitikko, urheilija tai muuten korkean tason urheilun parissa työskentelevä taikka julkisuudessa muuten esiintyvä henkilö, eli julkkis.³⁴⁹ Vastaajan yhteiskunnallinen asema voi luonnollisesti

³⁴⁸ Ks. luku 4.2.1. Saarenpää 2006, s. 88. Uutiskynnyksen ylittymisen kannalta merkittävät rikostyypit, *mediajutut*, on tunnistettu myös pohdittaessa niin tuomioistuimen tiedotustoiminnan kehittämistä. Helsingin HO 2016, s. 9.

³⁴⁹ Ks. luku 4.2.2.

tehdä rikosasian yhteiskunnallisesti merkittäväksi.³⁵⁰ Kaupalliseen intressiin, eli rikosasian viihdearvoon kytkeytyvä seikka taas on se, jos rikoksen asianosaisena on julkisuudesta ennestään tuttu henkilö, kuten urheilija tai muu julkkis. Rikoksentekijään voi liittyä myös luvussa 4.2.3 muuksi julkisuudessa mahdollisesti huomiota herättäväksi olosuhteeksi nimetty rikosasiaan liittyvä seikka. Esimerkkinä mainittakoon Helsingin hovioikeuden 5.10.2017 antama ratkaisu nro 17/138801, jossa uutisointiin vaikutti tekijän vapautuminen ehdonalaiseen vapauteen vain noin puoli vuotta ennen kyseessä olevaan rikokseen syyllistymistä. Tällaisen tapauksen mediajulkisuus on lähtökohtaisesti tunteita herättävää uutisointia. Yhteiskunnallista merkitystä asialla voisi olla, mikäli esimerkiksi rikosten uusimisesta tai tuomittujen ehdonalaiseen vapauttamisesta käytäisiin mediassa tapauksesta riippumatta parhaillaan kiihvasta yhteiskunnallista keskustelua.

Perinteisesti kohtuullistamisperusteen soveltamisesta on pidättäydytty kyseessä ollessa yhteiskunnallisessa asemassa tai muussa vastuuasemassa olevan henkilön syyllistyminen rikokseen, etenkin mikäli rikos tapahtuu kyseisessä virassa. Omaksuttu kanta vaikuttaa edelleen perustellulta, sillä rikos nähdään vakiintuneesti rikoksena nimenomaan yhteiskuntaa vastaan, jolloin yhteiskunnassa vastuussa olevat ovat myös erityisessä vastuussa rikollisesta toiminnasta pidättäytymisessä.³⁵¹ Lisäksi rikosuutisointi tällaisessa tapauksessa perustuu median yhteiskunnallisiin tehtäviin oikeudenkäynnin yleisöjulkisuuden toteuttajana, jolloin myös laajempi mediajulkisuus on ennakoitavampaa. Mediajulkisuuden suurimmalla laadullisella muutostrendillä, viihteellistymisellä, ei ole siten ollut merkittävää mediajulkisuutta lisäävää vaikutusta yhteiskunnallisessa asemassa olevien rikoksentekijöiden rikoksista uutisoimiseen.

Julkisuuden henkilöiden ryhmään kuuluu nykyisin ihmisiä mitä moninaisimmista lähtökohdista. Julkisuuden henkilöksi voi pyrkiä tai sellaiseksi voi päätyä itsestä riippumattomista syistä tai jopa tahtomattaan. Julkkikseksi päätyminen tapahtuu sosiaalisen median myötä entistä helpommin, kun tavallisiltakin vaikuttavilla ihmisillä voi olla kymmeniä, tai jopa satoja tuhansia seuraajia sosiaalisessa mediassa. Yhä useampaan ammattiin liittyy nykyisin julkisuusaspekti. Uutisointi julkisuuden henkilön syyllistymisestä rikokseen ei yleisesti ottaen liity median yhteiskunnalliseen asemaan, vaan kaupallisiin intresseihin. Media uutisoi

³⁵⁰ HE 222/2010, s. 242.

³⁵¹ Ks. esim. HE 44/2002 vp, s. 200, jonka mukaan ”Voimassa olevan rikoslain keskeinen valmistelija Jaakko Forsman kirjoitti runsaat sata vuotta sitten, kuinka vastuunalaisuus yhteiskuntaa kohtaan on sitä korkeampi, mitä korkeampi yhteiskunnallinen asema on.”

laajasti julkkisten tekemistä hyvinkin lievistä rikoksista, jotka eivät rikostyyppinä ole yhteiskunnallisesti merkittäviä, tai rikoksentekijän henkilöä lukuun ottamatta muuten tavanomaisista rikostapauksista, joilla ei ainakaan ole mainittavaa ennakkotapaus- tai poikkeuksellisuusarvoa.³⁵²

Nykyisessä sosiaalisen median yhteiskunnassa rikosasian vastaajan julkkisasemaa enemmän painoarvoa tulisi antaa sille, onko vastaaja ollut nimenomaan *rikosasiansa* suhteen aktiivinen julkisuudessa. Mikäli julkisuuden henkilön esimerkiksi oma-aloitteisesti tuo esiin sellaisia seikkoja, jotka eivät muuten olisi päätyneet julkisuuteen ja näin itse kasvattaa asian saamaa mediajulkisuutta, tulisi kohtuullistamisperusteen soveltamisesta pidättäytyä. Rikoksesta epäillyn ollessa aktiivinen heti rikoksen tapahtumahetken jälkeen, ennen asian muuta tiedottamista, on rikosasian mediajulkisuus vastaajan ennakoitavissa.³⁵³ Usein asian käsittely mediassa tapahtuu kuitenkin nimenomaan poliisin tiedottamisen tai syyttäjän teonkuvauksen pohjalta,³⁵⁴ jolloin myös rikosasian vastaajan osalta hyväksyttäväksi on katsottava vastaajan näkemyksen esittäminen julkisuudessa.³⁵⁵

6.3 Mediajulkisuuden muutosten vaikutus julkisuuden haitallisuuteen

6.3.1 Mediajulkisuuden haitallisuus ja tosiasialliset seuraukset

Oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä vallitsee yksimielisyys siitä, että mediajulkisuus sinänsä on lähes poikkeuksetta rikosasian vastaajalle haitallista. Kyse on luvussa 4.3.1 esitetysti haitallisuuden suuruuden arvioimisesta sen olemassaolon sijaan. Aikaisemmin yhtenä julkisuuden haitallisuuden mittarina toiminut rikosasian uutisointikanavien määrä ei liene enää toimiva mittari, kun nykyisin uutisen levikki on verkko- ja sosiaalisen median seurauksena sama riippumatta siitä, monellako ”kanavalla” uutinen julkaistaan.³⁵⁶ Koska julkisuuden edellytetään myös aiheuttaneen tosiasiallisia haitallisia seurauksia, soveltamisharkinnassa tulisi rikoksesta tai rikoksentekijästä riippumatta aina arvioida myös haitallisen seurauksen käsillä oloa.

³⁵² Esimerkiksi Bodominjärven oikeudenkäynnissä vuonna 2005 oli lopulta kyse oikeudellisesti hyvin yksinkertaisesta asiasta, jolla ei ollut yhteiskunnallista merkitystä. Ks. Saarenpää 2006, s. 83.

³⁵³ KKO 2018:32, kohta 28; Helsingin HO 26.1.2018 nro 18/103510; Turun HO 8.4.2016 nro 16/115104.

³⁵⁴ Tapanila 2009, s. 18; Fredman 2002, s. 309; Fredman 2005, s. 90; Tiilikka 2007, s. 510–511.

³⁵⁵ Tuomioistuimella ei käytännössä ole jälkikäteisiä keinoja kumota poliisin tiedotuksen luomia käsityksiä, vaikka se olisikin niiden kanssa eri mieltä. Fredman 2002, s. 309.

³⁵⁶ Lehtimaja 1996, s. 146.

RL 6:7:n 1 kohdan rangaistuksen kohtuullistamisperusteessa kyse on kohtuuskysymyksille ominaisesti rangaistuksen suhteuttamisesta tuomitun henkilöön ja siihen, kuinka tuomittu rangaistuksen kokee.³⁵⁷ Keskeistä on pyrkimys välttää lopputuloksen muodostuminen *tuomitulle* kohtuuttomaksi.³⁵⁸ Kohtuuskysymyksissä paino on oikeudenmukaisuusnäkökohdissa ja siinä kärsimyksessä, joka rangaistukseen liittyy.³⁵⁹ Välttämätöntä on siten ottaa huomioon myös rikoksesta tuomitun henkilökohtaiset olosuhteet. Rikosasian mediajulkisuus voi olla huomattavasti keskimääräistä haitallisempaa esimerkiksi sellaiselle henkilölle, jonka koulutus tekee päteväksi vain muutamaaan tehtävään tai jolle vaihtoehtoisia työpaikkoja muusta syystä on vain vähän.³⁶⁰ Toisaalta yleisten oppien esitöissä todetusti pelkäävät se, että joillakin on enemmän menetettävää, koska heille on tässä maailmassa enemmän annettu, ei ole kestävä peruste kohtelun lieventämiseen.³⁶¹ Arvioinnissa tulisi pidättäytyä liiallisuusiin menevästä yksilöllistä arvoinnista kuitenkin ottaen kohtuusperusteiden edellyttämällä tavalla huomioon tuomitun henkilökohtaiset olosuhteet ja tosiasialliset menetykset.

Yleisesti voidaan todeta rikosuutisoinnin muutosten, kuten sähköistymisen ja nopeutumisen sekä laajemman levikin, seurauksena laajentuneen rikosasian mediajulkisuuden johtavan vastaajan kannalta mediajulkisuuteen entistä haitallisempaan luonteeseen. Sosiaalisessa mediassa keskustelu voi olla provokatiivista ja aggressiivista, mitä lisää myös mahdollisuus anonyymiteetin säilyttämiseen.³⁶² Sosiaalisessa mediassa rikosasian mediajulkisuus on sen kontrolloimattomuuden takia myös perinteistä mediaa haitallisempaa.³⁶³

6.3.2 Rikosasian epäasiallinen käsittely julkisuudessa

Sosiaalisen median lisäksi rikosasian mediajulkisuuden haitallisuutta lisäävät vastamedian edustajien kirjoitukset. Vastamedia ei ole sitoutunut journalistisiin sääntöihin tai periaatteisiin, joten sen julkaisema sisältö on sosiaaliseen mediaan verrattavalla tavalla kontrolloimattomaa. Vastamediassa tyypillistä on esimerkiksi rikosasian epäillyn tai vastaajan nimen julkistaminen varhaisessakin vaiheessa. Tuomioistuinlaitoksen tiedottamisen kehittäminen pe-

³⁵⁷ Lappi-Seppälä 1987, s. 195.

³⁵⁸ Ibid., s. 265–266; Melander 2017b.

³⁵⁹ Lahti 1974, s. 94; Lappi-Seppälä 1987, s. 193.

³⁶⁰ Anttila 1964, s. 677; Hemánus 1966, s. 17; Lehtimaja 1996, s. 146.

³⁶¹ HE 44/2002 vp, s. 200. Liiallisessa tuomitun henkilökohtaisten olojen ja aseman huomioimisessa haitallisuusarvioinnissa on vaarana kohtuullistamisen painottuminen yhteiskunnan hyväosaisten rangaistuksiin, kun esimerkiksi työttömällä ei ole työpaikkaa, jota menettää. Lehtimaja 1996, s. 146.

³⁶² Helsingin HO 2016, s. 4.

³⁶³ Melander 2017b.

rustuu juuri mediajulkisuuden kontrollointiin siinä mielessä, että tiettyjen rikosjuttujen oletetaan päätyvän julkisuuteen joka tapauksessa, ja niistä asianmukaisesti ja ymmärrettävästi tiedottamalla edesautetaan rikosasian mediajulkisuuden pysymistä asiallisena. Tuomioistuinten tiedottaminen saattaa siten yhtäältä johtaa mediajulkisuuden määrälliseen lisääntymiseen, mutta toisaalta sen haitallisuuden vähenemiseen.

Mediajulkisuuden seurauksena asian käsittelystä sosiaalisessa mediassa ja vastamediassa voi tuomitulle pahimmillaan aiheutua tosiasiallisia hyvinkin haitallisia seurauksia, kuten henkeen ja terveyteen kohdistuvia uhkauksia. Tällaisia uhkauksia ei liene perusteltua käsitellä ennakoitavana ja säännönmukaisena oikeudenkäynnin mediajulkisuuteen kuuluvana osana, vaan muun ohella RL 6:7:n 1 kohdan soveltamiseen vaikuttavana tekijänä.

Vielä on huomattava, että rikosasian käsittely voi olla epäasiallista myös perinteisessä mediassa. Epäasiallinen käsittely journalistisiin sääntöihin ja periaatteisiin sitoutuneessakin mediassa voi aiheuttaa rikosasian vastaajalle RL 6:7:n 1 kohdassa tarkoitettuja tosiasiallisia haitallisia seurauksia. Epäasialliseksi käsittelyksi on oikeuskäytännössä katsottu ainakin epäillyn tai syytetyn etnisen taustan esiintuominen uutisoinnissa, rikosnimikkeen radikalisoiminen sekä uutisoinnin muu virheellisyys.³⁶⁴

³⁶⁴ KKO 2017:69, kohta 42; Helsingin HO 6.7.2017 nro 17/127459; Etelä-Pohjanmaan KO 29.1.2010 nro 10/1/718. Epäasiallisena käsittelynä sen sijaan ei nähty esimerkiksi ratkaisussa KKO 2006:44 rikoksen ja asian oikeuskäsittelyn etenemisen käsittelyä paikallisissa ja valtakunnallisissakin lehdissä useaan otteeseen, vaikka lehtikirjoitteluun oli esitutkinnan ja oikeudenkäynnin uutisoinnin lisäksi sisältynyt eri toimittajien kommentteja vastaajien menettelystä ja sen paheksuttavuudesta.

7. Yhteenveto ja loppupäätelmät

Rikoslain sanktiokumulaatiosäännös ja sen myötä julkisuus rangaistuksen kohtuullistamisperusteena on säädetty rikoslakiin 1970-luvulla. Säännös muotoutui uudelleen rikoslain yleisten oppien uudistuksessa vuonna 2003, mutta tässä yhteydessä mediassa ja rikosasian mediajulkisuudessa jo tapahtuneisiin muutoksiin ei kiinnitetty erityistä huomiota. Toisaalta merkityksellisimmät muutokset rikosasian mediajulkisuudessa ovat tapahtuneet yleisten oppien uudistuksen jälkeen, joten vaikutusten uudelleenarviointi olisi tarpeen riippumatta uudistuksen yleisten oppien uudistuksen esitöissä lausutusta. Mediajulkisuuden muutokset eivät sinänsä ole jääneet oikeuskirjallisuudessa tiedostamatta, mutta niiden tosiasiallisia vaikutuksia rikosasian mediajulkisuuden poikkeuksellisuus- tai haitallisuusarvioinnissa ei ole kattavasti analysoitu. Korkein oikeus ja hovioikeudet ovat rikosasian mediajulkisuuden arvioinnissa pysytelleet pitkälti samoissa korkeaa soveltamiskynnystä ilmentävissä perusteissa.³⁶⁵

Oikeudenkäynnin julkisuudesta demokraattisen oikeusvaltion kulmakivenä vallitsee konsensus niin tuomioistuimen, lainsäätäjän, oikeustieteilijöiden kuin median edustajienkin välillä. Samaten yhteisymmärrys vallitsee median roolista oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttamisessa. Kohtuullistamisperusteen poikkeuksellisuutta rangaistuksen määrittämiseen vaikuttavana mittaamisperusteena ja myös soveltamisen harvinaislaatuisuutta on perusteltu juuri sillä, että julkisuus, ja siten myös mediajulkisuus, liittyy olennaisena osana avoimeen rikosprosessiin. Median edustajat ovat vastustaneet kohtuullistamisperusteen julkisuusperusteista soveltamista kiivaasti samoin perustein, sekä vedoten yhteiskunnalliseen asemaansa oikeudenkäynnin julkisuuden tosiasiallisena toteuttajana.

Mediajulkisuuden ja yhteiskunnan muutosten huomioimiseksi on rikosasian mediajulkisuuden poikkeuksellisuuden vaatimuksen arviointi saatettava nykyaikaan. Poikkeuksellisuusarvioinnissa lähtökohdaksi on asetettava mediajulkisuuden taustalla juuri kyseessä olevassa tapauksessa vaikuttavat tekijät. Mikäli käsillä oleva rikosasia on saanut poikkeuksellista mediahuomiota asian rikokseen tai rikoksen tekijään liittyvien yhteiskunnallisesti merkittäväksi tekevien piirteiden johdosta, toteuttaa media osaltaan oikeudenkäynnin julkisuuden yhteiskunnallisia funktioita. Tällöin rikosasian julkisuus mediassa on linjassa oikeudenkäynnin

³⁶⁵ Tutkielman yhtenä tavoitteena oli myös antaa eväitä korkeimman oikeuden peräänkuuluttamien vastaajan puolustuksen perustellumpien vaatimusten esittämiselle, sillä osaltaan kohtuullistamisperusteen vähäisessä soveltamisessa ovat epäilemättä vaikuttaneet kehnnot perustelut.

julkisuuden perimmäisen tarkoituksen kanssa ja näin ollen julkisuuden on katsottava olevan lähtökohtaisesti myös ennakoitavissa. Tämänkaltaisen yhteiskunnallisin syin perusteltavan mediajulkisuuden ollessa käsillä on kohtuullistamisperusteen soveltamiskynnys asetettava korkeaksi. Edelleen on kuitenkin tarkasteltava, liittyykö asiaan muita soveltamisen puolesta puhuvia seikkoja. Sen sijaan, mikäli rikosasiaan kohdistuneen mediajulkisuuden syyksi tunnustetaan yksinomaan asian viihdearvo, median toiminta on kaukana sen yhteiskunnallisista tehtävistä. Tällöin soveltamiskynnystä ei ainakaan rikokseen tai rikoksen tekijään liittyvistä syistä tulisi asettaa tavallista korkeammaksi. Jälleen on tarkasteltava mediajulkisuutta ja sen vaikutuksia kokonaisuutena.

Poikkeuksellisuusarvioinnissa on aina, myös edellä kuvatuissa tilanteissa mahdollisuuksien mukaan verrattava käsillä olevan tapauksen mediajulkisuutta muihin, vastaavissa tapauksissa rikosasiaan kohdistuneeseen mediajulkisuuteen. On myös huomattava, että yhteiskunnallisten ja viihteellisten rikosasioiden väliin mahtuu laaja joukko *tavanomaiseksi* määriteltäviä rikosasioita, joilla ei ole sanottavaa yhteiskunnallista merkitystä, mutta joihin ei myöskään liity viihdearvoa lisääviä piirteitä. Näiden tapausten yhteydessä kohtuullistamisperusteen soveltamisharkinnassa vertailu muodostuu entistä merkityksellisemmäksi muiden arvioinnissa käyttökelpoisten seikkojen puuttuessa. Tavanomaiset rikosasiat tosin ylipäänsä päätyvät mediahuomion kohteeksi vain harvoin, mikä jo sinänsä puhuu kohtuullistamisperusteen soveltamisen puolesta.

Poikkeuksellisuusarvioinnin lisäksi soveltamisharkinnassa on otettava huomioon mediajulkisuuden haitallisuus. Haitallisuusarvioinnin yhteydessä merkittäväksi muodostuu uusien, aiempaa haitallisempien rikosasian mediajulkisuuden muotojen, kuten sosiaalisen median ja vastamedian, tunnistaminen. Haitallisuusarviointiin vaikuttavia tekijöitä ovat kuitenkin nimenomaan tosiasialliset haitalliset seuraukset sekä haitallisuutta lisäävä epäasiallinen käsittely mediassa, eikä riittävää ole pelkkä mahdollisuus haitallisen seurauksen syntymiseen. Myös mediajulkisuudesta tosiasiallisesti aiheutuneiden seurausten yhteydessä on arvioitava seurauksen ennakoitavuutta ja siten myös poikkeuksellisuutta.

Median edustajien kohtuullistamisperustetta koskevat kannanotot ovat painottaneet nimenomaan median yhteiskunnallista asemaa oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttajana, ja toisaalta median edustajat ovat myös jossain määrin kiistäneet kaupallisen intressin vaikutuksen toimintaansa. Median edustajat ovat myös toistuvasti esittäneet provokatiivisen vaatimuksen siitä, että oikeuslaitoksen tulisi pysyä omassa roolissaan tuomareiden arvioidessa

rikoksia ja median uutisoidessa niistä kuten parhaaksi näkee. Esitetty kohtuullistamisperusteen soveltamisedellytysten arviointimalli ottaa huomioon paitsi mediajulkisuuden muutokset, myös julkisen oikeudenkäynnin ja sitä toteuttavan mediajulkisuuden perimmäisen tarkoituksen, julkisuusperiaatteen toteutumisen ja siten demokraattisen oikeusvaltion vahvistamisen, samoin kuin median roolin oikeudenkäynnin julkisuuden toteuttajana. Nämä seikat huomioon ottaen myös median tulisi oletettavasti suhtautua hyväksyvästi esitettyyn teoriaan mediajulkisuuden huomioimisesta rangaistusta kohtuullistavana tekijänä sen tunnustaessa median yhteiskunnallisen aseman.